

Besenyő János – Marsai Viktor

**Országismertető
L Í B I A**

**AZ MH ÖSSZHADERŐNEMI PARANC SNOKSÁG
TUDOMÁNYOS TANÁCS KIADVÁNYA**

Felelős kiadó:

Domján László vezérőrnagy
az MH Összhaderőnemi Parancsnokság parancsnoka

Szerkesztő: Dr. Földesi Ferenc

Szakmai lektor: N. Rózsa Erzsébet és Szilágyi Péter

Postacím:

8000 Székesfehérvár, Zámolyi út 2-6
8001. Pf 151

Telefon: 22-542811

Fax: 22-542836

E-mail: drfoldesi.ferenc@mil.hu

ISBN 978-963-89037-5-4

Nyomdai előkészítés, nyomás: OOK-Press Kft, Veszprém Pápai út 37/A

Felelős vezető: Szathmáry Attila

Minden jog fenntartva

ELŐSZÓ

2011 februárjában az addig Észak-Afrika egyik legstabilabb államának tartott Líbiában polgárháború tört ki a 42 éve hatalmon levő diktátor és a megbuktatására törekvő felkelői csoportok között. Nyolc hónapos harcok után – a NATO intenzív légitámadásainak is köszönhetően – Muammar al-Kaddáfí elnök rendszere megbukott, a vezér elesett a Szirt körüli harcokban, a Nemzeti Átmeneti Tanács pedig bejelentette az ország felszabadulását. A polgárháború azonban nem múlt el nyomtalanul a társadalomban, és olyan korábbi ellentéteket szított fel az ország régiói és törzsei között, amelyek veszélyeztethetik a stabilitást és Líbia egységét.

Hazánk élénk figyelemmel követte nyomon a líbiai eseményeket. Az Európai Unió Tanácsának soros elnökeként a tripoli magyar nagykövetség képviselte az EU-t az országban, hazánk aktiválta a Polgári Védelmi Mechanizmust, illetve segített az EU-s és harmadik országokba tartozó állampolgárok repatriálásában. Bár Orbán Viktor miniszterelnök és Martonyi János külügyminiszter hangsúlyozta, hogy hazánk nem szándékozik részt vállalni a harci cselekményekben, készen mutatkozott egy orvoscsoport bevetésére, amelyre végül nem került sor.¹ Az események eszkalálódása után az EUFOR LIBYA műveletbe azonban két orvos tisztet delegált a Magyar Honvédség.²

Líbia azonban e sorok írásakor (2012. május) is súlyos belső problémákkal küzdött, és sokak számára kérdéses volt, vajon képes lesz-e egyedül megbirkózni ezekkel? Bár az ENSZ politikai tanácsadó missziót működtet az országban, abban az esetben, ha a törzsek, régiók közti feszültségek nem csökkennek, félő, hogy hosszú távon ezt akár katonai komponenssel is ki kell majd egészíteni. Ma még nem látszik pontosan, hogy a Líbiában zajló folyamatok hová vezetnek. Az azonban nagy bizonyossággal állítható, hogy az új Líbia megteremtése még a legjobb esetben sem képzelhető el külföldi szerepvállalás nélkül, gondoljunk itt akár a közigazgatás vagy a jogállamiság helyreállítására, akár a reguláris haderő kiépítésére, illetve a milíciák – legalább részleges – lefegyverzésére. Az elmúlt közel másfél év tapasztalatai alapján pedig két olyan szervezet látszik, amely szerepet vállalhat/hajlandó vállalni ebben: az ENSZ és az EU.

Ebben a kötetben arra vállalkoztunk, hogy egy országismertető keretében bemutassuk Líbia földrajzi viszonyait, gazdaságát, társadalmi és kulturális sajátosságait, történelmét, majd ezt követően értelmezzük a polgárháború körülményeit és az azt követő hét hónap történéseit. Nem titkolt szempontunk volt olyan gyakorlati információkat is beépíteni írásunkba, melyek az esetlegesen Líbiába vezényelt katonák, rendőrök, diplomaták, civil munkatársak mindennapjait biztonságosabbá és élhetőbbé teszik. Reméljük, hogy munkánkkal hozzájárulhatunk az ő sikereikhez is.

Ezúton szeretnénk kifejezni köszönetünket a kötet két lektorának, Dr. N. Rózsa Erzsébetnek és Szilágyi Péternek önzetlen munkáját. Szakértelmükkel, tapasztalataikkal nagyban hozzájárultak e könyv jobbá tételéhez. Az esetleges fogyatékokért, hibákért természetesen mindennemű felelősség a szerzőké.

2012. május 30. Besenyő János – Marsai Viktor

1 Erzsébet N. Rózsa: Libya and the Hungarian EU Presidency. <http://www.kulugyiintezet.hu/pub/displ.asp?id=TVYBGH>. Megtekintve: 2012. május 30.

2 Besenyő János örnagy a „Magyar Honvédség jövőbeni afrikai szerepvállalása, a kultúrantropológia lehetséges szerepe” című előadásában elhangzottak a Magyar Hadtudományi Társaság és a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző kar által szervezett Kultúrantropológia lehetőségei a nemzetközi Műveletek támogatásában konferencián (2012. 05. 31).

FÖLDRAJZI KÖRNYEZET

FÖLDRAJZI ELHELYEZKEDÉS ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Az afrikai kontinensen, a Földközi-tenger déli partján elterülő Líbia 1 759 540 km² területével Algéria, Kongó és a Dzsuba függetlenné válása után a harmadik helyre visszacsúszó Szudán után a földrész negyedik, Földünk 17. legnagyobb kiterjedésű állama.¹ Északon a Földközi-tenger, keleten Egyiptom, délkeleten Szudán, délen Csád és Niger, nyugaton Algéria, északnyugaton pedig Tunézia határolja. A 4 348 km-es szárazföldi és az 1 770 km-es tengeri határszakasz² átjárhatósága ellentmondásos. Bár dél felé a Szahara homoksivataga, illetve északon a Földközi-tenger természetes záróvonalat képez, megfelelő eszközökkel, tapasztalattal és elhatározással ezek leküzdhetők. A terület több ezer éves történelme is arra mutat rá, hogy a tenger és a sivatag legalább annyira összekapcsolta Észak-Afrika lakosait a Mediterráneum más partszakaszain, illetve a Fekete-Afrikában élő népekkel és civilizációkkal, mint amennyire elválasztotta őket egymástól. Az elmúlt évezredekben ez a térség a népek átjáróházául és olvasztótégelyéül szolgált, ahol berberék, föníciaiak, görögök, rómaiak, vandálok, arabok, bizánciak és fekete-afrikaiak keveredtek egymással, termékenyítették meg és alakították egymás kultúráját. A közelmúltban – sajnos negatív felhangokkal – Líbia közvetítő szerepére jó például szolgáltak a Kaddáfi-rezsim által felbérelt nigeri, csádi és más afrikai államokból érkező zsoldosok, akik a diktátor bukásáig folyamatosan áramlottak Líbiába, állítólag a líbiai titkosszolgálat által szervezett transzportokban napi 300-2 000 USD-t keresve.³ De az ellenkező irányba is megfigyelhető volt a mozgás, amikor a Líbiából menekülők százezrei – zömében külföldi, egyiptomi, tunéziai és más vendégmunkások – keltek át a határon a szomszédos államokba a szélrózsa minden irányába, legyőzve a Szahara és a Mediterráneum homok- és vízsivatagait.

Elhelyezkedése miatt az ország az elmúlt években fontos szerepet töltött be korunk egyik legfőbb biztonságpolitikai kihívásának kezelésében, az Európa felé érkező afrikai migrációs nyomás mérséklésében. Az autoriter rendszer belső szervezetségének és erőszakszervezetei erejének köszönhetően képes volt megszervezni a Földközi-tenger megfelelő ellenőrzését és ezzel védelmezni Európa „puha altestét”. Cserébe az öreg kontinens szemet hunyt Kaddáfi uralmának antidemokratikus volta felett. Az Európai Unió a térség stabilitását tartotta az elsődleges stratégiai célkitűzésének. Ebben a migráció mellett nyilvánvalóan az AQIM (Al-Qaida in the Maghreb, al-Káida az Iszlám Maghrebben) és más iszlamista terrorcsoportok elleni küzdelem is szerepet játszott, amelyben a térség autoriter rezsimjei mindig is készséges partnereknek bizonyultak, hiszen ezek a csoportok az ő pozíciójukat is fenyegették.⁴ Részben

1 Lásd az ENSZ 2003-as népesedési statisztikáját. <http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/DYB2003/Table03.pdf>. Megtekintve: 2012. január 26.

2 CIA World Factbook. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html>. Megtekintve: 2012. január 26.

3 Ld. Gaddhafi amasses army of African mercenaries. <http://www.alarabiya.net/articles/2011/03/03/140004.html>. Megtekintve: 2012. január 26.

4 Ld. Marsai Viktor – Szijj Dóra: Afrika és terrorizmus. Az al-Kaida jelenség a fekete kontinensen. *Afrika Tanulmányok*, V. Vol.1, 23-33. o.

ezzel is magyarázható volt, hogy az európai államok – különösen a diktátor 2000-es évek elejéhez köthető, mérsékeltebb politikára való váltása után – meglehetősen baráti viszonyt ápoltak az országgal.⁵ Az sem volt véletlen, hogy a felkelés kezdetén a rezsim azzal a fenyegetéssel igyekezett távol tartani Európát a konfliktustól, hogy megszünteti a tengeri határok ellenőrzését, szabad utat engedve a bevándorlóknak.⁶ Azt, hogy Kaddáfi nem csak a levegőbe beszélt, jól szemléltette, hogy az arab tavasz eseményeinek hatására 2011 augusztusáig 48 000 menekült érkezett az európai kontinens kapujának számító, a tunéziai partoktól 113, Líbiától 618 km-re fekvő Lampeduza szigetére – melynek menekülttábora eredetileg 800 fő fogadására lett kialakítva.⁷

LÍBIA NAGY TÁJAI

Fontos leszögeznünk, hogy a líbiai állam jelenlegi földrajzi kiterjedésében – Afrika legtöbb államához hasonlóan – nem szerves történelmi fejlődés, hanem az európai gyarmatosítás eredménye. A terület az évszázadok során különféle államok és birodalmak részét – esetenként isten háta mögötti peremvidékét – képezte, és elsősorban az 1911-es olasz megszállás után kezdődött meg a térség erősebb integrációja, amely először a korábbi Kireneikát és Tripolitániát, majd Fezzánt is érintette.⁸ Az olasz gyarmatosítók voltak azok, akik 1934-ben a három tartományt – az ókori görög elnevezést⁹ felélesztve – Olasz Líbia néven kezdték el emlegetni, és a függetlenné válás után az új államalakulat is átvette ezt a nevet.¹⁰

Líbia három nagy tájegységét a földrajzi tényezők alapvetően jól elhatárolják egymástól. Az egyébként barátságosabb éghajlatú két nagy tengerparti egység, a keleti Kireneika és a nyugati Tripolitánia közé zordabb sivatagos terület ékelődik be, míg Fezzán a Szahara és az életet jelentő oázisok távoli és vad birodalma. Az előbb említett három régió egészen a modern időkig különálló egység volt, és nem alkotott egységes entitást. A régiók kulturálisan és történetileg is élesen elkülönülnek egymástól, a köztük feszülő hagyományos ellentétek felszínre törése időről időre hozzájárult a térség történeti dinamikájához, ami tetten érhető volt a 2011-es líbiai polgárháború során is.¹¹ Tripolitánia és annak központja, Tripoli évszázadokon át a karavánok fő célpontjául szolgált, ahol a délről érkező rabszolgaszállítmányok cseréltek

5 Erről részletesen ld.: Ulf Fruehauf: EU-Libya Agreement of Refugees and Asylum Seekers: The Need for a reassessment. http://www.lb.boell.org/downloads/Perspectives_02-41_Urs_Fruehauf.pdf. Megtekintve: 2012. január 26.

6 Anti-terrorism and uprisings. <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2011/02/201121310169828350.html>. Megtekintve: 2012. január 26.

7 Gadhafi planned to turned Italian island into migrant hell. <http://news.asiaone.com/News/AsiaOne%2BNews/World/Story/A1Story20110826-296417.html>. Megtekintve: 2012. január 26.

8 Ali Abdullatif Ahmida: The making of Modern Libya, 11-13. o.

9 Az ókori görögök – egyiptomi közvetítés révén – az egyik berber törzs neve alapján kezdték el használni a terminust, és hamarosan Észak-Afrika jelentős részére, valamint az összes berber törzsre ráragadt a Líbia, illetve líbiai elnevezés. Library of Congress – Federal Research Division. Country Profile: Libya. April 2005. 1.<http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/profiles/Libya.pdf>. Megtekintve: 2012. február 4.

10 Búr Gábor: Káosz vagy rend? Líbia Kadhafi után. KBH – Szakmai Szemle, 2011/3., 70. o.

11 Marsai Viktor: A líbiai válság és a Nyugat reakciói. <http://www.biztonsagpolitika.hu/index.php?id=16&aid=1021>. Megtekintve: 2012. február 4.

gazdát a földközi-tengeri kalózok rabolt kincseivel.¹² Tripolitánia a szűkebb értelemben vett Maghreb térség kulturális vonzerejébe került, melynek egyúttal földrajzi és történeti örökségében is osztozott. A Marokkót, Algériát, Tunéziát és Tripolitániát magába foglaló nyugati arab világ sohasem nyugodott bele egykönnyen az idegen megszállók uralmába, így a Maghreb kialakuló politikai kultúrájában fontos szerepet kapott a függetlenségért és az autonómiáért vívott harc. Nem véletlen tehát, hogy az egységes és független Líbia eszméje is Tripolitániából kapta a legnagyobb elméleti és gyakorlati támogatást.

A nyugati területekkel szemben a keleti Kireneika – amely dél felé mélyen benyúlik a sivatagba, ezáltal a mai Líbia területének csaknem felét teszi ki – sokkal inkább kívül maradt a mediterrán térség gazdasági és politikai folyamatain. A folyton változó hódítók általában megelégedtek néhány part menti város ellenőrzésével, és nem nagyon törődtek a bentebb eső területek sorsával. Mindezek mellett Kireneika inkább Egyiptom és a Masrek, vagyis a keleti muszlim világ hatása alá került. A 19. század végén a régióban megerősödött az 1843-ban alakult muszlim szanúszijja-mozgalom, mely Tripolitániához hasonlóan egyre erőteljesebb küzdelmet folytatott az autonómiáért.¹³ Ez különösen az 1969-es forradalom után éreztette hatását, amikor a keleti területek továbbra sem voltak képesek megbarátkozni az egységes – és az Idrisz király elűzésével egyre inkább Tripolitánia által irányított – Líbia gondolatával.¹⁴ A három, történelmileg különálló régió összekovácsolása Kadhafi számára is komoly próbatételnek bizonyult, és csak részben sikerült.

A két tengerparti sávhoz képest Fezzán a különálló, független törzsek területének számított, akik jelentős kulturális és gazdasági impulzusban részesültek Fekete-Afrikától. Az itt élő népek túl messze voltak és túl kevés kincssel rendelkeztek ahhoz, hogy a nagy birodalmak vesződjének velük, így az ő igazi ellenfelük a Szahara volt, harcuk pedig a mindennapi küzdelem a sivatag ellen.¹⁵

DOMBORZAT ÉS ÉGHAJLAT

Líbia területének kilencven százalékát homok- és kősvatag borítja. A keskeny tengerparti sávot leszámítva, ahol az éves csapadék 380-510 mm között váltakozik, az ország alig rendelkezik megművelhető területekkel. A Földközi-tenger mentén a mediterrán klímának köszönhetően a nyár forró és száraz, a tél enyhébb és csapadékosabb. Az időjárás október–november tájékán a legkedvezőbb, amikor az őszi esők is hozzájárulnak a hőmérséklet csökkenéséhez, és a csapadék hatására néhol a sivatag is kizöldül. A március–május szintén elviselhetőbb, bár május közepétől egyre forróbb a levegő. Tripolitániában a nappali nyári hőmérséklet gyakran 40-46 Celsius-fokig is felkúszik. Kireneika éghajlata mérsékelt, itt nyáron általában 27-32 fok körül ingadozik a hőmérő higanyszála.¹⁶ Dél felé haladva a hőmérséklet és a napi hőingadozás egyre szélsőségesebb, míg a Líbiai-sivatag Földünk egyik legszárazabb helye. Egyes területeken évtizedek is eltelnek eső nélkül, és itt mérték az eddig ismert legmagasabb léghőmérsékletet: 1922. szeptember 13-án

12 J.D. Fage – W. Tordoff: Afrika története. Osiris, Budapest, 2004. 43.

13 Fage–Tordoff 396. o.

14 Federal Research 2.

15 Fage–Tordoff 44, 49, 73. o.

16 Federal Research 4.

a Tripolitól délkeletre fekvő Azíziijában 57,8 °C-ot.¹⁷ Ezen körülmények között az emberi túlélés csak fokozott gondoskodással és odafigyeléssel biztosítható. A szervezet vízvesztése olyan magas, hogy pótlás híján az ember akár 14 óra alatt is szomjan halhat. A kiszáradás sebességét a fizikai tevékenység – vagyis egy katonai műveletben való aktívabb testmozgás – tovább fokozza, ezért a rendszeres – akár óránkénti – vízbevitel elengedhetetlen. Ez különösen annak tükrében jelent kihívást, hogy a térség rendkívül szegény felszíni vízelőhelyekben, és az azokban található víz minősége miatt gyakran fogyaszthatatlan az európaiak számára. Ebben a környezetben csak a Kufra oáziscsoport kútjai (Kufra, Tázerbú, Rabjána) jelentenek némi felüdülési lehetőséget. Az egyiptomi Kattarai-mélyföld folytatásaként, az azt lezáró Szíva-oázistól nyugatra líbiai területen is találunk zöld szigeteket Dzsaghbúb és Dzsálú oázisaiban. Előbbi nevezetessége, hogy az ország első – és eddig egyetlen – uralkodója, Idrisz király itt látta meg a napvilágot.¹⁸

A sivatag emberfeletti erejét jól szimbolizálják a homokviharok és azok legrosszabbika, *gibli*.¹⁹ A gibli, ez a tavasszal, illetve ősszel egy-négy napon keresztül folyamatosan fújó, a 100 km/h sebességet is elérő déli-délkeleti szél egész Líbiát beborítja a Szahara homokjával, és hatása még a Földközi-tenger északi partvidékén is érzékelhető: nem ritka, hogy a vöröses színű port egészen Málta, Olaszország, Horvátország, Görögország, Montenegró partjaiig sodorja a szél. Az így keletkező porfelhő esetenként még a világűrből is látszódik. A gibli forró levegője akár 17-22 °C-os hőmérsékletváltozást is magával hozhat, ami rendkívüli mértékben megviseli a szervezetet, éppen ezért a sirokkó gibli ideje alatt az élet szinte teljesen megáll az országban.²⁰

A Líbiai-sivatag homokviharai szinte lehetetlenné teszik bármiféle állandó úthálózat fenntartását. A vándorló homokdűnék egyik napról a másikra tíz méteres halmokkal fedi be az utakat, a tereptárgyak kiemelkednek és eltűnnek a sivatagi szél építő és romboló munkájának következtében, így a tájékozódás még a modern kommunikációs eszközökkel is meglehetősen bonyolult. A finom por pillanatokon belül eltömi a járművek légszűrőit, leállítja a motorokat, megállítja a karórát. Az ellene való védekezés szinte lehetetlen. Részben ezzel is magyarázható, hogy a vasúti közlekedés miért olyan elmaradott Líbiában: a vasúti pályák megfelelő karbantartása emberfeletti energiát követel annak érdekében, hogy a közlekedést ne bénítsa meg egy-egy, a vasúti töltés falán megkapaszkodó homokdűne.

Dél felé haladva a Líbiai-sivatagban több százmillió éves meteor-beccsapódásokról tanúskodó kráterek találhatók, melyek közül kitűnik a Dzsabal Arknútól 70 km-re fekvő két Arknúkráter 10, illetve 6,8 km-es átmérőjével. Az itten elterülő ősi táj a geológusok és a csillagászok nagy kedvence, ahol nem ritkák a különféle meteorleletek, amelyeket Saint-Exupéry is leírt regényében, *Az ember földjében*.²¹

17 Fontos tudnunk, hogy ezeket a méréseket a talajtól 1,6 m-re, mindig árnyékban végzik. Mindez azt jelenti, hogy a felszíni hőmérséklet eléri a 66 °C-ot. A kondíciók extrémítását jellemzi, hogy e kötet egyik írója, Besenyő János megtapasztalta, hogy nyugat-szaharai missziója során a bakancs talpa egész egyszerűen leolvadt a lábáról. Hottest Temperature – El Azizia, Líbia. <http://www.extremescience.com/hottest.htm>. Megtekintve: 2012. február 4. Az eredményt többen vitatják. Megdőlő bolygónk melegrekordja. http://sf.blog.hu/2012/04/14/megdolt_a_foldi_melegrekord. Megtekintve: 2012. május 30.

18 Libya – The Sanussi Dynasty. <http://www.royalark.net/Libya/libya6.htm>. Megtekintve: 2012. február 4.

19 A giblinek a Földközi-tenger medencéjében mindenütt más-más neve van: sirokkó, hamszín stb.

20 Federal Research 4.

21 Antoine de Saint-Exupéry: *Az ember földje*. In: *Éjszakai repülés. Négy regény*. Európa, Budapest, 2002., 176-177. o.

Líbia legjelentősebb hegyvidéke az ország északnyugati csücskében található Nafúsza-hegység. Ez a terület választja el egymástól a Tripolit övező tengerparti Dzsafára-síkságot a déli Tripolitániai-platótól. Bár a hegység legmagasabb pontja sem emelkedik 1000 méter fölé, nehezen járható hágóival és mély, úttalan völgyeivel természetes határvonalat alkot észak és dél között. Nem véletlen, hogy a líbiai polgárháború során a felkelők komoly sikereket értek el ezen a területen, és a Nafúsza-hegységből indított offenzívával szabadították fel végül Tripolit.²² A hegyvidék klímája rendkívül zord, az éjszakai hőmérséklet gyakran esik fagyponthoz közelébe.

A Szaharai-tábla dél felé haladva folyamatosan emelkedik. Ez a terület szinte még teljesen feltérképezetlen. A csádi-fezzáni-kireneikai hármastábla határ közelében, a Tibeszi-hegységben található az ország valószínűleg legmagasabb pontja, a 2267 méter magas Bikku Bitti. Azt, hogy a terület mennyire kívül esik a tudományos érdeklődésen, jól mutatja, hogy a Bikku Bitti első rögzített megmérésére csak 2005-ben került sor. A terület egyike a Líbiai-sivatag legzordabb vidékeinek, ahol csak 20-30 évente hull csapadék. A NASA leendő Mars-expedíciójával foglalkozó kutatócsoport ezt a területet jelölte ki Földünkön, mint amelynek viszonyai legjobban hasonlíthatnak a Vörös Bolygó felszínének kondícióihoz.²³ A Tibeszi-hegység egyébként is magán viseli a csádi-líbiai történelem viharainak nyomait: a határvidéken rengeteg a feltérképezetlen aknamező, a pontos területi hovatartozás sok helyen nincs kijelölve.²⁴ Az isten háta mögötti vidéken, ahol az egyéni túlélés a legfontosabb szempont, senki sem bánik szívélyesen az idegenekkel: a vidék különféle lázadó csoportok búvóhelye, akik nem ismernek el maguk fölött semmiféle fennhatóságot, és kémnek tekintenek mindenkit, aki bemerészkedik területükre. Eamon Fullen, aki Afrika – akkor még – 53 államának mindegyikének megmászta legmagasabb pontját, a Bikku Bittit hagyta utoljára. Ő volt az első hegymászó, aki harmadszori próbálkozásra végre feljutott a csúcusra, miközben tapasztalta, hogy a rendelkezésére álló térképeken esetenként 10 km-es eltérések figyelhetők meg. Végül GPS segítségével találta meg a hegyet, ám az utazás során több kétely is megfogalmazódott benne, hogy valóban a környék legmagasabb hegyét mászta-e meg. Az is kérdéses lett számára, hogy a Bikku Bitti vajon valóban Líbiában fekszik-e, nem pedig Csádban.²⁵

Mindezeket összegezve megállapíthatjuk, hogy a líbiai terep járhatósága rendkívül problémás. Az ország sivatagi részéről nem léteznek megfelelő térképek, az itt történő utazás csak tapasztalt helyi vezetők bevonásával kivitelezhető. A folyton vándorló homokdűnék rendkívüli mértékben megnehezítik a tájékozódást, ugyanakkor a kerek járművek pillanatokon belül a homok fogságába kerülhetnek: nem véletlen, hogy mind a második világháború, mint a 2011-es polgárháború során a hadműveletek zöme a keskeny tengerparti síkságon folyt, és egyik fél sem próbálkozott komolyabb átkaroló hadmozdulatokkal a sivatagon keresztül. Az Szaharai-plató kőszivatagát pedig mély völgyei és szurdokai teszik járhatatlanná (a NATO Líbia elleni légi művelete, az Operation Unified Protector (OUP) alatt állítólag több, az északi területeken célmeghatározásra bevetett különleges egység is eltévedt).

22 France supplying weapons to Libyan rebels. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8606541/France-supplying-weapons-to-Libyan-rebels.html>. Megtekintve: 2012. február 5.

23 Libya: Bikku Bitti. http://www.summitpost.org/ginge-fullen/333351#chapter_1. Megtekintve: 2012. február 5.

24 Besenyő-Hetényi-Jagadics-Resperger: Országismertető-Csád, 88-91. o.

25 Libya: Bikku Bitti. http://www.summitpost.org/ginge-fullen/333351#chapter_1. Megtekintve: 2012. február 5.

VÍZRAJZ

Líbia rendkívül száraz klímájának köszönhetően lényegében nem rendelkezik állandó, természetes vízfolyással. Az ország megújuló vízforrásai elhanyagolhatóak, alig érik el a 0,6 köbkilométert (összehasonlításképpen Magyarország esetében ez a szám 120 köbkilométer).²⁶ Mindezek következtében a lakosság 28 %-a nem jut hozzá tiszta ivóvízhez, és a tengerparti területek öntözése is egyre nehezebben megoldható.²⁷

Kaddáfi, aki különösen szerette a grandiózus és látványos megoldásokat, a líbiai nép megmentésére és a világ elkápráztatására befogott a Nagy Ember-alkotta Folyó (arabul al-Nahr al-Szinái) létrehozásába. A terv első ránézésre egyszerűnek tűnt: a Szaharai-plató felszín alatti vizeit gigantikus, mintegy 4 000 km-es földalatti vezetékhálózaton juttatják el a tengerparti városokig és mezőgazdasági területekig. A Szahara alatt fekvő vízkészleteket az '50-es, '60-as években fedezték fel, miközben olaj után kutattak a homok alatt. Hamar megszületett az ötlet a nem várt kincs kiaknázására, de az első munkálatok csak 1984-ben kezdődtek el. Az összesen 25 milliárd USD összköltségvetésű terv 5 fázisának végrehajtása során összesen 1 300 különféle forrást és kutat teveztek rákapcsolni a Nagy Ember-alkotta Folyóra, amelyek jelentős része 500 méter mélyen lapul a sivatag alatt. Ha a projekt a polgárháború után is folytatódik, és be is fejeződik, a csatornarendszer összesen napi 6,5 millió m³ vizet szállít majd.

Az építkezés első fázisában a Tázerbú és a Szarír-medence mintegy 10 000 km³-es vízkészletét kötötték össze Bengázival és Szirttel. Második lépésben a Murzuk-medence 4 800 km³-re becsült tartalékait nyitották meg Tripolitánia és mindenekelőtt Tripoli felé, így a víz 1,6-4 méter átmérőjű csövekben áramolhatott az északi területek felé.²⁸

A Nagy Ember-alkotta Folyót a Kaddáfi-rezsim presztízsbetűhízásként kezelte: a diktátor kijelentette, hogy ez lesz a világ nyolcadik csodája,²⁹ és vállalta, hogy mindenféle külföldi hitel nélkül hajtja végre az építkezést. Az előtanulmányok és a tervek elkészítésében a Brown & Root and Price Brothers vállalatok vettek részt, míg a kivitelezésben olyan cégek, mint a Dong Ah, az Enka Construction, az Al Nah vagy a Nippon Koei/Halcrow konzorcium. A projekt legfőbb felügyelő szerve azonban maga a líbiai állam volt a Nagy Ember-alkotta Folyó Hatósága (Great Man Made River Authority) képeiben.³⁰

A projekt kapcsán komoly vita bontakozott ki a szakértők között. A csatornarendszer hívei amellet érvelnek, hogy a vízkészletek – amelyek némelyike a vizsgálatok szerint több mint 40 000 éves – a jelenlegi fogyasztás mellett egy teljes évezredig elegendőek lesznek a líbiai

26 World Factbook.

27 Safe Drinking Water. WHO/UNICEF. http://www.unicef.org/specialsession/about/sgreport-pdf/03_SafeDrinkingWater_D734IInsert_English.pdf. Megtekintve: 2012. február 6.

28 The Great Man Made River Project (GMRP). <http://www.gmmra.org/en/>. Megtekintve: 2012. február 6.

29 GMR (Great Man-Made River) Water Supply Project, Libya. <http://www.water-technology.net/projects/gmr/>. Megtekintve: 2012. február 6.

30 Uo.

lakosság ellátásra,³¹ de a szerényebb becslések szerint is ki fognak tartani 60-100 évig.³² Összehasonlítva a tengervízből lepárlással előállított ivóvízzel, az ismert készletek mennyisége alapján a projekt tízszer olcsóbb, mint az azonos mennyiségű tengervíz sótalanítása.³³

A szkeptikusok ugyanakkor rámutatnak, hogy nem végeztek felmérést a projekt környezeti hatásairól. Emiatt különösen Szudán és Egyiptom fejezte ki aggodalmát saját felszín alatti vízkészleteinek biztonsága miatt. Az sem mellékes, hogy vajon melyik szám a pontosabb a vízellátás fenntarthatóságát illetően: nem szabad ugyanis megfedkezünk arról sem, hogy a Líbia területét egykor uraló Garamant Birodalom a Kr. u. 5. században épp a krónikus vízhiány miatt omlott össze. Pedig a garamanták is felhasználták és becsatornázták a sivatag felszín alatti vizeit – de ezek a vízkészletek, szemben a felszíni vizekkel, nem termelődnek újra.

Akárhogy is alakulnak a dolgok, Líbia földünk vízben egyik legszegényebb területe, és ezt minden ide látogatónak szem előtt kell tartania (különösen az előző fejezetben ismertetett kiszáradás veszélye miatt). Éppen ezért az utazónak minden esetben megfelelő mennyiségű, jó minőségű ivóvízzel kell rendelkeznie, és azzal is tisztában kell lennie, hogy annak fogyasztát – akár napi 4-5 literrel is számolva – miként képes pótolni.

NÖVÉNYZET

Több tízezer évvel ezelőtt a mai Szahara területét buja vegetáció borította. A mérsékelt mediterrán klímájú vidéken folyók és tavak szabdalta, vadban gazdag erdők terültek el. A Kr.e. 8. évezredből származó neolit barlangrajzok tanúsága szerint zsiráfok, elefántok, krokodilok is megtalálhatóak voltak itt, miközben a helyi őslakosok számos növényt és állatot sikeresen domesztikáltak.³⁴ A virágzó együttélésnek egy hirtelen bekövetkezett klímaváltozás³⁵ vetett véget, amely egyik napról a másikra rendkívüli szárazságot hozva magával fölborította a térség éghajlatát. Ennek következtében az eredeti növény- és állatvilág nagy része kipusztult.³⁶ A boldogabb időkről tanúskodó megkövesedett erdők egyes maradványai megtalálhatók Fezzánban, Aubári és Avajná közelében.³⁷

Az egykori virágzással szemben napjaink Líbiájában állandó veszélyt jelent az elsivatagosodás. Emiatt már a Kaddáfi-rezsim is komoly erőfeszítést tett a kevés növényzet borította „zöld terület” védelmére – nem véletlen tehát, hogy az országban összesen hét nem-

31 Great Man Made River Project. <http://na.unep.net/atlas/webatlas.php?id=377>. Megtekintve: 2012. február 6.

32 Libya's Qaddafi taps 'fossil water' to irrigate desert farms. <http://www.csmonitor.com/World/Africa/2010/0823/Libya-s-Qaddafi-taps-fossil-water-to-irrigate-desert-farms/%28page%29/2>. Megtekintve: 2012. február 6.

33 Colonel Qaddafi and the Great Man-made River. <http://blogs.ei.columbia.edu/2011/04/01/libya/>. Megtekintve: 2012. február 6.

34 Libya – Early History. [http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+ly0013\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+ly0013)). Megtekintve: 2012. február 7.

35 Ezt nevezik a klímakutatók az ún. 5,9 kilóév eseménynek.

36 Simulation of fan abrupt change in Saharan vegetation in the Mid-Holocene. <http://www.agu.org/pubs/crossref/1999/1999GL900494.shtml>. Megtekintve: 2012. február 7.

37 Temehu – Wildlife in the Sahara. <http://www.temehu.com/Wild-life-in-sahara.htm>. Megtekintve: 2012. február 8.

zeti park, hét rezervátum és kéttucatnyi egyéb védett terület található.³⁸ Ezek többsége a tengerparti sávban helyezkedik el, mediterrán növényzettel. Itt megtalálhatjuk a Földközi-tenger partvidékének jellegzetes növényeit, az olajfát és a különféle citrusféléket, ezek elterjedtségét azonban jól jelzi, hogy Líbia teljes területének mindössze 1,03 %-a alkalmas mezőgazdasági tevékenységre.³⁹ Ezen belül elterjedt növény még a datolyapálma, mely Líbia őshonos növénye és innen terjesztették el a világ többi részére, illetve a leander, ami egyaránt jól viseli a forró nyarakat, a hideg teleket és a sós óceáni levegőt. Megtalálható itt a szodomai alma (*Calotropis procera*), amely csábító kinézete ellenére táplálkozásra alkalmatlan, sőt bizonyos mértékben mérgező, illetve a keserű alma (*Citrullus colocynth*), amelynek magjaiból a beduinok kenyeret és levest készítenek.⁴⁰

A tengerparttól eltávolodva a szórványos növényzetet gyorsan felváltja a sivatag. Itt gyakorlatilag csak az oázisokban és néhány kedvező klímájú völgyben találhatóak különféle fű- és pálmafélék, esetenként tamariszkusz, illetve fügef. A sivatag időszaki növénye a tahara (*Cornulaca monacantha*), amelynek 30-60 cm-es kis bokrai a ritka sivatagi esők után bújnak ki a felszínre, fontos táplálékot jelentve ilyenkor a nomádok tevéi számára.

A sivatag időszakos növényvilágáról elmondható, hogy rendkívül mélyre – esetenként 50 méterre is – lenyúló gyökérrendszerüknek és néha évekig elhúzódó vegetatív állapotuknak köszönhetően képesek átvészelni a rendkívül zord klímát. A nagyobb fás szárú növények, mint a különféle akáciák vagy tamariszkuszok rövid, tömzsi törzsüket természetes víztározóként használják. A virágos növények az esőzések után 72 órával már teljes díszükben pompáznak, két héten belül pedig elhullajtják magvaikat. Bár látszólag a sivatag kihalt és élettelen, valójában a különféle fajok alkalmazkodóképességének egyik legjobb példatára. Egyes becslések a Szahara flórája mintegy 1 200-3 000 fajból áll. Hasznosításukra a helyiek évezredek tapasztalatával van lehetőség, kívülállók számára azonban kevés értékkel bírnak.

ÁLLATVILÁG

Líbia állatvilága – a faunához hasonlóan – sokat változott az elmúlt évezredekben. Amint az előző fejezetben bemutattuk, a korabeli sziklarajzok a terület kiszáradása előtt dús és fajokban gazdag populációkról árulkodnak. Még 2500 évvel ezelőtt is élt itt oroszlán, sőt medve és vadszamar is. Mára ezek teljesen eltűntek, a kevés megmaradt faj a sivatagi életmódhoz alkalmazkodott. Jelenleg nagyjából 70 emlős-, 300 – ebből 90 állandóan itt élő – madár- és 100 hüllőfaj lelhető fel a területen. A fauna nagy része a hőség miatt az éjszaka életmódhoz alkalmazkodott, a nappali forróságot földalatti üregekben vészelik át. Egyes rovarfajok képessé váltak arra, hogy a szájukban levő szervek segítségével közvetlenül a levegőből nyerjék ki a nedvességet.⁴¹ A sivatagi állatok száma az elmúlt években a levadászás következtében alaposan megcsappant, több fajt a kihalás veszélye fenyeget.

A nagyobb testű növényevők közé tartozik az arab költészet örök szimbóluma a női szépségre, az antilopfélekhez tartozó gazella. Marmagassága 60-90 cm között változik, menekülés

38 Park, Reserves, and Other Protected Areas in the Libyan Arab Jamahiriya. <http://www.parks.it/world/LY/Eindex.html>. Megtekintve: 2012. február 7.

39 Federal Research 5.

40 Native Plants in Libya. <http://www.gardenguides.com/123439-native-plants-libya.html>. Megtekintve: 2012. február 7.

41 Temehu.

közben rövidtávon képes akár a 90 km/h sebességre is gyors, cikcakkos ugrásokkal.⁴² Emiatt bár húsa ízletes, puskavégre kerítése nem egyszerű feladat. A hegyekben megtalálható a kecskeszerű őzfaj, a vaddán (*Ammotragus lervia*), amellyel azonban félénksége miatt csak ritkán találkozhat a szerencsés utazó. Ilyenkor vagy kővé dermedve igyekszik beleolvadni a sziklás környezetbe, vagy biztos ugrásokkal (akár két méteres magasságot is képes leküzdeni egyetlen elrugaskodással) menekül el. A vaddán egyes domesztikált fajtái az Ibériai-félszigetre, sőt az Újvilágba is eljutottak.⁴³

A sivatag legnagyobb testű állata a csaknem 50 millió éves múltra visszatekintő teve, a „sivatag hajója”. A dolog pikantériája, hogy a teve nem őshonos Afrikában: közvetlen, azóta már kihalt elődje, egy házimacska méretű emlős Észak-Amerika erdeiben élt, mai méretét több millió éves fejlődés eredményeként érte el. Körülbelül 3 millió évvel ezelőtt jutottak át példányai az Újvilágból Ázsiába, Afrikába pedig – domesztikált formában – mindössze 3-4 ezer éve. A tevék 90 %-a dromedár, vagyis egypúpú, amelyben a közvélekedéssel ellentétben nem vizet, hanem zsírt tárolnak. Egy átlagos dromedár két hetet képes utazni a sivatagban víz nélkül, miközben alig veszít a súlyából, sőt az általa leadott tej esetenként az utazók egyetlen élelme. Vízhez jutva azonban hatalmas gyomrának köszönhetően 100 litert is képes egyszerre meginni. A tevének elévülhetetlen érdemei vannak abban, hogy a Szahara távoli oázisai is megteltek étellel, és az áthatolhatatlan homoktengert Fekete-Afrika és a Mediterráneum áruival megrakott karavánok szelheték át, különféle népeket és civilizációkat kapcsolva össze még a modern telekommunikáció megjelenése előtt. Bár a teve szerepét sok helyen átvették a modern közlekedési eszközök, a kis helyi közösségeknél, illetve bizonyos területeken a dromedár használata továbbra is megkerülhetetlen, éppen ezért a tevé továbbra is nagy tisztelet övezi.⁴⁴ A líbiai sivatag legnagyobb testű ragadozója a sivatagi róka, amely jellegzetes füleiről ismerhető fel. Kisebb rágcsálókka, hüllőkkel táplálkozik.

A Szahara körülbelül 100 hüllőfaját alapvetően három csoportra oszthatjuk: kígyókra, gyíkokra és teknősökre. A legtöbbjük kisméretű, de egyes fajaik, mint például a pusztai varánusz (*Varanus griseus*) akár másfél méterre is megnőhet, és harapása legalább annyira mérgező, mint egyes mérgeskígyóké.⁴⁵ Nem véletlen tehát, hogy az ókori görögök fantáziája sárkányokkal és más mitikus lényekkel töltötte be az ismeretlen líbiai homokdűnéket.

A sivatag azonban a mesebeli sárkányok nélkül is reális veszélyt tartogat az utazók számára. A problémát elsősorban az jelenti, hogy – amint azt előbb említettük – a sivatagi állatok nappal földalatti üregekben, kis hasadékokba, sziklák hűvösén vészlik át a forróságot. Az 50 cm-re megnövő homoki vipera például beássa magát a homokba, közvetlenül a felszín alá, így láthatatlan az arra járók számára. Az ókori garamantok ezért Neith istent tetoválták a bokájuk fölé, hogy védje meg őket a fájdalmas, de általában nem halálos kígyómarástól. Emellett a védekezés gyakorlatiasabb formája is ajánlott: a sivatagot járva minden esetben viseljünk hosszúszerű, bőrből készült bakancsot. Lehetőleg kerüljük a napsütötte, sziklás területeket. Ha a táborveréshez kövekre van szükségünk, mindig nagy elővigyázatossággal közelítsük meg

42 Gazelle. <http://www.junglewalk.com/popup.asp?type=s&AnimalWebsiteID=133>. Megtekintve: 2012. február 8.

43 *Ammotragus lervia*. http://www.ultimateungulate.com/Artiodactyla/Ammotragus_lervia.html. Megtekintve: 2012. február 8.

44 Temehu.

45 Besenyő János: A nyugat-szaharai válság, 19. o.

őket, számítva arra, hogy bármelyik alatt ott lapulhat egy skorpió vagy egy kígyó. Mivel ezek az állatok éjszaka aktívak, sötétedés után semmiképpen se bolygassuk a sziklákat, és ha lehet, messzire kerüljük el őket! A táborállítást mindig nappali világosságnál végezzük el! Ne feledjük, ezek az állatok általában csak végső megoldásként támadnak, ezért tegyük lehetővé számukra a menekülést. De azt se feledjük el, hogy a kígyók esetenként nem pusztán önmagukat, hanem a területüket is védik, így az arra való belépést is agresszióként értékelhetik.

Kígyómarás esetén azonnal orvoshoz kell fordulni – a sivatagban azonban erre korlátozottak a lehetőségek, ezért a hagyományos gyógymódok ajánlottak: a sebet szappanos vízzel ki kell mosni, és a harapás felett körülbelül 7-8 cm-re szorítókötést kell alkalmazni (de ne túl szorosan, hogy a véráramlás fennmaradjon a végtagban). A megmárt végtagot minél lejjebb kell tartani a szív helyzetéhez képest, így is lassítva a méreg szétjutását a szervezetben. Hagyományosan a sérült részt ki is vágták a méreggel együtt, az orvosok azonban ma ezt a fokozott fertőzésveszély miatt nem javasolják. Ehelyett ma már elérhetőek a különféle csípések és harapások elleni mechanikus készülékek, melyek lényege, hogy egy kicsi, egy kézzel is használható vákuumpumpa segítségével annyi mérget szívnak ki a sebből, amennyit csak lehetséges. A szerkezet előnye a hagyományos, a megmárt részt késsel kivágó technikával szemben, hogy nem okoz fölösleges plusz sérülést, hisz közvetlenül a méreg bemeneti sebébe – a hüllő fogai által vájt csatornába – helyezhető. A szetthez általában kis késeket is szoktak adni, hogy más állat – pl. skorpió vagy különféle rovarok – csípését is lehessen vele kezelni, amelyek marása után nem marad olyan látványos bementi seb. Ilyenkor ezt a sérültnek kell létrehoznia. Egyes orvosok óva intenek ettől, mondván, hogy idegek és fontos vénák sérülhetnek, a már említett fertőzésről nem is beszélve, és ezek a szakemberek továbbra is a megfelelő kórházi ellátás mellett érvelnek. A végső döntés mindig a sérültté, de ehhez a következőket kell figyelembe vennie:

1. A marás/csípés után legfeljebb négy órán belül a méreg már annyira elterjed a szervezetben, hogy a kórházi kezelés sem segít.
2. A méreg okozta pusztítás – értelemszerűen – nagyban függ a szervezeten szétjutó méreg mennyiségétől. Ezért nem lényegtelen, hogy a marás után közvetlenül a méreg mekkora részét sikerül eltávolítani a szervezetből. Bár 100 %-os hatásfok nincs, a vákuumpumpa a méreg jelentős részét képes eltávolítani – kígyómarás esetén ráadásul úgy, hogy új bementi nyílást sem kell vágni.

A kígyómarásról azt is tudni kell, hogy nem minden esetben jár együtt méreg befecskendezésével – gyakori az úgynevezett száraz harapás. A méreg a kígyó szervezete számára értékes anyag, és nem szívesen pazarolja el olyan élőlényre, amely láthatóan túl nagy ahhoz, hogy elfogyassza. Sajnos azt, hogy került-e méreg a szervezetbe, csak megfelelő orvosi háttérrel lehet eldöntetni, így ha tehetjük, ne kockáztassunk, és keressünk fel egy kórházat. Minden esetben fontos, hogy ne essünk pánikba! Egyes kutatások szerint a mérgeskígyók az esetek 50 %-ban csak szárazharapással védekeznek, és csak nagyon ritkán juttatnak halálos mennyiségű vagy minőségű mérget az emberi szervezetbe.⁴⁶

Mint az az eddigiekből is kiderült, nem csak a mérgeskígyók jelentik az egyetlen veszélyforrást a sivatagban. A Szahara rendkívül gazdag különféle rovarokban: skorpiókban, pókokban, hangyákban, illetve az ókori egyiptomiak szent állataiban, a skarabeusbogarokban. A hőség miatt ezek az állatok is általában éjszakai életmódot folytatnak, nappal rejtőzködnek. Ezen állatok közül a skorpió csípése a legkellemetlenebb és legveszélyesebb, különösen a kis-

46 Temehu.

gyerekekre és az idősebb, gyengébb felnőttekre. Egy egészséges szervezet számára azonban általában nem jelent nagyobb veszélyt, a Temehu szerzője szerint öt egy éjszaka alatt kétszer is megcsípték a skorpiók, és különösebb probléma nélkül megúsza az esetet – persze az óvatosság sosem árt. A skorpiókra is jellemző ugyanaz, mint a kígyókra: általában akkor támadnak, ha veszélyben érzik magukat – például egy kő felemelésével betörünk az „otthonukba”.

Végezetül néhány további hasznos útmutatás a kígyók és skorpiók elleni sikeres védekezéshez:

1. Tiszteljük ezeket az állatokat és legyünk óvatosak, hogy lehetőleg minél előbb észrevegyük őket. Sokkal gyorsabbak, mint ahogy azt gondolnánk!
2. Ha a szabad ég alatt alszunk, lehetőleg ne aludjunk a földön, hanem legalább 30 cm-re a felszín fölött, egy felállványozott ágyon.
3. A sátraink legyenek jól zárhatóak.
4. Gyaloglás közben üssünk zajt, hogy a kígyóknak legyen idejük elmenekülni (katonai művelet során ez értelemszerűen nehezen kivitelezhető), de ha már észrevettük, akkor ezt szüntessük be, nehogy támadásnak vélje.
5. Lehetőleg ne közlekedjünk éjszaka (ami műveletek esetén szintén problémás).
6. Gyaloglás közben mindig nézzünk a lábunk elé, hová lépünk.
7. Reggelente nagy odafigyeléssel ellenőrizzük a felszerelésünket, különösen a bakancsunkat az esetleges éjszakai látogatók miatt. (Emiatt egyesek a sivatagban bakancsban alszanak.)⁴⁷

Bár az országban elterjedtek a különféle szúnyogfélék, a malária kockázata minimális, így a májat erősen károsító maláriagyógyszerek szedésétől eltekinthetünk.

RÖVID KATONAI SZEMPONTÚ ÖSSZEGZÉS A FÖLDRAJZI KÖRNYEZETHEZ.

A líbiai környezet alapvetően nem kedvez a túlélésnek. Az ország kb. 10 %-át felölelő tengerparti sávot leszámítva a mindennapi élet nem más, mint az életben maradásért vívott folyamatos küzdelem. Külföldiek számára még a termékenyebb területeken is fontos kérdés a vízutánpótlás, mert bár a csapvíz elvileg iható, a turisztikai tanácsadók általában nem javasolják – és egy kiadós hasmenés bárkit napokra ledönthet a lábáról. További probléma, hogy az Operation Unified Protector alatt találatok érték a Nagy Ember-alkotta Folyót is, emiatt az ország jelentős része eleve nem jut megfelelő minőségű ivóvízhez.⁴⁸

A sivatagos-félsivatagos terepen a túlélés még nehezebb. Helyi erőforrások híján a bevetett egységnek gyakorlatilag 100 %-os önellátásra kell berendezkednie. Még az ellenséggel való találkozás előtt fel kell készülnie a víz- és élelmiszerellátás folyamatos biztosítására, amely rengeteg időt és energiát igényel. Emiatt a különleges műveleti erők alkalmazása komoly kihívásokat támaszt – egy esetlegesen bevetett egység mindössze néhány napi ellátmányt képes magával vinni, utána külső támogatással kell pótolniuk készleteiket, ami nagyban rontja rejtőzködési esélyeiket. A nappali mozgást a nagy hőség, az éjszakait a Szahara barátságtalan állatvilága nehezíti meg. Az esetleges átmeneti búvóhelyet jelentő elhagyott épületek, barlangok a kígyók és skorpiók kedvenc tartózkodási helyei. Utaltunk már a tájékozódás nehézségeire. Mindezeket összevetve szinte elengedhetetlen egy kellő ismerettel rendelkező helyi lakos útmutatása.

⁴⁷ Temehu.

⁴⁸ NATO bombs the Great Man-made River. <http://humanrightsinvestigations.org/2011/07/27/great-man-made-river-nato-bombs/>. Megtekintve. 2012. február 8.

A sivatagi homok súlyosan megviseli a fegyverzetet, felszerelést egyaránt, így azok napi karbantartása elengedhetetlen. Számolni kell vele, hogy a fegyverek egyes alkatrészei a nagy hő hatására deformálódhatnak (egy német százados mesélte e könyv egyik írójának, hogy Afganisztánban a G-36-oshoz tartozó optikát nem lehetett ráhelyezni a fegyverre, mert az optika műanyag alkatrészei a hő hatására túlságosan kitágultak). A kesztyű és a védőszemüveg használata elengedhetetlen.

A líbiai terep másik halálos sajátossága a különféle aknák óriási száma. A második világháború során mind a britek, mind a németek taposóaknák millióit telepítették szerte az országban, amelyek felszámolása máig nagyon vontatottan halad. A líbiai-csádi háborúban a felek ismét óriási arzenált telepítettek a határvidékre. A taposóaknák ideális, költséghatékony fegyvernek bizonyultak a ritkán lakott, de hatalmas kiterjedésű határ menti területek ellenőrzésére és lezárására. Ugyanakkor telepítésük során – mint a harmadik világ háborúiban általában – nem sokat törődtek az aknamezők dokumentálásával. Márpedig ezek a robbanószerkezetek legalább ötven éven keresztül működőképesek maradnak – sok még ennél tovább is.⁴⁹ Az aknamentesítés ma is rendkívül drága és veszélyes feladat. Egy gyalogsági akna telepítési költsége 3-30 USD körül mozog, és percenként több darab is elhelyezhető belőle. Ezzel ellentétben az aknamentesítés roppant lassú és költséges vállalkozás mind anyagiakban, mind emberéletben. Egy tapasztalt szakértő egy napi munkájával mindössze 20-50 m²-nyi területet képes megtisztítani, esetenként több ezer dolláros költséggel.⁵⁰ Ráadásul a helyzetet bonyolítja, hogy a napjainkban készülő taposóaknák fémtartalma sokszor olyan alacsony, hogy a fémdetektor sem mutatja ki őket, vagyis hagyományos „kézi” módszerekkel kell az egész területet átfésülni, ami korántsem veszélytelen feladat. A számítások szerint minden 1000 négyzetmérföldnyi aknamentesített területre egy halott vagy három sebesült szakértő jut.⁵¹

Az említett háborúk okán a leginkább veszélyeztetett területek Tobruk környéke, a Duhún régióban a Szarír Tibeszi (Tibeszi-fennsík) és a Ramlat-Rabjana, az L6-os úton pedig a Kiling-hágó a 409-es km közelében.⁵² Ide tartozik még az egyiptomi-líbiai határ déli szakasza Dzsaghbúbnál. Ezeket a területeken értelemszerűen érdemes elkerülni. Amennyiben erre nincs lehetőség, mindenképpen érdemes helyi vezetőket fogadni, akik nagy valószínűséggel ismerik azokat a biztonságos és kipróbált ösvényeket, amelyeken keresztül sértetlenül át lehet jutni a fertőzött területeken.⁵³

A helyzetet azonban tovább bonyolítja a líbiai aknatelepítés harmadik nagy hulláma, a 2011-es polgárháború. A harcok során mind a felkelők, mind a kormányerők újabb aknák ezreit telepítették az ország különböző részein, elsősorban a Nafüsa-hegységben, Miszrátánál, Bregánál és Adzsdabijjánál. A felkelők állításuk szerint az aknamezőket jelölték, sok esetben pedig – miután elsősorban civilek estek áldozatul a szerkezeteknek – felszámolták őket. Egé-

49 Land-mines: a deadly inheritance. <http://www.unicef.org/graca/mines.htm>. Megtekintve: 2012. február 13.

50 Uo.

51 The cost of landmines. <http://www.pbs.org/saf/1201/features/landmines2.htm>. Megtekintve: 2012. február 13.

52 Sahara Overland – Landmines. <http://www.sahara-overland.com/mines/index.htm>. Megtekintve: 2012. február 13.

53 Uo.

szen biztos azonban, hogy számos taposóakna nem került eltávolításra. A Kaddáfi-erők pedig a vereség közepette nem sokat foglalkoztak az aknamezők felszámolásával.

A bajt súlyosbítja, hogy a telepítésre került szerkezetek többsége a taposóaknák modernebb generációját képviseli. A PRB-M3 járművek elleni robbanótestet úgy tervezték meg, hogy M30-as érzékelője révén egy ember súlya alatt is működésbe lépjen. A Type 84 Model A, szintén járművek ellen kifejlesztett akna akkor robban fel, ha környezetében a mágneses tér – egy elhaladó jármű hatására – hirtelen megváltozik. A probléma ezzel is az, hogy érzékenységből fakadóan a szerkezet már akkor is működésbe lép, ha egy kézfegyverrel és lőszerrel alaposan felszerelkezett egyén közelít hozzá – nem beszélve egy fémdetektorral felszerelt aknamentesítőről. Mind a PRB-M3, mind a gyalogság ellen széles körben alkalmazott T-AB-1 fémtartalma minimális, így detektorokkal alig érzékelhető – különösen úgy, hogy olyan területeken kerültek telepítésre, ahol a harcok következtében fémrepszek, lőszerek, lőszerhüvelyek milliói hevernek.⁵⁴

Az új telepítésekre – szemben a csádi háborús taposóaknákkal – rendkívül sűrűn lakott környezetben, legtöbb esetben a városok közvetlen közelében, sőt magukon a településeken került sor. Így szinte elkerülhetetlen, hogy civil lakosok essenek áldozatul a szerkezeteknek. Az egyetlen remény az, hogy a taposóaknák a feltételezettnél kisebb számban kerültek telepítésre, és ezért minimális áldozatot szednek majd a jövőben.

54 Landmines in Libya: Technical Briefing Note. <http://www.hrw.org/news/2011/07/19/landmines-libya-technical-briefing-note>. Megtekintve: 2012. február 13.

NÉPESSÉG

ALAPADATOK

Líbia hatalmas kiterjedése ellenére a kontinens egyik leggyéribben lakott állama: a CIA World Factbookjának becslései szerint 2011 júliusában az országnak 6 597 960 lakosa volt.¹ Az átlagos népsűrűség mindössze 3 fő/km², ami az egyik legalacsonyabb a világon. Ez a szám a valóságban jóval magasabb is lehet, a líbiai hatóságok szerint ugyanis a polgárháború kitörésekor 1 és 2 millió közötti külföldi munkavállaló élt az országban.² A tripoli becslések nem állhattak messze a valóságtól, a különféle menekültügyi szervek szerint ugyanis 722³ és 846⁴ ezer közötti személy hagyta el Líbiát a harcok során – szinte kivétel nélkül külföldi állampolgárok.

A népesség elosztását még egyenetlenebbé teszi, hogy a tengerparti síkságon él a lakosság több mint 90 %-a, és ezek döntő többsége is – körülbelül 86 % – városlakó. Tripoli és Bengázi a maga 1,68, illetve kb. 0,8-1 millió lakójával az ország lakosságának közel 40 %-ának otthona.⁵ Ez különösen annak a tükrében komoly eredmény, hogy Idrisz uralkodásának kezdetén a lakosság 40 %-a még sátrakban élt. A diktátor hatalomra kerülése utáni öt évben azonban a kőházakban lakók aránya 30 %-kal növekedett.⁶

Líbia lakossága gyorsan növekszik, a népszaporulat meghaladja az évi 2,06 %-ot. Ennek köszönhetően a 14 éven aluliak aránya a népesség közel egyharmadát teszi ki. A CIA és a Federal Research eltérő adatai alapján a 65 éven felüliek aránya mindössze 1-4 %, vagyis az arab tavasz főszereplőit jelentő fiatal népréteg Líbiában is nagy létszámban van jelen a társadalomban.⁷ A Kaddáfi-rezsim minden bűne ellenére sokat tett a lakosság életkörülményeinek javításáért, a szociális háló erősítéséért. Ennek köszönhetően jelentősen csökkent a csecsemőhalandóság, így 22 halott jut 1000 élve születettre (1985-ben ez a szám még 84 volt). A szülőgyi halandóság 64 fő 100 000 születésre számítva. Az ország egészségügyi rendszere – bár jelentős részben külföldi orvosok bevonásával – kielégítően működik. A lakosság komfortjának – és életminőségének – növelésében fontos szerepet játszott a Nagy Ember-alkotta Folyó megépítése, amely tiszta ivóvízhez juttatta az embereket. Az írni-olvasni tudók aránya az 1969-es 10 %-ról napjainkra 90 % közelébe emelkedett. A várható élettartam 20 évvel növekedett, 77 évre.⁸ Mindezek következtében nem csodálkozhatunk azon, hogy Líbia humán fejlettségi indexe

1 World Factbook.

2 Fruehauf 1.

3 IOM response to the Libyan crisis. 10 October 2011. <http://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/media/docs/reports/IOM-sitrep-MENA.pdf>. Megtekintve: 2012. február 9.

4 UN OCHA – Libyan Arab Jamahiriya Situation Report, 7 August 2011. [http://www.mineaction.org/downloads/1/Libyan%20Arab%20Jamahiriya%20Sitrep%2052%20\(07-08-2011\).pdf](http://www.mineaction.org/downloads/1/Libyan%20Arab%20Jamahiriya%20Sitrep%2052%20(07-08-2011).pdf). Megtekintve: 2012. február 9.

5 Federal Research.

6 Gaddafi and the Media. <http://www.dailynews.lk/2011/10/22/fea02.asp>. Megtekintve: 2012. február 9.

7 Anthony Ham: Libya, 47. o.

8 Uo., World Factbook, Federal Research.

napjainkban a legmagasabb Afrikában, és meghaladja Szaúd-Arábiáét is.⁹ Bár Kaddáfi több tízezer honfitársa halálát okozva a végsőkéig ragaszkodott hatalmához, és dollár-tízmilliárdokat kezelt saját magánvagyonaként, az olajbevételek hasznából a lakosság is részesült, aminek következtében a líbiai lakosság döntő többségét – legalábbis az életkörülmények és az életmód tekintetében – átvezették a középkorból a modernitásba.

A lakosság kevesebb, mint 10 %-át teszik ki a sivatag nomádjai és az oázisok lakói, például a toubouk.¹⁰ Ők többnyire továbbra is őseik hagyományos életmódját folytatják, a zöld szigeten növényeket termesztene, és élelem után kutatnak állataikkal. Ezek a csoportok sem vonhatták ki azonban magukat a modernizáció alól, így egyre sűrűbben jelennek meg köreikben a különféle telekommunikációs eszközök és járművek.

ETNIKAI CSOPORTOK

Líbia lakosainak ereiben számos bevándorló népcsoport vére csörgedezik, amely az évszázadok során keveredett az őslakosok genomjával. Ma alapvetően mégis azt mondhatjuk, hogy – szokásai, nyelve, vallása, kultúrája alapján – az ország alapvetően arab állam (igaz, mint rámutattunk, fontos kelet-nyugat közti kulturális/történelmi különbséggel): az arab, illetve arabizált berber lakosok teszik ki a népesség 90 %-át.¹¹ A maradék nagy része Fezzánban élő berber és fekete-afrikai lakos, akik közül a polgárháborúban fontos szerepet játszó tuaregek és toubouk a legjelentősebbek. Jelen van még – elenyésző számban – görög, örmény, máltai és olasz kisebbség is.

A líbiai társadalom alapszövetét – más arab államokkal összehasonlítva sokkal nagyobb mértékben – meghatározza a különféle törzsekhez való tartozás tudata. Ugyanakkor más országoktól eltérően Líbia esetében nem fedezhetjük fel azokat a modernitással együtt járó mérséklő tényezőket, amelyek gyengítették volna a lakossági identitás ezen formáját: a Kaddáfizsim a civil társadalom kialakulásának minden formáját megakadályozta, ezért az erős centrális hatalom mellett a lakosság elsősorban a hagyományos törzsi keretekre támaszkodhatott. A törzsek, klánok és nagycsaládok ezért nem pusztán a vérségi kapcsolatok, hanem a szociális, kulturális, vallási, gazdasági háló fő egységeit is jelentették, illetve napjainkban a civil társadalom kialakulásának bázisául is szolgálnak.¹² Az ország területén nagyjából 140 törzs és kisebb klán különíthető el, ezek közül azonban csak kb. harminc rendelkezik tényleges politikai befolyással.¹³ A törzseket három nagyobb csoportra szokás osztani, a nyugati, a középső és a keleti-déli törzsekre. A legmeghatározóbb nyugati törzs az egymilliós Varfalla. A középső területek domináns csoportjai a Kaddádfa és Líbia második legnagyobb törzse, a Magáriha, míg a keleti területeken a Bani Szalim.¹⁴

9 Gaddafi and the Media.

10 Anthony Ham: Libya, 49-50. o.

11 Federal Research.

12 Thomas Hüskén: Tribal Political Culture and the Revolution in Cyrenaica of Libya. 5-6. <http://lcsr-libya.org/documents/completedpapers/Completed%20paper%20by%20thomas.pdf>. Megtekintve: 2012. május 31.

13 Libya tribes: Who is who? <http://www.csmonitor.com/World/Backchannels/2011/0224/Libya-tribes-Who-s-who>. Megtekintve: 2012. február 11.

14 Libyan people. <http://www.temehu.com/Libyan-People.htm>. Megtekintve: 2012. február 11.

A líbiai törzsek tudományos leírására mind a mai napig várat magára, így nem rendelkezünk pontos képpel elhelyezkedésükről, egymáshoz való viszonyukról. A törzsi identitás ráadásul sok esetben eltávolodik a hagyományos vérségi köteléktől, és a rokoni kapcsolatokat a lokális földrajzi identitás váltja fel. Az is megfigyelhető, hogy egyes közösségek egy-egy helyi szent kultusza köré szerveződve fejezik ki összetartozásukat. A polgárháború alatt is sok esetben megfigyelhető volt, hogy az egyes csoportok nem törzsi, hanem lokális alapon szerveződtek (pl. zintani milíciák).

Mint említettük, a különféle törzsek politikai befolyása meglehetősen eltérő volt, és koronként is változott. A Kaddáfi-rezsim alapvetően azzal biztosította túlélését, hogy a nagy törzsek de facto elfogadták, hogy a viszály elkerülése érdekében egy viszonylag kisebb csoport, a Kaddáfi adjon vezetőt az országnak, azt remélve, hogy így egy egészséges egyensúly alakul ki, és egyik nagyobb törzs sem tesz szert domináns pozícióra a többiek rovására. A valóságban azonban ez az egyensúly korántsem működött tökéletesen, és a diktátor bizonyos csoportokat előnyben részesített a többiek rovására – ami nagyban hozzájárult 2011-es bukásához. Kaddáfi elsősorban saját szűk hazájára építve alapozta meg uralmát, így a Kaddáfi és a Magáriha tagjaiból sokakat emelt magas pozícióba. Hamarosan azonban az ország sokak szerint legnagyobb törzse, a Varfalla is a kivételezett elitklub tagjává vált. A Varfalla közel egymillió népességével ideális támaszt jelentett a rezsim számára – bár arról sem feledkezhetünk el, hogy a Varfalla mintegy 50 klánjával korántsem képzett politikailag homogén egységet. A Varfallák különösen a hadseregben értek el magas pozíciókat, így évtizedeken keresztül a rendszer legfontosabb támaszai közé tartoztak. 1993-ban azonban pozíciójuk megingott, miután rivalizálás támadt a Magáriha és a Varfalla között egyes kulcspozíciók betöltéséért. A viszály vége egy 1993-as puccskísérlet lett, amelynek leverése után Kaddáfi a Varfalla számos vezetőjét kivégeztette. Bár a törzs nem fordult el véglegesen Tripolitól, viszonya a kormánnyal már sosem lett olyan szívélyes, mint korábban, és hosszú távon ez is hozzájárult ahhoz, hogy Kaddáfi 2011-ben már csak korlátozott mértékben számíthatott a támogatásukra.¹⁵

Szintén döntő fontosságú volt a rezsim szempontjából a Magáriha törzs hűsége, akik, mint láthattuk, komoly küzdelmeket vívtak a Varfallával a hatalmon maradásért. 2011 februárjában még többen abban reménykedtek, hogy egy Magáriha palotaforradalom révén a rezsim kártyavárként fog összeomlani, és elejét lehet venni az elhúzódoó vérontásnak.¹⁶ Ez azonban nem következett be. A keleti zárvíjaiak erejét az adta, hogy az ő területükön húzódtak az olajban gazdag területek, így többször is megfenyegették a rezsimet azzal, hogy nem pusztán elzárják, de ha kell, végső eszközként le is rombolják az olajexporthoz elengedhetetlen vezetékhálózatot és átemelő-állomásokat.¹⁷

Líbia zavaros belső viszonyait jól jellemzi, hogy az egyes kutatók között sincs teljes konszenzus a líbiai törzsek közti pontos viszonyrendszerről, azok nagyságáról, politikai szerepéről – néha még az egyes dokumentumokon belül is egymásnak ellentmondó információkat találunk.¹⁸ Az igazság az, hogy gyakorlatilag nem áll a rendelkezésünkre olyan forrás – szem-

15 Warfalla, Libya's largest tribe. <http://www.alarabiya.net/articles/2011/09/01/164993.html>. Megtekintve: 2012. február 11.

16 Libyan Tribal Map: Network of loyalties that will determine Gaddafi's fate. <http://www.cetri.be/spip.php?article2102&lang=en>. Megtekintve: 2012. február 11.

17 Wading through maze of Libyan tribes. <http://www.sandraoffthetrip.com/2011/02/22/nearly-impossible-to-wade-through-maze-of-libyan-tribes/>. Megtekintve: 2012. február 11.

18 Ld. Libyan Tribal Map, amely a 11. századi második arab expanzió során bevándorolt Bani Szalím és Bani Hilál törzseket nevezi meg a legbefolyásosabbaknak, holott ezek azóta tucatnyi törzsre váltak szét.

ben például a szomáli klánviszonyok ma már meglehetősen részletes elemzésével –, amely kellő pontossággal felvázolná ezeket a rendkívül fontos belső dinamikákat. Ez azt eredményezi, hogy a külső szereplők sok esetben a sötétben tapogatóznak. Félreértés ne essék, nem azt állítjuk, hogy a törzsiség támogatása lenne a nemzetközi donorközösség feladata a líbiai államépítés során. De a törzsek jelenléte egy olyan tény, amellyel számolni kell. Minden olyan kísérlet, amely ezek kihagyásával képzelel el az új államszerkezet felépítését, olyan látszólagos struktúrák létrehozását szolgálja, melyek mögött nincs valós tartam és politikai hatalom.¹⁹ A Kaddáfi-rezsim autoriter titkosszolgálati eszközökkel és propagandával próbálta meg felszámolni a törzsiséget, de kudarcot vallott, sőt végső soron ebbe a kísérletbe bukott bele.²⁰ A nyugati közösség nem követheti el ugyanezt a hibát.

Líbia egyéb népcsoportjai, a berberék²¹ és a tuaregek²² szintén fontos szerepet játszottak a 2011-es földindulásban – előbbieket a rendszer ellen, míg utóbbiak a mellett. Bár a partvidéktől távol élve ritkán kapcsolódnak bele a napi politikába, sőt a líbiaiak jelentős része gyanakvással tekint rájuk, mint a tőlük távoli és ismeretlen Fekete-Afrika „ötödik hadoszlopára” – bár ezek az emberek korántsem mind színesbőrűek –, fegyveres hagyományaiknak köszönhetően mindkét hadviselő fél nagy hasznát vette szolgálataiknak.

NYELV

A líbiai lakosság döntő többségének az arab az anyanyelve. A Kaddáfi-rezsim nem nézte jó szemmel az idegen nyelvek oktatását, mert abban a rendszer elleni külső lázítás potenciálját látta, különösen az 1980-as, 1990-es évek viszonyai közepette – nem beszélve az alternatív információforrások elérhetőségéről, ami mindig veszélyes egy autoriter rendszer számára. Ugyanakkor a folyamat megállíthatatlannak bizonyult, részben a külföldi munkavállalók tömegének, méginkább pedig a turizmus erősödésének köszönhetően. A kormányzat sem kerülhette meg, hogy az arab mellett más nyelveken is kommunikáljon a külfölddel. Mindezek miatt egyre inkább teret hódít az angol nyelv, és lassan eléri a második nyelv funkcióját az országban, bár elterjedtsége még mindig sok kívánnivalót hagy maga után. Megfigyelhető a francia és az olasz nyelv terjedése is. Utóbbi jelentőségét a gyarmati múltnak, illetve az ennek következtében napjainkban ismét felerősödő olasz-líbiai kapcsolatoknak köszönheti. A lakosság néhány százaléka továbbra is a berbert használja anyanyelveként.²³

VALLÁS

Líbia lakosságának döntő többsége az iszlám szunnita irányzatát – azon belül a málikita jogi iskola hagyományait – követi. A Nafúsza-hegységben egy kis kháridzsita vagy háridzsita közösség is található. Becslések szerint számottevő a szanúsi szúfi rend tagjainak a száma, mely a

19 Ld. Tüske László: A politikai tér és az aktivista utópia a 20. századi iszlámban. In: Vallási fundamentalizmus. Tradíció, politika és radikalizmus az iszlám világban. Szerk.: Krizmanits József. Politológiai Párbeszéd Társasága – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008., 71–97. o.

20 Libya – Tribes. <http://www.globalsecurity.org/military/world/libya/tribes.htm>. Megtekintve: 2012. február 11.

21 Anthony Ham: Libya, 47-48. o.

22 Anthony Ham: Libya, 48-49. o.

23 Federal Research 6.

szunnita iszlámon belüli vallási megújulást kereső, a személyességet középpontba helyező irányzat, amely különösen az olaszok elleni háborúban, illetve a királyság létrehozásában játszott történelmi szerepet. Mindent összevéve a lakosság 97 %-a követi az iszlám valamely irányzatát.²⁴

Kaddáfi egy, az iszlám alapjain álló állami struktúrát hozott létre, ugyanakkor ez nem járt együtt a fundamentalizmus vagy a szélsőséges iszlamisták térnyerésével, sőt a rezsim keményen fellépett ezen irányzatok ellen. Az állam 2011-ig szinte teljes kontrollt gyakorolt a mecsetek és a vallási intézmények felet. Bár más felekezetek vallásgyakorlatát korlátozták, ez a mindennapokban nem jelentett súlyosabb rendszabályokat, a kis számban jelen levő keresztények, zsidók, buddhisták és hinduk – akik szinte mind külföldiek – többnyire szabadon gyakorolhatják vallásukat, ritkán érik őket emiatt retorziók.

A legnagyobb felekezetet ezek közül az egyiptomi gyökerű koptok jelentik. Az ő létszámuk a becslések szerint eléri a 60 ezret, vagyis a lakosság 1 %-át.²⁵ A harmadik legnagyobb felekezetet a római katolikusok alkotják, az ő létszámukat nagyjából 40 000-re becsülik. Két püspökséggel rendelkeznek az országban (innen is látszik, hogy a rezsim alapvetően engedélyezte más vallások működését), az egyikük székhelye Tripoliban található, ő a helyi olasz közösség lelkipásztora, míg a másik püspökség Bengáziban van, ahol a hívek többsége máltai eredetű. A zsidó felekezet, melynek hívei évezredekken keresztül lakták az országot, a fokozódó pogromok és a függetlenség utáni arabizáció, illetve Izrael-ellenes propaganda hatására többségében elhagyták az országot.

A Kaddáfi-rezsim vallási toleranciája addig terjedt, amíg az egyén magánügyként kezelte vallását. A vallás és a politika összekapcsolását a rendszer nem tolerálta. Mint említettük, ez az iszlámra is vonatkozott: sok líbiai férfi inkább leborotválta a szakállát, elkerülendő, hogy az iszlamista szimpatizáció vádjával ki legyen téve a hatóságok zaklatásának.²⁶

KULTURÁLIS SAJÁTOSSÁGOK, HASZNOS TANÁCSOK

A líbiai nemzetfelfogás, mint olyan – utalva a korábbiakban vázolt tribalizmusra – nagyon különbözik az európai nemzetfelfogástól. A lakosság kevésbé homogén, mint az európai nemzetállamokban, és a belső ellentmondások a polgárháború alatt nagy erővel törtek a felszínre. Ugyanakkor azt sem mondhatjuk, hogy ne létezne valamiféle líbiai nemzettudat – sőt, a líbiaiak többsége kifejezetten büszke hazájára, és szeret ott élni. Ez megmutatkozott abban is, hogy a lakosság a polgárháború közepette sem hagyta el az országot, és a líbiai migrációs ráta továbbra is a nullához közelít ezer főre levetítve.²⁷

Líbiában járva egy percre sem feledkezhetünk meg arról, hogy iszlám országban járunk. Bár a rendszer mérsékelt alapokon áll, az iszlám áthatja a társadalom és a mindennapi élet szövetét, és ezt a külföldieknek is figyelembe kell venniük, különben könnyen elveszthetik a helyiek bizalmát. Ahogy N. Rózsa Erzsébet és Tüske László rámutat, az iparosítás és az urbanizáció ellenére a líbiai az egyik legkonzervatívabb arab társadalom. Ezen a téren valószínűleg az új kormányzat sem tud érdemben változtatni – és nem is akar.²⁸

24 Religion by Location. http://www.adherents.com/adhloc/Wh_185.html. Megtekintve: 2012. február 11.

25 Coptic church. http://i-cias.com/e.o/coptic_c.htm. Megtekintve: 2012. február 11.

26 Federal Research 6.

27 World Factbook.

28 Erzsébet N. Rózsa–László Tüske: Libya: The Other Way or Are Really the Tribes Rulling the Agenda? <http://www.kulugyiintezet.hu/pub/displ.asp?id=CDMLDH>. Megtekintve: 2012. május 21.

A líbiaiak általában barátságosak a külföldiekkel, és szívesen fogadják őket. A polgárháború általában véve növelte a nyugatiak presztízsét a lakosság szemében, különösen a keleti területeken, hiszen a felkelők pontosan érzékelték, hogy a NATO légcsapásai elengedhetetlenek bizonyultak a győzelem kivívásában. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg az ezekkel járó pusztításról, illetve az elkerülhetetlen civil áldozatokról sem. A háborúnak minden esetben vannak vesztesei is, hisz rengetegen profitáltak a Kaddáfi-rezim fennállásából. A líbiai társadalom minden életereje ellenére egy átmenet fázisában van, és a hagyományos kötelékek és világkép meglazultak. Ezt jól jellemezték a fekete lakosok, bevándorlók elleni támadások, amelyek korábban nem voltak jellemzőek.²⁹

Mint a nomád – és az arab – társadalmakban általában a család és a rokonság itt is kiemelkedő szerepet játszik a mindennapi életben (melyre részben a törzsi szervezet bemutatásakor is utaltunk). A nagyobb ünnepeket a kiterjedt, több tucat főt magába foglaló kiterjedtebb rokonság együtt üli meg, ugyanakkor az emberek a különféle egzisztenciális problémáikkal is bátran fordulhatnak egymáshoz. Bár a líbiai szociális rendszer az arab – még inkább az afrikai – viszonyok között kifejezetten jónak mondható, zavarok és hiányosságok ebben is bőven akadnak. A 2011-es polgárháború pusztítása ráadásul – még ha, reméljük, csak ideiglenesen is – évtizedes eredményeket tett tönkre, és a következő kormányok egyik legfontosabb feladata ezek újjáépítése lesz.

A nők a líbiai társadalomban nagyfokú emancipáción mentek keresztül, 1971 óta a férfiakal egyenrangúnak számítanak. Ugyanakkor érdemes odafigyelni néhány dologra. Általában ajánlott férfitársaságban utazniuk. Hosszú szárú, laza – nem testhezálló – nadrág vagy hosszabb szoknya, ruha és legalább könyékig érő ing viselése elvárt (a pólót lehetőleg kerüljük). Egy helyi család meglátogatása vagy vidéki utazás esetén a fejkendő ajánlott, a mecsetekbe belépve viszont kötelező. Fürdőruha kizárólag a tengerparton és a hotelek medencéjében megengedett, itt is csak egyrészes kivitelben. A rövidnadrág viselése még férfiak esetében is feltűnést kelt.

Az alkohol fogyasztása az országban nem megengedett, az alkohol, illetve kábítószer birtoklása súlyos bűncselekménynek számít. Ezért az országba belépve – legalábbis a Kaddáfi-érában – a külföldieket gondosan átvizsgálták, a talált alkoholt elkobozták (nem érdemes tehát magyar borokat vinni ajándékba...).

A fényképezéssel szintén érdemes vigyázni. A városi férfiak általában készségesek és nem tiltakoznak, de nőket fényképezni szigorúan tilos. Vidékre leutazva minden esetben engedélyt kell kérni. A diktatúra alatt szigorúan tilos volt rendőröket, katonákat, a hozzájuk tartozó létesítményeket, határátkelőket, kormányépületeket fotózni. Bár Líbia 2011-ben „felszabadult”, ne feledjük, hogy a négy évtizedes beidegződések nem tűnnek el egyik napról a másikra az emberekből – különösen a fegyveres szervek állományából, akik közül sokan az új rendszerben is megőrzik pozícióikat.

Az ország nagy kiterjedése ellenére egyetlen időzónába, az UTC+2-be esik, ez megegyezik a közép-európai nyári időszámítással. Emiatt az ország nyugati és keleti fele között a napfelkelte és -nyugta között fél óra eltérés figyelhető meg. Líbiában nem különítenek el nyári és téli időszámítást, de a különféle szolgáltatások nyitvatartása rugalmasan alkalmazkodik a szezonális viszonyokhoz. A ramadán alatt a boltok és éttermek többsége zárva van, és csak este nyolc óra tájt nyitnak ki. Az üzletek általában reggel 10-től délután 2-ig, majd 17.00-20.00-ig tartanak nyitva. A pénteki ünnepnapon zárva vannak.

29 Fruehauf 1.

Nem illik bal kézzel ételt/italt átadni/átvenni, mert az sértő, sem pedig bal kézzel megérinteni a másikat. A nomád arabok között – a vízhiánynak köszönhetően – minden kevésbé higiénikus teendőt bal kézzel végeztek el az emberek, míg a jobb kézzel ettek. Ma a líbiaiak az árnyékszéken nem használnak WC-papírt, hanem a dolguk elvégzése után megmosakodnak – bal kézzel. A mellékhelységben található papír kéztörlés céljára van odakészítve, ezért ne dobjuk bele a WC-be, mert az eldugulhat tőle! Az is fontos, hogy a közös étkezés elkezdése után az asztalközösség nem bontható meg addig, míg mindenki be nem fejezte az evést, ezért a később érkezőket külön asztalhoz ültetik, és csak az étkezés befejeztével üdvözlük (nem érdemes tehát elkésni).

KORMÁNYZAT ÉS ÁLLAMIGAZGATÁS

Líbiai új kormányzati struktúrája kialakulóban van. A végrehajtó hatalmat 2012 tavaszán a 2011. február 27-én megalakult Nemzeti Átmeneti Tanács (NÁT – National Transitional Council), illetve az átmeneti kormány gyakorolta, amely 2011. március 5-én bejelentette, hogy a líbiai nép egyetlen törvényes képviselőjének tekinti magát.¹ 2011 szeptemberében az ország nevét Líbiai Arab Dzsamahirijjáról Líbiára változtatták.² A NAT meglepően gyorsan, már március közepén megkapta az Arab Liga elismerését,³ majd ezt következett az EU⁴, az ENSZ⁵ és végül – miután egyértelművé vált, hogy a dolgok folyása feltartóztathatatlan – szeptemberben az Afrikai Unió⁶ elismerése is. A NAT körül természetesen nem szűnt meg a vita, a Kaddáfi-rezsim egykori elkötelezett szövetségesei közül sokan – mint például Venezuela, Kuba, Nicaragua, Angola – máig nem ismerték el a Tanácsot Líbia törvényes kormányának. 2012 februárjáig a világ összesen 102 országa jelentette be, hogy a NAT-ot tekinti a líbiai nép törvényes képviselőjének.

A NAT elnöke Musztafa Abdul-Dzsálíl, aki 2011. március 5. óta tölti be ezt a posztot. A Tanács tagjainak száma 51 fő. A miniszterelnök – a harmadik a NAT fennállása óta – Abdulrahím El-Keib. A NAT mellett megalakult egy Átmeneti Kormány is, melynek El-Keib a feje. A feladatkörök és a két szervezet közötti viszony nem teljesen tisztázott, a kormány elvileg a NAT 2011. november 22-ével megszűnő Végrehajtó Bizottságának munkáját hivatott folytatni, vagyis lényegében a kormányzat napi ügymenetének intézését. A valós hatalom mindazonáltal jórészt a NAT és Abdul-Dzsálíl kezében összpontosul. Az átmeneti intézmények legfőbb feladata a stabilitás és a biztonság megteremtése, a külső szereplőkkel való együttműködés az ország újjáépítésének biztosítása, valamint az alkotmány és az új állami struktúra megteremtése. A későbbi fejezetekben a NAT tevékenységét, illetve Líbia jövődől politikai berendezkedését részletesebben meg fogjuk vizsgálni.

Az országot 1951-ben egy ENSZ-határozattal hozták létre a már korábban bemutatott három nagy régióból. Idrisz király kezdetben meghagyta a három terület önállóságát, és a központi adminisztráció mellett mindhárom tartomány rendelkezett önálló parlamenttel és kormánnyal. A régiók közti széthúzás azonban nagyban gyengítette az új államalakulat sta-

- 1 Founding Statement of the Interim Transitional National Council. <http://www.ntclibya.org/english/founding-statement-of-the-interim-transitional-national-council/>. Megtekintve: 2012. február 13.
- 2 Country Name – Libya. [http://unterm.un.org/dgaacs/unterm.nsf/0/\\$searchForm?SearchView&Seq=1](http://unterm.un.org/dgaacs/unterm.nsf/0/$searchForm?SearchView&Seq=1). Megtekintve: 2012. február 13.
- 3 Libyan Regime 'lost legitimacy' – Arab League. <http://newsinfo.inquirer.net/breakingnews/world/view/20110313-325099/Libyan-regime-lost-legitimacyArab-League>. Megtekintve: 2012. február 13.
- 4 Foreign Minister Radosław Sikorski visits Benghazi. <http://www.msz.gov.pl/Foreign,Minister,Radoslaw,Sikorski,visits,Benghazi,43100.html>. Megtekintve: 2012. február 13.
- 5 UN General Assembly GA/11137. <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/ga11137.doc.htm>. Megtekintve: 2012. február 13.
- 6 African Union officially recognises Libya's new leadership. <http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5h2NfCTWlrw96Cs-Ts7A7Xcem2dA?docId=CNG.a8a1185f4a08d2928999ea8643dc5bd9.501>. Megtekintve: 2012. február 13.

bilitását. Az átszervezéshez végül akkor kezdtek hozzá, amikor olajat találtak a sivatagban, ami megfelelő pénzügyi háttérrel biztosított egy erősebb állam kiépítéséhez. A tartományok önállóságát felszámolták, a Líbiai Egyesült Királyság nevet Líbiai Királyságra változtatták, és a centralizált közigazgatás keretében 1963-ban tíz kormányzóságot hoztak létre.⁷ De ez a struktúra sem bizonyult tartósnak, és gyakori átszervezésekre került sor. 1983-ban például 46 kerületet hoztak létre, de pár éven belül ezek számát 25-re csökkentették. Az összesen több mint féltucatnyi közigazgatási átalakítás⁸ után az ország 2007-ben 22 körzettel rendelkezett.⁹ Ezek népessége és központja 2006-ban a következő volt:

KÖRZET	LAKOSSÁG	KÖZPONT
al-Butnán	159,536	Tobruk
al-Dzsabal al-Akhdar	203,156	al-Bajdá
al-Dzsabal al-Gharbi	304,159	Ghariján
al-Dzsisfára	453,198	Azízijja
al-Dzsufra	52,342	Hún
al-Kufra	50,104	al-Kufra
al-Mardzs	185,848	al-Mardzs
al-Markab	432,202	al-Homsz
al-Váha	177,047	Ajdabiya
al-Nukát al-Hamsz	287,662	Zuvára
al-Závija	290,993	al-Závija
Bengházi	670,797	Bengházi
Darna	163,351	Darna
Ghát	23,518	Ghát
Miszráta	550,938	Miszráta
Murzuk	78,621	Murzuk
Nálút	93,224	Nálút
Szabha	212,694	Szabha
Szirt	193,720	Szit
Tripoli	1,065,405	Tripoli
Vádi al Haját	76,858	Aubári
Vádi al-Sáti	78,532	Idri
Összesen: 5,673,031		

(Forrás: *Districts of Libya*. <http://statoids.com/uly.html>. Megtekintve: 2012. február 13.)

7 Map of Libya 1976. <http://www.zum.de/whkmla/histatlas/northafrica/libyaadm1976.gif>. Megtekintve: 2012. február 13.

8 Forrás: *Districts of Libya*. <http://statoids.com/uly.html>. Megtekintve: 2012. február 13.

9 World Factbook.

Arról egyelőre nem rendelkezünk információval, hogy ez a közigazgatási beosztás megmarad-e.

Bárhogy is alakul a helyzet, nem feledkezhetünk meg Tüske László megállapításairól az arab társadalmak kettős hatalmi struktúrájáról. Bármilyen kormány is veszi át az irányítást Tripoliban – vagy éppen Bengáziban –, az csak abban az esetben fog tényleges hatalommal rendelkezni, ha bírja a törzsi vezetők, a hagyományos elit támogatását. Bár Kaddáfi igyekezett gyengíteni ezeket az erővonalakat, néhány évtized alatt ez nem járhatott teljes sikerrel, sőt mint láthattuk, gyakran maga a diktátor is ezekre támaszkodott. A Nemzeti Átmeneti Tanács-csal kapcsolatban megfogalmazott legfontosabb kritikák éppen arra mutatnak rá, hogy Abdul-Dzsálil kormányzatának beágyazottsága korlátozott. Azt, hogy mennyire képesek ellenőrzésük alatt tartani az országot, jól szemléltették a NÁT-on belüli harcok vagy éppen Kaddáfi halálának körülményei. Ha a NÁT nem lesz képes a „virtuális” helyett a „reális” hatalmi térben mozogni, további káosz várhat az országra. N. Rózsa Erzsébet még a polgárháború elején nem véletlenül mutatott rá egy írásában arra, hogy ebből a szempontból csaknem másodlagos, hogy a Kaddáfi-család hatalmon marad-e vagy sem: a végső döntés a törzsi csoportok kezében van.¹⁰ Bármilyen erős külső nyomás nehezedett is az országra, és bármilyen lelkesek is voltak a bengázi felkelők, Kaddáfi sorsát végül az pecsételte meg, hogy a nyugati törzsek döntő többsége sem támogatta tovább a diktátort, aki így a reális politikai térben is elvesztette hatalmát: enélkül az „ezredes” valószínűleg még mindig életben volna, a Kaddáfi elleni polgárháború pedig tovább folya. Mindezek miatt felmerül a kérdés, hogy valóban helyes megoldás volt-e, hogy a külföldi közösség nagy része teljes válszélességgel és szinte kritika nélkül kiáll a NÁT mellett, anélkül, hogy megvizsgálta volna annak társadalmi beágyazottságát és támogatottságát.

A kormányzat kapcsán az is döntő kérdésként fog felmerülni, hogy kit is fog kormányozni a központi adminisztráció. Jövőbe mutató megoldásokra ugyanis csak abban az esetben számíthatunk, ha az állami közigazgatás kiépülése mellett kezdetét veszi a civil társadalom megerősítése, amely hangot adhat a lakosság véleményének, illetve ellensúlyt képezhet a kormánnyal szemben.

10 N. Rózsa Erzsébet: Why Gaddafi May Still Stay in Power? <http://www.kulugyiintezet.hu/pub/displ.asp?id=YPTLPL>. Megtekintve: 2012. május 21.

GAZDASÁG

ÁLTALÁNOS JELLEMZŐK

A líbiai gazdaság napjainkra szinte teljes mértékben a fosszilis energiahordozók függvényévé vált. Az ötvenes években felfedezett hatalmas kőolaj- és földgázkészletek egyik napról a másikra felemelték az országot Afrika legszegényebbjei közül a leggazdagabbak közé. 2004-ben a kőolaj a líbiai export 95 %-át tette ki, ami a kormányzat bevételeinek 75 %-át, a teljes GDP 25 %-át adta.¹ A napi kitermelés 2010-ben megközelítette az 1,8 millió hordót (18. a világon), a bizonyított készletek nagysága meghaladta a 46,4 milliárd hordót, amivel a világ 9. legnagyobb tartalékát tudhatta magáénak.² Az olajexport 2011-ben már elérte a napi 1,5 millió hordót. Az olajbevételek komoly beruházásokat tettek lehetővé a jóléti rendszer kiépítésére, az egészségügy, az oktatás, a nyugdíjrendszer létrehozására. Mint láthattuk, a Nagy Ember-alkotta Folyót sem építhették volna fel ezek hiányában. A '80-as évekre az ország az egy főre eső éves GDP tekintetében olyan országokat előzött meg, mint Olaszország, Spanyolország, Új-Zéland, Dél-Korea vagy Szingapúr.³ Mindezen tényezők arra determinálták Líbiát, hogy megfontolt gazdaságpolitikával és egy kis szerencsével fontos gazdasági hatalommá váljon a térségben. Az, hogy ezt a lehetőséget a kormányzat elszalasztotta, döntő mértékben járult hozzá a diktatúra bukásához, és valószínűleg az összes közül ez tekinthető Kaddáfi legnagyobb mulasztásának.

Az ország gazdasági teljesítménye mindig nagyban függött a rezsim külpolitikai lépéseitől, vagyis attól, hogy a diktátor épp melyik nagyhatalommal került konfliktusba. Kaddáfi a '70-es évektől kezdődően előszeretettel támogatott különféle gerilla⁴- és terrorszervezeteket, sőt, esetenként – mint Szudánban vagy Etiópiában – egyszerre segélyezte a hatalmon levő kormányt és az ellene küzdő lázadókat.⁵ A problémák akkor kezdődtek, amikor ezekkel az akciókkal Kaddáfi kivívta a nyugati nagyhatalmak, mindenekelőtt az USA, majd a lockerbie-i merénylettel az Egyesült Királyság haragját. A diktátor túl messzire ment, és a „nyugati imperialisták” elleni hadjáratával a líbiai lakosságnak okozta a legnagyobb szenvedést. Az ENSZ 1992-ben olajembargót vezetett be az ország ellen, amely súlyos csapást mért a gazdaságra.⁶ A helyzet komolyságát jelzi, hogy 1996-ban ellenzéki megmozdulások kezdődtek több városban is. Bár a rezsim ezekkel még megbirkózott, egyértelművé vált, hogy a feszültség enyhítésére hosszú távú megoldás szükséges. Kaddáfi figyelmét nem kerülte el a „war on terror” éveinek feszült légköre sem, és érzékelte, hogy elmúltak azok az idők, amikor packázhatott a washingtoni adminisztrációval: mivel nem szeretett volna abban a megtiszteltetésben részesülni, hogy Líbia játssza el a főgonosz szerepét a nemzetközi közösségben, ezt a szerepet meghagyta Szaddám Huszeinnek, ő maga pedig békejobbot nyújtott a Nyugatnak. Ez a gazdasági szankciók feloldásához és minden eddiginél kiterjedtebb gazdasági együttműködéshez vezetett.

1 Federal Research 7.

2 World Factbook.

3 UN Data. <http://data.un.org/Data.aspx?d=SNAAMA&f=grID%3A101%3BcurrID%3AUSD%3BpcFlag%3A1>. Megtekintve: 2012. február 14.

4 Besenyő János: A nyugat-szaharai válság, 231. o.

5 Robert D. Kaplan: Surrender or starve. Vintage, H.n., 2003.

6 Anthony Ham: Libya, 46. o.

Kaddáfi azonban egyre jobban megfélekezett a befolyó jövedelmek újraelosztásáról.⁷ A lakosság alsóbb rétegeihez szinte semmi sem jutott el a befolyó dollártízmilliárdokból (az ország exportbevétele 2010-ben megközelítette a 42 milliárd USD-t), miközben a diktátor, illetve családja mesés vagyont halmozott fel (egyes becslések szerint 200 milliárd dollár értékben. Ez nagyobb összeg, mint a világ három „hivatalosan” leggazdagabb emberének összesített vagyona).⁸ Bár a jóléti kiadások ideig-óráig kielégítették a lakosság igényeit, és valóban javítottak életminőségén, nem állították fejlődési pályára az országot. A modernizáció megtorpant, a hatalmas gigaprojektek, mint a sótalanító üzemek építése vagy a Nagy Ember-alkotta Folyó, nem erősítették a termelői szektort. Líbia egyoldalú olajfüggősége pontosan megmutatkozott a 2009-es olajár-esésnél, aminek következtében a kormány bevételeinek jó része megcsappant. Ugyanakkor a pillanatnyi fellendülés után a szankciók feloldása sem volt képes megakadályozni a lakosság elszegényedését, a középosztály lecsúszását. Mindez oda vezetett, hogy a munkanélküliségi ráta elérte a 30 %-ot, az emberek egyharmada a szegénységi küszöbön vagy az alatt találta magát.⁹ Ahogy az egyik bengázi felkelő panaszkodott, az ország minden kincse külföldre vándorolt. *„Tornyokat építettünk Afrika-szerte, nekünk meg még egy játszótér sem jutott.”*¹⁰ Mindezeket figyelembe véve a lakosság többségét az is frusztrációval töltötte el, hogy a fekete-afrikai munkások rendkívül alacsony keresetért is elvállalták azokat a munkákat, amelyért egy líbiai alkalmazottnak sokkal magasabb összeget kellett volna fizetni. E tekintetben nem lehet csak a külföldi befektetőket vádolni: a rezsim pontosan tisztában volt ezekkel a problémákkal, de a kezelésük helyett – érdekelt lévén ezekben a projektekben az olaj- vagy például a vízszektor területén – maga is szemet hunyt, és a bevételek maximalizálására törekedett.

GAZDASÁGI MUTATÓSZÁMOK

A vásárlóerő-paritás alapján az ország GDP-je 2010-ben 90,57 milliárd USD volt. A 2009-es, 2,3 %-os hanyatláshoz képest ez 4,2 %-os növekedést jelentett. Az egy főre eső éves GDP elérte a 14 000 USD-t. A GDP 2,7 %-át a mezőgazdaság, 66,7 %-át az ipar, 30,5 %-át a szolgáltatások adták. A mezőgazdaságban dolgozott a lakosság 17, az iparban 23, a szolgáltatói szektorban 59 %-a, ami önmagában is jelzi, hogy Líbia sokkal közelebb áll a fejlett, mint a harmadik világhoz. Ugyanakkor, mint említettük, a lakosság 30 %-a munkanélküli, és egyharmada a szegénységi küszöb alatt vagy környékén él. Az infláció 2,5 % körül mozgott a polgárháború előtt. Az ország exportja 2010-ben 41,8 milliárd, importja 24,73 milliárd USD volt, vagyis Líbia 16 milliárdos exporttöbbletet könyvelhetett el. Az exportcikkek között a kőolaj és különféle kőolajszármazékok mellett fontos szerepet játszott a földgáz: az ország ebből közel 10 milliárd köbmétert adott el külföldi megrendelőknek. A bizonyított készletek nagysága megközelíti az 1 550 trillió köbmétert. Az ország legfontosabb exportpartnerei Olaszország (31,6%), Franciaország (13%), Kína (9,2%), Spanyolország (9,1%) és Németország (8,4%) voltak. Az importtermékek zömét járművek, élelmiszertermékek, különféle fogyasztási cikkek és félkész termékek adták. Ennek 16,3%-a Olaszországból, 10,3%-a Kínából, 9,7%-a Török-

7 World Factbook.

8 Gaddafi's billions. <http://www.zawya.com/story.cfm/sidZAWYA20111027035310>. Megtekintve: 2012. február 14.

9 World Factbook, Federal Research 7.

10 Building a new Libya. <http://www.economist.com/node/18239900>. Megtekintve: 2012. február 14.

országból, 6,8%-a Franciaországból és 6,4 %-a Németországból érkezett. A két szomszéd, Egyiptom és Tunézia összesen 10 %-kal képviseltette magát. Mindezekből jól látszik, hogy a Kaddáfi-rezsim rendkívül szoros gazdasági kapcsolatokat ápolt az EU-val, az Egyesült Államok, de még az Afrikában hagyományosan rendkívül aktív Kína szerepe is korlátozott az öreg kontinenséhez képest.¹¹

Az ország valutatartalékát 2010-ben 100 milliárd USD-re becsülték – ma, a Kaddáfi vagyon ismeretében azt állíthatjuk, hogy ez az összeg valószínűleg jóval nagyobb, a külső adósság nem érte el a 6,4 milliárd USD-t. Ismét a szoros külföldi gazdasági kapcsolatokra utalva a közvetlen külső tőkebefektetés 2010-ben meghaladta a 19 milliárd dollárt, míg Líbia külföldi befektetései a 15 milliárd USD-t.¹² Az ország fizetőeszköze a líbiai dínár.

MEZŐGAZDASÁG

Az ország termőképes területeinek a mérete rendkívül korlátozott, Líbia alig 1 %-a, de ennek is csupán az ötödén zajlik rendszeres mezőgazdasági termelés. Az öntözött földek 4 700 km²-nyi területet foglalnak el. A '70-es, '80-as években Tripoli törekedett az önellátás megteremtésére, az öntözéses oázisgazdálkodás kiterjesztésére, amivel a világ egyik legdrágább mezőgazdasági termelését hozták létre. Fő termékei a búza, a datolya, a különféle citrusfélék, illetve az olívbogyó lettek. A költséges erőfeszítéseket folyamatosan mérsékeltek, jelenleg az ország élelmiszerfogyasztásának 75 %-át importból fedezik.¹³

Líbia viszonylag nagy állatállománnyal rendelkezik, de ezeket importált takarmányból tartják el. Kiaknázatlan viszont az ország partjainak halászati potenciálja: a tonhalban és szardíniában gazdag vizeken alig látni halászhajókat a kikötők és a szükséges háttér-infrastruktúra hiánya miatt.¹⁴

Nomad állattenyésztésre az ország területének nagyjából 8 %-át használják, főként a tengeparttól távolabbi területeken.¹⁵ A fő állatok a teve, a kecske és a juh. Összesen kb. 4,4 millió juhot, 800 000 kecskét, 100 000 szarvasmarhát és 17 millió háziszárnyast tartanak.

IPAR

Az olajipar jelentős része a bevezető fejezetben bemutatásra került, néhány dologgal azonban még érdemes kiegészíteni az elhangzottakat. A szankciók által megtépázott gazdaság helyreállításának egyik eszköze – ami egyben az embargó feloldásának is feltétele volt – a kiterjedt privatizáció lett. Mint láttuk, ennek hatására dollármilliárdok áramlottak Líbiába, elsősorban az olajszektorba. Hamarosan olyan vállalatok jelentek meg ismét az országban, mint a Shell vagy az ExxonMobil.¹⁶ A líbiai olajért való versenyfutás nem volt mentes a botrányoktól, de Tripoli – egészen 2011 februárjáig – közben tartotta az események irányítását. A Nemzeti Olajvállala-

11 World Factbook.

12 Uo.

13 World Factbook.

14 Federal Research 8.

15 Ali Abdullatif Ahmida: The Making of Modern Libya, 15. o.

16 Libya – Other US majors have returned. <http://www.thefreelibrary.com/LIBYA+-+Other+US+majors+have+returned.-a0165880673>. Megtekintve: 2012. február 18.

lat (National Oil Company) lefedte a szektor 50 %-át, míg a külföldi cégek ellenőrzéséről az Oilinvest nevű felügyelőszerv gondoskodott.¹⁷ Líbia erejére az olajpiacon remek példa volt a BP koncessziószerzése körüli politikai vihar: ma már elég egyértelműnek tűnik, hogy a brit vállalat csak úgy kaphatott szerepet a világ egyik kiemelkedő olajkészletének kiaknázásában, hogy – egészségi állapotára hivatkozva – a brit kormány 2009 augusztusában hazaengedte a lockerbie-i merénylet egyik elkövetőjét, al-Migráhit, aki életfogytiglani börtönbüntetését töltötte egy nagy-britanniai fogházban. A férfit – akit nemzeti hősnak járó tisztelettel üdvözöltek Tripoliban – a hivatalos indoklás szerint azért engedték el, mert előrehaladott prosztatárákja miatt legfeljebb három hónapja lehetett hátra.¹⁸ Al-Migráhi szervezete azonban „csodálatos” erővel küzdött a rák ellen: 2011 júliusában tolokocsijában ülve egy TV műsorban tűnt fel, amely egy Kaddáfi-párti gyűlést közvetített,¹⁹ októberben pedig a Reuters-nek adott interjújában tagadta bűnösségét.²⁰

Az olajkitermelés mellett fontos szerepet játszik a hozzá kapcsolódó petrokémiai ipar, amely Brega kikötőjében összpontosul.²¹ Itt található az ország földgáz cseppfolyósító üze-
mei is, amelyek 1971-ben épültek meg, másodikként a világon.²² Az olajbőség bizonyos szempontból átok az országra nézve, mert nem tette szükségessé egyéb iparágak felfuttatását. Pedig a fosszilis energiahordozóktól eltekintve is az ország meglehetősen gazdag ásványkincsekben. Tetemes készletekkel rendelkezik az építőipar számára nélkülözhetetlen alapanyagokból, mint a gipsz és a vasérc, illetve a kálium, a mangán és a foszfát. Ezek kiaknázása csak az elmúlt években vette kezdetét. A nyolcvanas években felröppentek hírek arról is, hogy Líbia déli területein uránmezőket fedeztek fel, de ez mindezekig nem nyert megerősítést.²³

A fogyasztási cikkek terén említést érdemel a bútor-, textil-, élelmiszer- és bőrfeldolgozó ipar. Mindazonáltal ezek volumene a gazdaság egésze szempontjából nem jelentős.

SZOLGÁLTATÓIPAR

A bruttó hazai össztermék közel harmadát megteremtő szolgáltatóipar erősítésére a Kaddáfi-rezsim az elmúlt években különösen nagy hangsúlyt fektetett. A Nyugat felé való nyitás eredményeképpen az ország igyekezett ellesni a két szomszéd, Tunézia és Egyiptom példáját, ahol az autoriter rendszerek fennállása – az általuk biztosított stabilitásnak köszönhetően – jól megfért a virágzó turisztikai üzlettel. Ahhoz azonban, hogy az országot csábító célponttá tudják tenni a külföldi vendégek számára, alapvető infrastrukturális átalakítások váltak szükségessé. A 2000-es évek elején Líbiába látogató, évi átlagban 130 000 fő körüli turista fő motivációját még inkább az egzotikumok iránti vonzalom jelentette, és tisztában voltak vele, hogy a

17 Federal Research 8.

18 Al-Megrahi's release. <http://www.politicalnews.com/al-megrahi-release/>. Megtekintve: 2012. február 18.

19 Lockerbie bomber al-Megrahi seen at pro-Gaddafi rally in Tripoli. <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jul/27/lockerbie-bomber-al-megrahi-in-tripoli>. Megtekintve: 2012. február 18.

20 Lockerbie bomber Abdelbaset al-Megrahi says west exaggerated role. <http://www.guardian.co.uk/world/2011/oct/03/lockerbie-bomber-says-role-exaggerated>. Megtekintve: 2012. február 18.

21 Federal Research 8.

22 Libya – The LNG business. http://goliath.ecnext.com/coms2/gi_0199-3031530/LIBYA-The-LNG-Business.html. Megtekintve: 2012. február 18.

23 Uo.

szolgáltatások színvonala nem éri el a két szomszédos állam szintjét (Az Egyiptomban látogatók száma évek óta messze meghaladja a tízmilliót,²⁴ míg Tunéziáé 7 millió körül mozog.²⁵). Kaddáfi nagyra törő célkitűzéseivel, melyek értelmében évi 10 millió turistát szerettek volna fogadni az országban, ennél jóval több kellett. A beruházás kezdetét a tripoli nemzetközi repülőtér felújítása és kibővítése jelentette 2006-ban. A 700 millió dolláros projekt elképzelhetetlen volt addig, amíg a Líbia elleni szankciók életben voltak: a repülőipart uraló észak-amerikai és európai vállalatok nem köthettek szerződést Líbiában, így a repülőtér siralmas állapotba került. A fejlesztést Tripoli nem csupán a földön képzelte el: a Buraq Air légitársaság például két Boeingt is vásárolt, egyenként 61 millió USD értékben.²⁶

A kétezres évek elején megkezdődött a szállodahálózat fejlesztése. Ennek első elemét a 2003 áprilisában átadott, 299 szobás tripoli luxushotel jelentette. A turisztika számára a legnagyobb potenciált az ókori leletek hatalmas mennyisége, illetve a sivatagi turizmus szinte kimeríthetetlen lehetőségei jelentik.²⁷

A pénzügyi szektorban a diktátor a '90-es évek elején teljes államosítást hajtott végre. 2000 környékére az állami bankok éves szinten 400 millió USD körüli profitot értek el. Egy 1993-as törvény lehetővé tette, hogy magánkézben levő pénzintézeteket is létrehozzanak, 2004-ig azonban mindössze három külföldi bank jelent meg Líbiában: az Arab Banking Corporation, az egyiptomi Bank of Suez és a máltai Bank of Valetta.²⁸ Ezzel szemben a líbiai állam jelentős részesedéssel rendelkezik az olasz UniCredit bankban, több mint 7,5 %-kal.²⁹ Így nem csoda, hogy sok elemző szerint a polgárháború nyomán befagyasztott líbiai tőke nagyban segített az UniCreditnek, hogy a mélyülő pénzügyi válság ellenére is talpon maradjon.³⁰

A szolgáltatói szektor számára elengedhetetlen, hogy az ott dolgozók idomuljanak a külföldi elvárásokhoz, és mindenekelőtt idegen nyelveken tanuljanak. Ezek hiányában a milliárdos beruházások nem lesznek elegendőek a turizmus fellendítéséhez.

A polgárháború az ország infrastruktúrájában súlyos károkat okozott. Ezek kijavítása szintén előfeltétele a külföldiek fogadásának.

A Kaddáfi-rezsim alatt a Líbiába való bejutás szigorú vízumkövetelményekhez volt kötve, így nem léphetett az ország területére izraeli állampolgár, illetve olyan személy, akinek az útlevelében izraeli látogatást igazoló pecsét volt látható. Az ENSZ-embargó idején ugyanez vonatkozott az amerikai állampolgárookra is. Még kérdéses, hogy az új kormányzat ezen hogyan fog változtatni. Egyrészt a NÁT részéről – nyugati nyomásra – valószínűleg igyekeznek enyhíteni a feltételeket. Ugyanakkor, ahogy a későbbiekben látni fogjuk, Líbiában a polgárháború alatt megerősödtek a

24 Egypt Tourism Visitors to Rise to 14 million. <http://www.nubricks.com/archives/702/egypt-tourism-visitors-14-million/>. Megtekintve: 2012. február 19.

25 International tourism; number of arrivals in Tunisia. <http://www.tradingeconomics.com/tunisia/international-tourism-number-of-arrivals-wb-data.html>. Megtekintve: 2012. február 19.

26 Libyan aviation ready for take-off. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/5030998.stm>. Megtekintve: 2012. február 19.

27 Federal Research 9.

28 Uo.

29 UniCredit – Shareholders structure. http://www.unicreditgroup.eu/en/Governance/Shareholder_structure.htm. Megtekintve: 2012. február 19.

30 Libya Revolt Helped Stop Italy Bank Collapse. <http://news.sky.com/home/business/article/16055496>. Megtekintve: 2012. február 19.

különféle iszlám fundamentalista csoportok, akik nem biztos, hogy ehhez hozzá fognak járulni. A diktatúra alatt az országon belüli utazás csak líbiai idegenvezetővel volt megengedett, aminek kétségkívül megvoltak az előnyei. Bárhogy is szabályozzák ezt a közeljövőben, a korábbiakban említett veszélyek – pl. aknamezők – miatt továbbra is ajánlott igénybe venni a helyiek segítségét.

KONKLÚZIÓK

Líbia gazdasági potenciálja kiemelkedő, különösen a lakosság aránylag kis létszámához viszonyítva. Az óriási kőolajkészletek csillagászati bevételeket eredményeztek az országnak, ugyanakkor a jövedelmek elosztása rendkívül egyenlőtlenül alakult az elmúlt években. Az idősödő diktátor fokozatosan elfeledkezett szociális küldetéséről, így a lakosság jelentős része elszegényedett, és megkezdődött a középosztály lecsúszása is.

A líbiai gazdaság jövője szempontjából több sarkalatos kérdés is felmerül. Ezek közül a legfontosabb az, hogy a diktatúra utáni központi kormányzat mekkora hatalommal rendelkezik majd az ország felett. Líbia lakossága annak köszönhette viszonylagos gazdagságát és jólétét, hogy az autoriter rendszer évtizedekig kitiltotta vagy meglehetősen rövid pórázon tartotta az olajkincset kitermelni vágyó nemzetközi vállalatokat, így a profitból az ország is nagy mértékben részesülhetett. A központi hatalom széthullása nem kedvez ennek a tendenciának: a külföld jelenleg domináns pozícióban van, és félő, hogy a zavarosban halászó vállalatok ráteszik a kezüket Líbia természeti kincseire. Ennek elkerülésére csak akkor van esély, ha a líbiai elit szorosra zárja sorait, és az egymás közti torzsalkodás, illetve az egyéni nyereségvágy helyett az ország jövőjét tartja a szeme előtt.

De még az erős központi kormányzat sem garancia a sikerre – Kaddáfi esetében ezt pontosan láthattuk. Az olajbevételeknek el kell érniük a lakosságot, meg kell állítaniuk a középosztály lecsúszását és jelentős mértékben csökkenteniük kell a szegénységet, illetve a munkanélküliséget. A líbiai vezetőknek szembe kell nézniük vele, hogy a kőolajforrások előbb-utóbb kimerülnek, illetve a világpiaci ár ingadozása – mint az 2009-ben bebizonyosodott – rendkívül sebezhetővé teszi az országot. Éppen ezért Líbiának alternatív utakat kell találnia, amelyek kibővítik a jelenleg meglehetősen egyoldalú gazdasági szerkezetet. A Kaddáfi-rezsim által megkezdett út a turizmus fejlesztésére lehet az egyik ilyen megoldás. De számos más lehetőség vár még kiaknázásra. A bányászati beruházások – például a vasérc, a foszfát vagy a gipsz terén – olyan nyersanyagok kitermelését tennék lehetővé, amelyek a világpiacon is kelendőek. A halászati ipar fejlesztésére tett 1995-ös FAO ajánlások többsége holt betű maradt, holott az ezekben felsorolt lehetőségek máig fennállnak.³¹

Mindahhoz, hogy a sikeres gazdasági fejlesztések elindulhassanak, elengedhetetlen a polgárháború okozta pusztítás helyreállítása. A nemzetközi közösség által zárolt dollártízmilliárdok nem csupán azt tehetik lehetővé, hogy az újjáépítés megtörténjen, de a gazdasági szerkezet átalakításához, új termelési szektorok megerősítéséhez is elegendő tőkét nyújtanak. Ehhez azonban az szükséges, hogy a pénz jelentős része valóban ezekre a projektekre menjen el, ne pedig a politikai és társadalmi elit képviselőinek zsebébe vándoroljon. Bár a nemzetközi közösség tehet erőfeszítéseket arra, hogy nyomon kövesse ezen összegek útját, a végső döntés a líbiaiak kezében lesz: közös erővel újjáépítik országukat, minimalizálva egyéni érdekeiket, vagy a különféle frakciók mentén egymás ellen fognak küzdeni a javak és a hatalom újrafelosztásáért.

31 THE MARINE WEALTH SECTOR OF LIBYA: A DEVELOPMENT PLANNING OVERVIEW.
<http://www.fao.org/docrep/field/009/ag421e/AG421E00.htm#TOC>. Megtekintve: 2012. február 19.

INFRASTRUKTÚRA, SZOCIÁLIS RENDSZER

A líbiai polgárháború súlyos pusztítást okozott az ország infrastruktúrájában. A líbiai Stabilitási Csoport vezetője, Mahmúd Badí augusztusban azt nyilatkozta, hogy a károk kijavítása tíz évbe is beletelhet. Arra is rámutatott, hogy az ország '70-es, '80-as években épült infrastruktúrája a karbantartás hiánya miatt elhasználódott, az utak, csatornák már a NATO légicsapások előtt is siralmas állapotban voltak.¹

Hasonló mondható el a szociális rendszerről is. Bár Líbia egy főre levetítve Afrika egyik leggazdagabb országa, sőt, mint láttuk, a nyolcvanas években számos európai országot maga mögött tudhatott, az elmúlt évtized inkább a hanyatlásról és a lassú erodálódásról szólt. Bár a Kaddáfi-rezsim végig fenntartotta az ingyenes egészségügyet, ennek színvonalát jól jellemezte, hogy aki megtehetette, inkább a környező országok magánrendeléseit kereste fel panaszaival.²

Az oktatás legnagyobb gyengéjét az idegen nyelvek hiánya jelentette. Ez nagyban megnehezítette a líbiai gazdasági nyitást, illetve a külföldi vállalatoknál való munkavállalást. Márpedig az oktatási rendszerre fontos feladatok várnak a közeljövőben: a munkanélküliek tömegének munkába állítása csakis piacképes foglalkozásokra való átképzéssel képzelhető el.

Az új Líbia megteremtéséhez mindezek miatt elengedhetetlen az infrastruktúra fejlesztése, a szociális rendszer hiányosságainak kijavítása, a 21. század követelményeinek megfelelő hírközlési- és szállítási hálózat kiépítése. Ezt a folyamatot elősegíti, hogy a fejlesztéseket nem a semmiről kell elkezdni, építeni lehet a már elért eredményekre és szaktudásra. Fontos azonban, hogy az olajbevételek átforgatása az infrastrukturális beruházásokba ellenőrizhető módon történjen, illetve valóban célszerű, fenntartható és arányos projektek valósuljanak meg a korrupció lehető legnagyobb mértékű kiiktatásával.

AZ EGÉSZSÉGÜGY ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

Az egészségügyi alapellátás a polgárháború előtt minden líbiai számára ingyenes volt. Az egészségügyi ellátórendszer egésze egyfajta hibridet alkotott az állami és a magánfinanszírozású modell között. Mindazonáltal a lakosság – különösen afrikai, sőt még közel-keleti viszonylatban is – relatíve jó egészségi állapota az ellátás megfelelő színvonalát tanúsítja. A gyerekek védőoltása közel 100 %-os, a Nagy Ember-alkotta Folyónak köszönhetően pedig jelentősen javult a lakosság vízellátása. Az ország legnagyobb és legjobban felszerelt kórházai Tripoliban és Bengáziban találhatók, de ezek számára már a Kaddáfi-érában is komoly kihívást jelentettek a legújabb felszereléssel – és borsos árakkal – működő magánklinikák, amelyet csak a jobb módúak engedhettek meg maguknak. Már említettük, hogy a tehetősebb páciensek így is nem ritkán a szomszédos országok privát rendeléseit keresték fel panaszaikkal. Az ország vidéki területein kisebb kórházak, rendelőintézetek biztosítják az orvosi ellátást. A nagy távolságok és az alacsony népsűrűség miatt a tengerparttól távol eső területeket általában mobil orvosi szolgálattal látják el. A többszintes egészségügyi rendszer elemei a következők:

1 Libyan sovereign wealth fund 'missing \$2.9bn'. <http://www.bbc.co.uk/news/business-14684547>. Megtekintve: 2012. február 19.

2 Federal Research 7.

1. 5-10 ezer lakosonként kisebb egészségügyi rendelők, fő feladatuk a megelőzés és a kisebb betegségek kezelése; működésük gyakran esetleges;
2. 10-25 ezer lakosonként egészségügyi centrumok;
3. 50-60 ezer lakosonként poliklinikák röntgengéppel, laboratóriummal, gyógyszertárakkal, szakrendelésekkel;
4. helyi kórházak;
5. kiemelt kórházak, speciális kórházak.³

A líbiai közegészségügyi rendszer kiépítésében döntő periódusnak tekinthető az 1970 és 1985 közötti időszak. A képzett orvosok és fogorvosok száma ezen tizenöt év alatt a hetszeresére (!) nőtt, és minden 673 állampolgárra jutott egy doktor. A képet némileg árnyalja, hogy csak az orvosok egyharmada volt líbiai származású, a többiek külföldi munkavállalóként érkeztek az országba, akiket az olajjövedelmek bevételeivel csábítottak el szülőföldjükről. Mindazonáltal nem szabad alábecsülnünk az elért eredményeket, hisz a hazai orvosok száma megduplázódott, ezen kívül az adatok arról is árulkodnak, hogy a líbiai állam ebben az időszakban még nem sajnálta a pénzt a lakosság életminőségének javítására. Ezt igazolja a kórházi ágyak számának növekedése is, amely a fentebbi időszakban megháromszorozódott. Ez volt az az időszak, amikor a szocialista országok egész kórházakat építettek és működtettek Észak-Afrikában. A líbiaiak komoly sikereket értek el a lepra és a fertőző szembetegség, a trachoma elleni küzdelemben, a maláriát pedig szinte teljes egészében felszámolták. Az 1985-ben még 84 ezrelékes csecsemőhalandóság az ezredfordulóra 20 ezrelék esett. A HIV fertőzöttek száma egyelőre nem jelentős, 7-10 ezer körül mozog. A vírus terjedése a városi lakosság körében figyelhető meg, elsősorban a droghasználatnak köszönhetően. Szintén a kábítószerrel élők körében jelentek meg a tuberkolózis újabb, a gyógyszerekkel szemben ellenállóbb fajtái is.⁴

A líbiai egészségügyi rendszer – csakúgy, mint a gazdasági és szociális élet egyéb szektorai számára – súlyos csapást jelentett az USA, majd ENSZ embargó életbe lépése. A gyógyszer-szállítások jelentős részét felfüggesztették, a nyugati vállalatok a szankciók miatt nem exportálhatták gyógyászati eszközeiket Líbiába. Mindez súlyosan érintette a gyerekeknek szánt vakcinaprogramot, több oltóközpontot is be kellett zárni. Az ország jelentős hátrányba került a különféle rák-, szív- és érrendszeri betegségek elleni küzdelemben is.⁵ A szankciók feloldásával ez a helyzet némileg javult, de ekkor a rezsim már nem költött olyan bőkezűen az egészségügyi rendszerre, így folytatódott az eszközpark és az épületek állagának romlása, amelyet a polgárháború tovább pusztított. A központi szolgáltatások összeomlásának, a szemétszállítás és a csatornahálózat leállásának, valamint a temetetlen holttesteknek köszönhetően jelentősen megnövekedett a fertőzések, illetve járványok veszélye. A több százezernyi menekültnek ott-hont adó táborokban 2011 tavaszán-nyarán katasztrofális higiénés körülmények alakultak ki.⁶

Az új kormányzat számára nagy kihívást fog jelenteni a hanyatlás megállítása, az eleve roppant költséges egészségügy megreformálása és rendbe tétele. Ráadásul ennek során nem

3 Paola Russo: Welfare in the Mediterranean. Countries. Great Arab Popular Socialist Libyan Jamahyria. <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/caimed/unpan019179.pdf>. 13-14. Megtekintve: 2012. március 1.

4 Federal Research 6–7.

5 Russo 11.

6 UNICEF: Libya, Tunisia, and Egypt. Immediate Needs for Women and Children Affected by the Crisis in Libya. 2 March 2011. [http://www.unicef.org/emerg/files/UNICEF_Immediate_Needs_Document_Libya_Crises_2_March_2011\(1\).pdf](http://www.unicef.org/emerg/files/UNICEF_Immediate_Needs_Document_Libya_Crises_2_March_2011(1).pdf) Megtekintve: 2012. március 1.

nagyon számíthatnak az elszegényedett lakosság anyagi hozzájárulására: amennyiben meg akarják akadályozni a már így is jelentős társadalmi különbségek további szélesedését, alapvetően továbbra is az ingyenes vagy nagyrészt ingyenes ellátásban kell gondolkodniuk.

FŐBB EGÉSZSÉGÜGYI MUTATÓK

Egészségügyi ráfordítások a GDP egészéhez képest: 6,6 % (2009). 2001-ben ez az adat 3,8 % volt, amelyből 0,95 %-ot tett ki a magántőke és 2,85 %-ot az állami forrás. Mindezek alapján az egészség finanszírozása nagyjából 1:3 arányban magán, illetve közvagyon alapú.

10 000 lakosra jutó orvosok száma: 19.

10 000 lakosra jutó kórházi ágyak száma: 37.

Rendszeres egészségügyi ellátáshoz hozzájutók aránya a lakosságon belül: 97 %, ezen belül a városi lakosság körében: 97 %, a falusi lakosság körében 96 %.

Tiszta ivóvízhez való hozzájutás: 72 %.

Védőoltásban részesülő egy évnél fiatalabb csecsemők aránya:

- DPT3: 93 %.
- HepB3: 91 %.
- Kanyaró: 91 %.
- Polio3: 93 %.
- TB: 99 %.

Gyermek-alultápláltság: 5,6 %.

Egészségügyi személyzet segítségével lefolytatott szülések aránya: 80,8 %.

Egyéb születési/halandósági adatok: lásd demográfiai fejezet.

HIV-fertőzöttek arány a lakosságon belül: 0,3 %.⁷

Az országba lépve különösen a következő fertőző betegségekkel kell számolni: tuberkolózis; Hepatitis B, C; tífusz; diftéria, kanyaró, tetanusz, rubeóla, gyermekbénulás, sárgaláz.⁸ Fontos szem előtt tartanunk, hogy a fertőzöttségi szint viszonylag alacsony, és nem kell rettegetve a jövőre gondolnunk, ha egy helyi lakos megérinti a kezünket, de az óvatosság sosem árt.

HASZNOS EGÉSZSÉGÜGYI TUDNIVALÓK

A fentebbi felsorolás ellenére a Líbiába utazó számára a legnagyobb egészségügyi kockázatot nem elsősorban ezek a veszélyes betegségek jelentik, hanem azok a különféle fertőzések, amelyek az emésztőszervrendszer támadják meg émelygés, hányás-hasmenés, láz kíséretében. Ezek ritkán végzetesek, viszont rendkívüli mértékben legyengítik a szervezetet. Különösen ügyelni kell az ezek során bekövetkező folyadékvesztésre, amely elhanyagolása esetén kiszáradáshoz vezethet. Rosszabb esetben az akut tünetek miatt a folyadék pótlása csak intravénás infúzióval lehetséges.

A legnagyobb veszélyt a külföldiek számára a víz és az ételek jelentik, amelyekhez a helyiek szervezete már többé-kevésbé hozzászokott, egy külföldi számára azonban súlyos következményekkel járhatnak. Minden esetben csak palackozott, biztos forrásból származó ivóvizet fogyasszunk. A főtt ételek esetében lehetőleg győződjünk meg róla, hogy az elkészítés során

⁷ World Factbook.

⁸ HPA Migrant Health Guide. <http://www.hpa.org.uk/MigrantHealthGuide/CountriesAZ/MiddleEastAndNorthAfrica/Libya/LibyaInfectiousDiseases/>. Megtekintve: 2012. március 1.

megfelelő mértékben átsütötték/megfőzték az ételt, és a felhasznált hús nem volt romlott. A gyümölcsöket, zöldségeket fertőtlenítő oldatos vízben áztassuk fogyasztás előtt. Minden étkezést megelőzően használjunk kézfertőtlenítőt, és az étkezések között kerüljük, hogy a kezünkkel megérintsük az arcunkat. Lehetőleg a saját evőeszközeinket használjuk.⁹

Végül, ne ijedjünk meg, ha mégis elkapunk valamiféle gyomorfertőzést. Hosszabb tartózkodás estén ez gyakorlatilag kivédhetetlen, az emberek többsége előbb-utóbb átesik egy kisebb-nagyobb lebetegedésen. Ezek általában néhány nap alatt átvonulnak a szervezetben. Ügyeljünk ilyenkor a kellő folyadékbevitelre és a pihenésre.¹⁰

Líbiába érkezve arról sem feledkezhetünk meg, hogy szervezetünknek a szélsőséges klímához (hőmérséklet, alacsony páratartalom) is alkalmazkodnia kell. Mindezek miatt a szervezet kezdetben nem lesz képes a hazai terepen nyújtott fizikális teljesítményre, a visszaesés 20-40 %-os is lehet. A kielégítő akklimatizációhoz legalább két-három hét szükséges, így érdemes ezt az időszakot „felkészülési” szakaszként elkönyvelni – vagy amennyiben mégis szükséges műveletek végrehajtása, számolni kell az ideiglenesen lecsökkent fizikai – és részben szellemi – teljesítménnyel.

SZOCIÁLIS HÁLÓ

A 2004-es UN Human Development Report alapján a 177 vizsgált állam közül Líbia az 58. helyen szerepelt. 2011-ben még mindig az előkelőnek számító 64. helyet foglalta el 0,76 ponttal messze a világtól (0,682) és még messzebb az arab államok átlaga (0,641) fölött, sőt hajszálnyival meghaladva a „magas humán fejlettség”-i (high human development) határszámot (0,741)¹¹, illetve az európai és közép-ázsiai egyesített átlagértéket (0,751).¹² A régióban megfelelő színvonalúnak számító egészségügyi és a következő részben megvizsgálandó oktatási rendszer, illetve a magas olajbevételek mellett ebben nagy szerepe van a viszonylag kiterjedt szociális hálónak. Az állam a Kaddáfi-érában messzemenőkéig szabályozta a munkáltatók és a munkavállalók viszonyát: bevezette a kötelező nyugdíjat, a minimálisan pihenésre fordítandó időt egyes ágazatokban, szabályozta a kötelező szabadságot, illetve meghatározta a munkával tölthető órák számát. Az állam mindezek mellett dotációban részesítette a benzint, az élelmiszereket és a lakásbérlet árát is. Bár az állami támogatások mértéke 2011-re már nem volt képes kielégíteni a lakosság igényeit és megóvni a lakosság szélesebb tömegeit az elszegényedéstől, az elért eredmények mindenképpen előremutatóak.

OKTATÁSI RENDSZER

A modern oktatási rendszer kiépítése Líbiában már a monarchia idején kezdetét vette. Minden állampolgárnak joga volt a tanuláshoz, amely kezdetben a Korán-iskolákra támaszkodott,

9 Meg kell ugyanakkor jegyeznünk, hogy más, Líbiát megjárt emberek – mint e kötet lektora, N. Rózsa Erzsébet – arról számoltak be, hogy líbiai tartózkodásuk alatt csapvizet ittak, és nem betegedtek meg tőle.

10 MD Travel Health – Libya. <http://www.mdtravelhealth.com/destinations/africa/libya.php>. Megtekintve: 2012. március 1.

11 UNDP Human Development Index – Country Profiles – Libyan Arab Jamahiriya. <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/LBY.html>. Megtekintve: 2012. március 1.

12 UNDP Human Development Index – Country Profiles – Hungary. <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/HUN.html>. Megtekintve: 2012. március 1.

hamarosan azonban újabb és újabb intézmények nyitották meg kapuikat. Mindezek miatt a monarchia idején az iszlám tanulmányozásának nagy szerepe volt a tananyagban.¹³ Az oktatás fontosságát a Kaddáfi-rezsim is felismerte, így az oktatási rendszer kiépítése nagy erővel folyt tovább. A '80-as évekre az írástudók aránya még mindig csak a lakosság 50-60 %-át ölelte fel (férfiak: 70 %; nők: 35 %). A rendszer komoly erőfeszítéseket tett ezen arányszámok javítására, illetve a férfiak és nők közötti szakadék eltüntetéséért. Napjainkra az írni-olvasni tudók aránya a 15 évesnél idősebb lakosság körében meghaladja a 82 %-ot (ez a legmagasabb arány az észak-afrikai államok között), illetve csökkent a férfiak és nők közti különbség is (91 %, illetve 69 %). Az általános iskolai oktatás kötelezővé és ingyenessé vált, így a 15 évesnél fiatalabb lakosság körében az analfabetizmus 1 % alá csökkent.¹⁴ Az általános iskola 6-tól 12 éves korig tart, ezt hét éves középiskolai képzés követi, amelynek az első három éve kötelező.¹⁵ 2000-ben a 767 ezernyi általános iskolás diákra 97 300 tanár jutott, ami rendkívül jó arány; 717 000 tanuló járt különféle középiskolába; és 287 000 hallgató végezte tanulmányait az ország valamely felsőoktatási intézményében.

Az ország első egyetemét még a Szanúszí-uralkodóház hozta létre nem sokkal a függetlenség kikiáltása után, 1955-ben Bengáziban. A hetvenes évek közepére a hallgatók létszáma meghaladta a 13 000 főt. De az egyetemek igazi felvirágzása csak ezután kezdődött, miután a '80-as évekre kilencre növekedett a számuk. Ebben az évtizedben nyíltak az első speciális főiskolák is, ami együtt járt a felsőoktatásban résztvevő hallgatók számának gyors növekedésével. Napjainkra az intézmények száma 84-re emelkedett, a legnagyobb egyetemi városok Tripoli, Bengázi, Miszráta.

Az oktatáspolitikai irányítói azt is felmérték, hogy a sikeres felsőoktatási rendszer felépítéséhez elengedhetetlenek a tapasztalat külföldi szakemberek és a világlátott fiatalok. A hetvenes évek végén egyedül az Egyesült Államokban 3 000 állami ösztöndíjas líbiai hallgató tanult. Az 1986-ban bevezetett embargó azonban erre a modellt is súlyos csapást mért, 2002-ben, a szankciók feloldása előtt az észak-afrikai ország mindössze 33 állampolgárát találjuk meg amerikai egyetemeken – és őket is jórészt önköltséges képzésben. Az enyhülési periódust követően ismét több ezer líbiai egyetemista kaphatott külföldi ösztöndíjat. 2004-ben a British Council adatai szerint 3 000-en voltak közülük Nagy-Britanniában, míg 500-an az USA-ban.¹⁶

Ugyanez vonatkozott az oktatói állományra is. Míg a társadalomtudományok terén – különösen a vallási oktatás, a Korán-tanulmányok terén – az ország komoly tapasztalatokkal rendelkezett, a '80-as évektől gombamód szaporodó, speciális, folyton frissítendő szaktudást igénylő műszaki, orvosi, gazdasági intézmények katedráit külföldi szakemberekkel töltötték fel, akik megvetették a modern természettudományos képzés alapjait az országban, és az iránításukkal kinevelt fiatal hazai tudósok képesek voltak továbbvinni munkájukat.¹⁷

13 Nick Clark: Education in Libya. WENR, <http://www.wes.org/eWENR/04July/Practical.htm>. Megtekintve: 2012. március 1.

14 World Factbook, Federal Research 6.

15 Clark.

16 Clark.

17 Uo.

EGYETEM	ALAPÍTÁS	VÁROS	HALLGATÓK LÉTSZÁMA (2004)
Al-Fátah	1957	Tripoli	75,000
Gar-júnisz	1955	Bengázi	45,000
Április 7-e	1988	Závija	26,000
Omar al- Mukhtár	1989	al-Bajda	12,000
Szabha	1983	Szabha	9,000
Nászir (foreign students)	2001	Tarhúna	400
Mergeb (4 campuses)	1988	Khomsz	18,000
al-Tahaddi	1988	Szirt	8,500
Graduate studies Academy (postgraduate studies)	1998	Tripoli	2,600

*Forrás: British Council Libya Office,
2004. február (<http://www.wes.org/eWENR/04July/Practical.htm>)*

A líbiai kormányellenes megmozdulások fontos motorját jelentették az egyetemisták és azok a diplomás fiatalok, akik az egyre romló gazdasági helyzet közepette – más arab államokhoz hasonlóan – a munkanélküliek szélesedő táborát gyarapították. A jövő nagy kérdése, hogy az új líbiai vezetés milyen megoldásokat tud majd felvonultatni a fiatalok perspektíváinak javítása érdekében. Kaddáfi bukása, a sikeres diktátorelles felkelés reménnyel töltötte el a lakosság széles rétegeit, de ez önmagában kevés lesz a gazdaság és a társadalom strukturális problémáinak kezelésére.

TELEKOMMUNIKÁCIÓS ÉS HÍRADÓHÁLÓZAT

Az évezred elején a többi észak-afrikai országgal összehasonlítva az ország telefonhálózata viszonylag elmaradott és drága volt, 750 000 vonalas és 100 000 mobiltelefon működött Líbiában. Az elmúlt években a mobilszolgáltatások száma ugrásszerűen megnövekedett, és meghaladja a 10,9 milliót, de a vezetékies elérhetőség is közel megduplázódott (1 228 000).¹⁸ A rendszer – az Al-Madar Telefonvállalat révén – állami kézben van, két tengeralatti kábel fut Olaszországba és Franciaországba. A mobilszolgáltatás az Általános Postai és Telekommunikációs Vállalat (General Posts and Telecommunications Company – GPTC) felügyelete alá tartozott. A GPTC először 1996-ban az Al-Madar Mobilszolgáltatót hozta létre, majd 2004-ben

¹⁸ World Factbook.

megalakult a kedvezőbb tarifákkal működő, szintén a GPTC alá tartozó második szolgáltató, a Libyana. A Libyana elnöki tisztét a diktátor legidősebb fia, Mohammed al-Kaddáfi töltötte be. A polgárháború során a Libyana hálózatának egy részét a lázadók ellenőrzésük alá vonták, létrehozva a Free Libyana szolgáltatót, ami nagyban elősegítette az egymással és a külvilággal való kommunikációjukat, miután a rezsim lekapcsolta a mobil- és internetszolgáltatást.¹⁹ Az ország előhívó kódja +218.

1997-ben 735 ezer televízió és 1,35 millió rádiókészülék működött az országban. Az ezredfordulóra 12 televíziós csatornája, illetve 16 AM, 3 FM, 3 rövidhullámú rádióadója volt Líbiának.²⁰ A médiumok állami kézben működtek, de az elmúlt tíz évben elérhetővé váltak külső adások is, mint a CNN, a BBC World, olasz, francia, német csatornák, illetve az al-Jazeera. 2010-es adatok szerint az országban 12 432 internetes pont volt elérhető, összesen 353 900 felhasználóval, ami azt jelenti, hogy számuk 2003-hoz képest (160 000) megduplázódott. Az ország internetskódja: ly.²¹

ÚTHÁLÓZAT, VASÚT, VÍZI ÉS LÉGI KÖZLEKEDÉS

A líbiai úthálózat a diktatúra évei alatt – mint a távlati fejlődés alapfeltétele – szintén komoly fejlesztésen esett át. 1978-ban az ország 7 800 km-nyi úttal rendelkezett, melynek körülbelül a fele volt kövezett. Ezek szinte kizárólag a tengerparti területre korlátozódtak. 1985-re, alig hét évvel később Líbiában már 23-25 ezer kilométernyi kövezett út feküdt, olyan fontos déli oázisokat kapcsolva be a közúti vérkeringésbe, mint Kufra, Marzúk, Szabha. Az ezredfordulóra a hálózat ismét megduplázódott, 83 200 kilométerből 47 590 km kapott aszfaltborítást.²² Napjainkra újabb közel 20 000 kilométernyi közút épült, így az összességében 100 024 km-es hálózathoz 57 214 km kövezett.²³ Az útépítés a diktatúra alatt a Nemzeti Általános Útépítő Vállalat (National General Company for Roads) hatáskörébe tartozott, ez volt felelős a karbantartásért is, amely a folytonosan terjeszkedő sivatag miatt nem kis feladat. Az ország legfontosabb közlekedési ütőere az 1 822 km hosszú tengerparti autópálya, amely Tripolin és Bengázin áthaladva a tunéziai határtól Egyiptomig szeli keresztül az országot. Az ország gépparkja jelentős fejlődésen ment keresztül a '70-es, '80-as években, az embargó előtti 313 000 személygépkocsijával, 70 000 teherautójával és buszával Líbia sok nyugati országot is megelőzött. A buszjáratokra épülő városi, helyközi és távolsági tömegközlekedést az állami Általános Tömegközlekedési Társaság (General Corporation for Public Transport) üzemeltette. A közúti infrastruktúra fejlesztése döntő mértékben járult hozzá, hogy az ország központoktól távol eső vidékeinek elsősorban mezőgazdasági termékei is eljussanak a piacokra, jelentős lökést adva ezzel az oázisokban folyó növénytermesztésnek, valamint a nomád állattartásnak. Az így kiépült utak nagyban megkönnyítették a távoli

19 Rebels Hijack Gadhafi's Phone Network. <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703841904576256512991215284.html>. Megtekintve: 2012. március 2.

20 Federal Research 12.

21 World Factbook.

22 Federal Research 11.

23 World Factbook.

olajmezők, illetve vízkészletek feltárását, valamint a kiaknázásukhoz szükséges infrastruktúra kiépítését.²⁴

Az országnak még az olasz gyarmati időkben épült, kezdetleges vasútvonalát 1965-ben bezárták. A kilencvenes években ismét felmerült az igény a vasúti közlekedés létrehozására, és 2000-ben felállították a Vasúti Végrehajtó Testületet (Railway Executive Board), amely megkezdte a lehetőségek felmérését. A rezsim 10 milliárd USD-t akart a nagyarányú fejlesztésre szánni. A tervek szerint az első vasútvonal a tunéziai határ és tripoli között épülne meg 172 kilométer hosszúságban, 16 állomással. Különböző okok miatt azonban a kivitelezővel, a Chinese Railway Construction Corp-pal kötött 2009-es szerződés ellenére a 805 millió dolláros költségvetésű projekt egyre-másra késik. Ugyanez vonatkozik a Szirtet Khomsszal összekötő 352 km-es és a Vádi al-Sátitól, a Szabhához közeli oázisból Miszrátáig futó, 800 km-es vonalra. Ez utóbbi jelentőségét a közelben található hatalmas vasérclelőhelyek adják, megfelelő szállítása kapacitás híján ugyanis kiaknázásuk nem megoldható. A konkurens orosz kivitelező által épített Szirt-Bengázi vonal sem áll jobban, amelyet a tervek szerint idővel egészen az egyiptomi határig vezettek volna: az 554 km-es, 4-5 milliárd USD-re tervezett költségvetésű tervet nagyban hátráltatta a polgárháború,²⁵ eddig mindössze 14 km-nyi vonal készült el belőle. A remények szerint a dupla sín páron a szerelvények akár 250 km/órás sebességgel is közlekedhetnek majd.²⁶

Líbia nagyobb kikötőinek – Bengázi, Khomsz, Marsza al-Burajka, Marsza al-Brega, Marsza al-Harika, Miszráta, Ra'sz Lanúf, al-Szidr, Tobruk, Tripoli – többsége elsősorban az olajexportnak köszönheti jelentőségét – nem véletlen, hogy az említett városok birtoklásáért véres harcok folytak a polgárháború alatt (gondoljunk csak Bregára vagy Miszrátára). Mindazonáltal az ország nem rendelkezik számottevő kereskedelmi flottával. A '70-es években komoly erőfeszítések történtek annak érdekében, hogy Líbia az olajszállítást saját hajóival biztosítsa. A program azonban túl ambiciózusra sikeredett, így a hajóállomány 70 %-a kihasználatlanul vesztegelt a kikötőben. Ezt követően a kormányzat eladta a tankerek nagy részét, és csak 14 tartályhajót és 18 más kereskedelmi hajót tartott meg. Az évek során a flotta kiöregedett, és egyre több üzemzavar és rendellenesség merült fel az üzemeltetésével kapcsolatban. 2002-ben az egyik kereskedelmi hajó elsüllyedt, 25 tengerész halálát okozva. Ezt követően az ország új hajók vásárlásába fogott, illetve 600 millió USD értékben kikötői fejlesztéseket hajtott végre.²⁷

Az ország 137 különféle repülőtérral rendelkezett 2010-ben. Az 57 szilárd burkolatú kifutópályából 24 volt 3 047 m-nél hosszabb, 2438 és 3047 m közötti 5, 1524 és 2437 m közötti 23, 914 és 1523 közötti hat és 914 m alatti egy. A 78 burkolatlan kifutópályából három volt 3048 méternél hosszabb, kettő esett 2438 és 3047 m közé, tizennégy 1524 és 2437 méter közé. Negyvenkettő pályája hossza esett a 914 és 1523 m közötti kategóriába, valamint 17-e nem érte el a 914 méteres hosszt.²⁸ Mindebből világosan látszik, hogy az országban levő nagy távolságok miatt fokozott figyelem irányul a légi közlekedésre, a nagyobb gépeket is fogadni képes fel- és leszáll-

24 Contract placed for next stage of Libyan network. <http://www.railwaygazette.com/news/single-view/view/contract-placed-for-next-stage-of-libyan-network.html>. Megtekintve: 2012. március 2.

25 Federal Research 11.

26 First 14 km of Libyan rail network in place. <http://www.railwaygazette.com/nc/news/single-view/view/first-14-km-of-libyan-rail-network-in-place.html>. Megtekintve: 2012. március 2.

27 Federal Research 11–12.

28 World Factbook.

lópályák nagy része mára már aszfalttal fedett. Líbia a polgárháború előtt négy nemzetközi repülőtérrel rendelkezett: a Tripoli Nemzetközi Repülőtérrel (34 km-re a fővárostól, Ben Gasírban); a Benina Repülőtérrel (19 km-re Bengázitól); a Szabhai Repülőtérrel és a Miszráta Repülőtérrel. Ezenkívül az országban tíz regionális légikikötő található a belföldi járatok számára olyan városokban, mint Tobruk, Ghat vagy Kufra. Mint a korábbiakban említettük, az ország ellen életbe léptetett szankciók súlyosan érintették a repülési ágazatot, a géppark és a földi kiszolgáló infrastruktúra elhasználódott, ezért 2001 közepétől egy 800 millió dolláros programot indítottak a légi közlekedés fejlesztésére, amelynek keretében például új repülőgépeket vásároltak.²⁹

Elhelyezkedés	ICAO kód	IATA kód	A repülőtér angol neve
Adzsdabijja	HLAG		Ajdabiya Airport
Kufra			Maaten al-Sarra Air Base
Bani Valíd			Bani Walid Airport
Bajda	HLLQ	LAQ	La Abraja Airport
Bengázi	HLLB	BEN	Benina International Airport
Brak		BCQ	Brak Airport
Brega	HLMB	LMQ	Marsa Brega Airport
Derna			Martuba Air Base
Ghadámesz	HLTD	LTD	Ghadames Airport
Ghat	HLGT	GHT	Ghat Airport
Hun	HLON	HUQ	Hun Airport
Hun			Al Jufra Air Base
Kufra	HLKF	AKF	Kufra Airport
Miszráta		MRA	Misrata Airport
Miszráta			Nanur Airport
Mizda			Habit Awlad Muhammad Airport
Nálút			Okba Ibn Nafa Air Base
Ra'sz Lanúf	HLNF		Ra's Lanuf Airport
Szabha	HLLS	SEB	Sabha Airport
Szirt	HLGD	SRX	Gardabya Airport
Tobruk	HLGN	TOB	Tobruk Airport
Tripoli	HLLM	MJI	Mitiga Airport
Tripoli	HLLT	TIP	Tripoli International Airport
Ubari		QUB	Ubari Airport
Yaddán			Waddan Airport
Zuvára	HLZW	WAX	Zuwara Airport

A fontosabb líbiai repülőterek. Airports in Libya. <http://www.prokerala.com/travel/airports/libya/>. Megtekintve: 2012. március 2.

ENERGIAELLÁTÁS

2009-ben Líbia teljes energiafogyasztásának 72 %-át fedezte kőolajból, 28 %-át pedig földgázból, az egyéb energiaforrások (megújuló energiaforrások, kőszén) aránya elenyésző. A 2002-es 0,668 kvadrillionnyi Btu energiaigény után 2009-ben ez a szám már elérte a 0,78 kvadrillió Btu-t.³⁰ Ezekkel az adatokkal Líbia 2004-ben a kontinens második legnagyobb energiafogyasztója és negyedik legnagyobb áramtermelője volt.³¹ Szintén Líbia rendelkezik Afrika legnagyobb bizonyított olajkészletével (46,4 milliárd hordó), messze megelőzve a második helyezett Nigériát (37,2 milliárd hordó).³² Ezekre a készletekre szüksége is van, hisz energiaigénye évi 6-8 %-kal növekszik, ami folyamatos nyomás alatt tartja az ellátórendszert, 2004-ben pedig komoly fennakadásokra is sor került.³³ A villamosenergia-termelés 2008-ban 26,95 milliárd kilowattórát ért el, amelyből 22,89 milliárd került belföldi felhasználásra. Az elektromos hálózat 220-240 voltos, 50 Hz-es, a legtöbb helyen európai mintájú fali csatlakozókat használnak, de esetenként megtalálhatók a három érintkezős angol csatlakozók is.

30 Libya Energy Data. <http://www.eia.gov/cabs/libya/Full.html>. Megtekintve: 2012. március 2.

31 Federal Research 8.

32 Libya Energy Data.

33 Electrical Power in Libya – Overview. <http://www.mbendi.com/indy/powr/af/lb/p0005.htm>. Megtekintve: 2012. március 2.

LÍBIA TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL A KADDÁFI-ÉRÁIG

Amint azt korábban már említettük, a mai Líbia területén az ember első bizonyított megjelenése Kr. e. 8000-re tehető. Az akkori barátságos klímának köszönhetően ezek a csoportok nem csupán vadászattal, hanem különböző állatfajok domesztikációjával és növénytermesztéssel tartották fenn magukat. A berber népcsoporthoz tartozó lakosság a Kr. e. 2. évezred végén Fezzán területén létrehozta a Garamanta Birodalmat, amely egészen a Kr. u. 5. századig fennállt.¹ A garamanták fejlett öntözőrendszerüknek és a szekér széles körű elterjedésének köszönhetően képesek voltak fennmaradni az ekkorra már igencsak zorddá váló sivatagi viszonyok mellett, hosszú távon azonban nem tudtak megbirkózni a Szahara erejével, és ez birodalmuk bukásához vezetett: a sivatag alatti vízkészletek kiaknázására ezután egészen a Nagy Emberalkotta Folyó létrehozásáig kellett várni.²

A líbiai partvidék benépesítésében a föníciaiak – a punok – és a görögök játszottak döntő szerepet. Előbbiek a hagyomány szerint Kr. e. 814-ben alapították a mai Tunézia területén fekvő Karthágó városát, amelyből kiindulva a mai Tripolitánia nagy részét az ellenőrzésük alá vonták. Létrehozták Oeát (a mai Tripolit), Libdáht (a későbbi Leptis Magnát) és Szabratát.³ A tartomány sokak szerint erről a három városról kapta a Tripolitánia („három város földje”) elnevezést. A terület jelentőségét a Szudán felé irányuló kereskedelemnek köszönhetette.⁴ A görögök a Kr. e. 7. század utolsó harmadában vetették meg a lábukat a föníciai telepektől keletebbre elterülő térségben: megalakították a terület, Kireneika névadó városát, Kürénét és négy másik jelentős gyarmatvárost: Barkét (ma al-Marj), Eueszperidész (a későbbi Berenice, a mai Bengázi), Taukheirát (később Arsinoé, ma Tukrah), illetve Appollóniát (ma Szúsza, Kirenaika). A pun területekkel ellentétben a görög gyarmatok elsősorban földművelésből éltek, így – köszönhetően az őket körülvevő sivatagnak – alig léptek kapcsolatba a fekete kontinens más területeivel.⁵ A római hódítások nyomán először a pun területek kerültek a Birodalom fennhatósága alá, majd hamarosan az egykori görög városállamok is. A két területet a rómaiak is külön provinciaként kezelték, és bár a lakosság jelentős mértékben romanizálódott, megőrizte jellegzetes görög, illetve pun hagyományait, ezáltal különállását is. A kereskedelemnek köszönhetően a partvidék városai évszázados virágzást élveztek, azonban Róma hanyatlása a líbiai városok prosperitását is aláásta. A Birodalom kettészakadásakor Tripolitánia a nyugati, míg Kireneika a bizánci császárok fennhatósága alá került. Az ötödik századi vandál betörések súlyos pusztítást hagytak maguk után, Jusztiánusz felszabadító hadjáratai pedig tovább fokozták a károkat.⁶ A felemelkedő új hatalom, az arabok betörés lényegében megkönnyebbulést jelentett a Kelet-Római Birodalom korrupciós tisztviselői által túladóztatott lakosság számára. Ekkor vette kezdetét a térség arabizálása, ami együtt járt az iszlamizációval. A legkelebbi Kireneika 642-ben, Tripolitánia 647-ben, Fezzán 663-ban hódolt be a Kalifa seregeinek.

1 Anthony Ham: Libya, 29-32. o.

2 Fage–Tordoff, 42-44. o.

3 Dirk Vandewalle: A History of Modern Libya, 11. o.

4 BesenyőJános: Országismertető: Szudán, 59. o

5 Fage–Tordoff, 41. o.

6 Anthony Ham: Libya, 32. o.

A következő évszázadok során különféle muszlim dinasztiák – az omajjádok, az abbászidák és a fáamidák – határozták meg a líbiai területek sorsát. Az iszlamizáció után az arabizáció azonban csak a 11. században, a második arab expanzió során következett be. Az uralkodók befolyása általában csak a tengerparti városokra terjedt ki, amelyek számára adófizetés fejében viszonylagos autonómiát biztosítottak, a belsőbb területek szabadságszerető berber lakossága – bár átvette az iszlám vallást – ezen dinasztiák politikai uralmát nem ismerte el maga fölött.

A 16. században rövid spanyol, majd máltai megszállás után a terület az Oszmán Birodalom fennhatósága alá került, amely a három nagy tájegységnek megfelelően három vilajetet alakított ki Líbiában.⁷ A központoktól távol fekvő határvidék azonban meglehetősen nagy autonómiának örvendett, és a Tripolitániában székelő, 1711-ben puccsal hatalomra került Karamanli-dinasztiának köszönhetően viszonylagos jólétnek örvendhetett.⁸ A dinasztiaalapító adófizetéssel hártotta el a Fényes Porta haragját, és ennek köszönhetően leszármazottai egészen 1835-ig biztonságban érezhették trónjukat.⁹ Ekkora azonban a belső viszályok és a külső körülmények aláásták a Karamanlik hatalmát, és II. Mahmúd szultán fegyveres erővel vetett véget uralmuknak.¹⁰ A Karamanli-dinasztia kulturális, gazdasági és politikai hatása Kireneikában és Fezzánban sem volt elhanyagolható, és sokan a modern, egységes Líbia előképét látták államukban.¹¹

Az Oszmán Birodalom nem élvezhette sokáig szerzeményeit, az európai hatalmak szemet vetettek távoli végvidékére. Az 1911-12-es háborúban Olaszország szerezte meg a líbiai területeket, amelyeket 1912 és 1927 között Olasz Észak-Afrika néven kormányzott.¹² Ezt követően két kormányzóságra, Olasz Tripolitániára és Olasz Kireneikára osztotta a területet, ahová jelentős létszámú telepes érkezett az anyaországból (elsősorban az elmaradott, gazdasági nehézségekkel és túlnépesedéssel küzdő dél-olasz régióból) – a becslések szerint a számarányuk a teljes lakosságon belül elérte a 20 %-ot. Az akkor még fel nem fedezett természeti kincsek híján a telepesek elsősorban gabonát, olajbogyót, citrusféléket termesztettek, valamint a „bennszülött” lakossággal kereskedtek. A húszas évek során Fezzán is olasz kézbe került, ezt követően, 1934-ben adták a megszállók a három tartománynak – az ókori görög elnevezés alapján – a Líbia nevet.¹³

Az olasz gyarmatosítók nem bántak kesztyűs kézzel a helyi lakossággal. A kireneikai emír, Idrisz al-Mahdi al-Szanúsi vezette függetlenségi küzdelem leveréséhez a megszállók nem válogattak az eszközökben: egyes becslések a szisztematikus kiéheztetés és a behurcolt különféle betegségeknek köszönhetően a beduin lakosság fele elpusztult, de még az olasz történészek is legalább 50 ezer áldozatról beszélnek. A fegyveres felkelésnek csak a líbiai nemzeti hős, Omar al-Muktár halála vetett véget.¹⁴

7 Ali Abdullatif Ahmida: *The Making of Modern Libya: State Formation, Colonization, and Resistance*, 11. o.

8 Dirk Vandewalle: *A History of Modern Libya*, 16. o.

9 Ali Abdullatif Ahmida: *The Making of Modern Libya*, 26-27. o.

10 Anthony Ham: *Libya*, 34-35. o.

11 Fage–Tordoff, 160. o.

12 Dirk Vandewalle: *A History of Modern Libya*, 18. o.

13 Búr 2011, 70.

14 Dirk Vandewalle: *A History of Modern Libya*, 31-32. o. valamint Ali Abdullatif Ahmida: *The Making of Modern Libya*, 136-139. o.

A második világháború során súlyos harcok zajlottak az ország területén, amely az olasz kolóniák jelentős pusztulásával, illetve a máig felszámolatlan, nagy mennyiségű aknamezők telepítésével járt. A tengelyhatalmak afrikai kapitulációja után Tripolitánia és Kireneika brit igazgatás alá került, míg Fezzánt a franciák igazgatták, de voltak a területén amerikai bázisok is. Szomáliával ellentétben az olaszok ideiglenesen sem kapták vissza a területet. Azt, hogy a mai egységes Líbiának mennyire hiányoztak a történelmi gyökerei, jól szemléltette, hogy a szövetséges hatalmak először a volt gyarmat feldarabolását fontolgatták. Ettől – elsősorban amerikai nyomásra – azért álltak el, mert a Szovjetunió is bejelentette gyámsági igényét egyes tengerparti területekre, amellyel földközi-tengeri haditengerészeti jelenléte szeretne volna megalapozni.¹⁵ Így megnyílt az út a három tartomány egyesüléséből létrejövő modern líbiai állam megteremtésére. Idrisz király 1944-ben visszatért kairói száműzetéséből, de tényleges hatalmi jogkörrel csak 1947-től, a párizsi békeszerződés aláírásától kezdve rendelkezett. Az ország 1951. december 24-én nyerte el függetlenségét, ezzel Líbia lett az első harmadik világbeli állam, amely az ENSZ közreműködésével nyerte el önálló államiságát.

A Líbiai Királyság első és egyetlen uralkodóját, Idriszt a Bengáziban összeült alkotmányozó gyűlés választotta meg az ország uralkodójának 1951 októberében.¹⁶ A líbiai alkotmány ugyan nem hozott létre egy teljesen szekuláris államot – az ötödik cikkely meghatározza az iszlámot mint államvallást, a 40. cikkely pedig Istent nevezi meg a szuverenitás forrásának –, de lefektetett olyan alapvető normákat, mint a törvény előtti egyenlőség (11. cikkely), az egyéni szabadság garantálása (12. cikkely) vagy a személyeket megillető törvényes eljárások garanciája (16. cikkely).

Az uralkodást és ezáltal a végrehajtó hatalmat a dokumentum Idrisz király és férfi leszármazottai (44-46. cikkely) kezébe tette. Az uralkodó volt a hadsereg főparancsnoka (68. cikkely), ő rendelkezhetett a háború és béke kérdéséről (69. cikkely), nevezte ki a miniszterelnököket (72. cikkely). A felsőház, a szenátus 24 tagját szintén az uralkodó nevezte ki (94. cikkely), míg a képviselőház tagjait a lakosság választotta (100. cikkely).¹⁷

Az uralkodó az ellenállási mozgalom vezetésével szerzett népszerűségét és a szanusszijja hagyományokat jól kamatoztatta a függetlenség megszerzése körüli időkben, kivívva ezzel mind a bel-, mind a külföld elismerését. A hidegháború egyre jobban összekuszálódó politikai viszonyai között azonban nehezen igazodott el, és képtelennek bizonyult alkalmazkodni a korszak kihívásaihoz. Nem tudott adekvát választ adni az egyre terjedő pánarab nacionalizmus kihívásaira, illetve a keleti szomszédokból betüremkedő nasszerista nézeteknek. Ahogy Szilágyi Péter rámutatott: „*az alkotmányos szövetségi monarchia az államforma kiépítésében imitálta az úgynevezett nyugati demokrácia intézményeit, de egyben törekedett a tradicionális társadalmi berendezkedés megőrzésére is. A királyság uralkodó osztálya - egy rendkívül szűk földbirtokos réteg - a krónikus gazdasági nehézségek megoldásának lehetőségét egy nyugati orientációjú gazdaság- és külpolitikában látta.*”¹⁸ Az uralkodó mindvégig jó kapcsolatokat tartott fenn az angolszász világgal, különösen Nagy-Britanniával, amely mind az ország gaz-

15 Dirk Vandewalle: A History of Modern Libya, 32. o.

16 Uo, 47. o.

17 Libya's Constitution. 1951. október 7. <http://www.libyanconstitutionalunion.net/constitution%20of%20libya.htm>. Megtekintve: 2012. március 8.

18 Szilágyi Péter: A líbiai arab nacionalizmus és a líbiai forradalom. In: Reményi Péter-Szebényi Anita (szerkesztők) V. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia. A nagy terek politikai földrajza. PTE TTK Földrajzi Intézet, Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs, 2008. 149-156. o.

dasági talpra állításában, mind a hadsereg felfegyverzésében oroszánrészt vállalt. De tovább működött a tripoli Wheelus Légibázis is, amely az amerikai légierő egyik legfontosabb támaszpontjául szolgált a Mediterráneumban 4 600 fős személyzettel és stratégiai bombázókkal felszerelve.¹⁹ A nyugati hatalmakkal fenntartott kapcsolatát a terjedő pánarab eszmékkel átítatott lakosságból egyre többen nézték rossz szemmel. Különösen az 1956-os szuezi válság után várták többen is, hogy Idrisz majd szakít az arab világ központi állama, Egyiptom ellen agresszorként fellépő Egyesült Királysággal, de erre nem került sor. Bár az ötvenes évek közepétől Idrisz király igyekezett változtatni egyoldalú külpolitikáján, és a keleti tömb államai felé is nyitott, ez nem járt alapvető változásokkal.²⁰ A belpolitikai bizonytalanságot növelte, hogy az uralkodónak nem született fiúgyermek, így problémássá vált az utódlás kérdése is. Bár Idrisz bátyja fiát, Haszan al-Szanúszit jelölte ki 1956-ban utódjául, és ez nem állt ellentétben az alkotmányban foglaltakkal, a politikai elit és a hadsereg egy része nem volt elégedett a döntéssel. Bár az 1959-ben felfedezett olajkészletek,²¹ illetve a Wheelus Légibázisból befolyó jövedelmek egyik napról a másikra gazdag országgá tették Líbiát, ebből a lakosság alsóbb rétegei alig éreztek valamit, a haszon döntő hányadát az uralkodó családja és pártfogoltjai fölötték le. Súlyos nehézségeket okozott az is, hogy a keleti származású Szanusszik nem voltak képesek a líbiai egység szimbólumává válni és feloldani a három tartomány eltérő történeti hagyományaiból, kultúrájából származó ellentmondásokat.²² Fezzán és különösen Tripolitánia haragját eleve kiváltotta, hogy az évszázadok során általában korlátozottabb jelentőségű, a helyi mezőgazdasági termelésre támaszkodó Kireneika irányítja a jobb napokat látott, egykor virágzó, gazdag kereskedővárosokat. Az 1951-es alkotmány éppen ezért még szövetségi államformát képzelt el a három terület számára, az 1963. évi 1. törvény azonban ezt a struktúrát megszüntette, és egy központosított monarchia megteremtése felé tett lépéseket.²³

Mindezek a problémák hosszú távon aláásták a királyság intézményét. Az arab nacionalizmus, illetve a nasszerizmus virágzásának időszakában a líbiai monarchia egyre inkább egy történelmi kövületnek tűnt, amely megérett a változásra.²⁴ Idrisz király személye sokáig gátat szabott a forradalomnak, de amikor egészségi állapota megrendült, és megkezdődtek az előkészületek az utód, Haszan al-Szanúszhi hatalomátvételére, a hadsereg fiatal tisztjeinek egy csoportja az akkor 27 éves hadnagy,²⁵ Muammar al-Kaddáfi vezetésével vértelen puccsot hajtott végre ellene.²⁶ Az 1969. szeptember 1-i fordulat idején Idrisz király – akit távollétében a Líbiai Népi Bíróság halálra ítélt – épp Törökországban tartózkodott. Kezdetben itt, majd Görögországban töltötte száműzetésének éveit. Soha többé nem térhetett vissza hazájába. A hányatott sorsú monarcha végül Kairóban halt meg 1983-ban, 94 éves korában.

19 Wheelus Air Base, Libya. <http://www.globalsecurity.org/wmd/facility/wheelus.htm>. Megtekintve: 2012. március 8.

20 Szilágyi Péter: A líbiai arab. 153. o.

21 Anthony Ham: Libya, 39. o.

22 The Sanussi Dynasty. <http://www.royalark.net/Libya/libya6.htm>. Megtekintve: 2012. március 8.

23 Libya's Constitution.

24 Dirk Vandewalle: A History of Modern Libya, 71. o.

25 Az, hogy Kaddáfi nevéhez az „ezredes” jelző tapadt, csak a diktátor kiváló PR tevékenységének eredménye: feletteseitől mindössze egyetlen pici hadnagyi csillagot szerzett a váll-lapjára.

26 The Long-Aged Dictatorship. 40 years of Gaddafi rule in Libya. <http://www.anhri.net/en/reports/libya/>. Megtekintve: 2012. március 8.

Bár – Kaddáfi 42 éves uralma után – az 1969-es forradalom nemzetközi megítélése meglehetősen negatív, Szilágyi Péter szerint ezt a képet érdemes árnyalni. Mint írja: „*a legszélesebb tömegtámogatást élvező hazafias tisztak akciója történelmi tettnek minősíthető, hiszen az arab világban a monarchiák hosszú ideig az elmaradottságot, a despotizmust és a nyugati orientációt képviselték.*” Annál is inkább, mivel a líbiai puccsal „*megdőltek azon állítások, miszerint forradalmi helyzet csak az úgynevezett szegény arab országokban alakulhatott ki és az olajban gazdag országokat nem fenyegeti a szociális forradalom veszélye. Hamisnak bizonyultak azok az általánosítások is, amelyek feltételezték, hogy a külföldön kinevelt műszaki és katonai értelmiség a maga egészében elveszti hazafias-nemzeti érzelmeit és képtelen egy forradalmi fejlődés élére állni.*”²⁷

A líbiai társadalom számára 1969 mégis minden rossz kezdetévé vált. Bár Líbia mai lakosainak döntő többsége nem élt a királyság időszakában, a 2011-es polgárháború felkelői a Dzsamahirija egyszínű zöld lobogóját a líbiai monarchia zászlajára cserélték (ennek három színe – a vörös, a fekete és a zöld – Líbia három tartományát, sorrendben Fezzánt, Kireneikát és Tripolitániát szimbolizálja, míg a fekete sávban található fehér félhold és csillag az iszlám államvallásra és kultúrára utal).²⁸ A Kaddáfi-diktatúra megkopott presztízse után – különösen a keleti területek lakossága – a monarchia időszakát tartja az egységes Líbia aranykorának. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy Idrisz király bukása sem történhetett volna meg a társadalom nagy tömegeinek jóváhagyása nélkül, és végső soron a szabadságharcos monarcha is annak köszönhetette végzetét, mint 42 évvel később az őt követő Kaddáfi: nevezetesen, hogy nem volt képes fenntartani az egyensúlyt az ország széthúzó tartományai között, illetve idővel megfedkezett a társadalmi jólét elősegítésére tett ígéreteiről, és az ország bevételeit és erőforrásait saját klientúrája között osztotta szét.²⁹

27 Szilágyi Péter: A líbiai arab 155. o.

28 World Factbook.

29 Dirk Vandewalle: A History of Modern Libya, 135. o.

LÍBIA MUAMMAR AL-KADDÁFI URALMA ALATT

Mi sem könnyebb, mint egy gyűlölt, polgárháborúban megbuktatott diktátor közszemlére kitett hullájába még egyet belerúgni, és bebizonyítani, hogy negyvenkét éves regnálása a terror, az elnyomás és a nepotizmus jegyében telt. Nem véletlen, hogy a másik oldal, egyes baloldali rezsimek hasonló vezetői azonnal a védelmére siettek, és Kaddáfiból megteremtették a nyugati vadkapitalista, imperialista államok és vállalataiknak mártírját, akinek azért kellett meghalnia és démoni szereplővé válnia, mert nem járult hozzá a líbiai olajkészletek kifosztásához.¹

Bár alig egy évvel a líbiai polgárháború kitörése, illetve fél évvel a diktátor halála és a harcok befejezése után, az átmenet közepette még messze nem rendelkezünk tiszta képpel az elmúlt évek, évtizedek eseményeiről, azt nagy bizonyossággal megállapíthatjuk, hogy mindkét megközelítés túlzó. Az előző fejezetekben láthattuk, hogy a rezsim szociális és gazdasági eredményei, amelyekkel a líbiai lakosság tömegeit átvezették a modernitásba, nem hagyhatók figyelmen kívül. Mint ahogy az sem, hogy az „ezredes” kalandor külpolitikája, illetve egyre inkább elhatalmasodó autoriter hajlamai nagyban hozzájárultak a 2011-es robbanáshoz.

Kaddáfi a hatalomátvételt követően szakított a nyugati államokkal. Hozzálatott az olajbevételek társadalmilag igazságosabb elosztásához, és ennek keretében 1971-ig államosította a külföldi olajvállalatok nagy részét. A diktátor felmondta az amerikaiakkal kötött szerződést a Wheelus Légibázis használatáról.² A rezsim ideológiai háttere különös egyveleget alkotott a pánarab, nasszerista, szocialista és iszlamista áramlatok között.

Kaddáfi az 1975-ben megírt Zöld Könyvében³ fejtette ki ideológiáját, melynek értelmében a döntéshozatalt teljes mértékben a nép kezébe kell helyezni, és véget kell vetni a közvetett kormányzásnak. Az ország ügyeiről a különféle helyi közösségek népi gyűlései hivatottak dönteni, akik küldöttei aztán az Általános Népi Gyűlésen (People's General Conference) vitathatták meg nézőpontjaikat.⁴ Az elképzelés őszinteségét némiképp megkérdőjelezi, hogy az Általános Gyűlés mindössze évi egy alkalommal ülésezett, akkor is csupán egy hét időtartammal. A több száz, esetenként több ezer küldött találkozója csak elvi iránymutatásra lehetett alkalmas, a kormányzat napi működése kellő tapasztalat és infrastruktúra nélkül megoldhatatlan feladatot jelentett volna a számukra: a valós döntéshozói hatalom al-Kaddáfi kezében összpontosult. A kilencvenes évek elejére a Gyűlés pusztán formalitássá változott, amelyet al-Kaddáfi kézi vezérlettel működtetett, és többször is rábírt döntései megváltoztatására, amennyiben azok nem álltak összhangban a diktátor véleményével.⁵

A diktátor a hetvenes évek elején a pánarab törekvések egyik elkötelezett harcosaként tevékenykedett, és a Szíriához és Egyiptomhoz csatlakozott Líbia az Arab Egyesült Köztársaságok tagjává vált, amely azonban a szimbolikus gesztuson túlmenően nem bírt politikai jelentőség-

1 Chavez defends Gaddafi. <http://www.iol.co.za/news/africa/chavez-defends-gaddafi-1.1034006>. Megtekintve: 2012. március 8.

2 Szilágyi Péter: A líbiai arab. 156. o.

3 The Green Book. <http://www.mathaba.net/gci/theory/gb.htm>. Megtekintve: 2012. március 8. Ekkor még csak az első kötet készült el, melyet másik kettő követett.

4 Dirk Vandewalle: A History of Modern Libya, 99-104. o.

5 The Long-Aged Dictatorship.

gel.⁶ Hasonló sorsra jutott az a terv is, hogy Tunézia, Líbia és Egyiptom összeolvadásából jöjjön létre a pánarab állam magja. Bár eleve kérdéses volt, hogy mekkorák egy ilyen államalakulat létrehozásának esélyei, és hogy melyik ország vezetője lett volna hajlandó háttérbe állni, hogy átadja az elsőséget, az évtized végén a változó közel-keleti helyzet végleg időszerűtlenné tette a pánarab törekvéseket. Az izraeli-egyiptomi különbékét Kaddáfi Szadat elnök árulásaként értelmezte, és a diktátor utasítására a líbiai tüzérség csapást mért keleti szomszédjára. Az egyiptomi reakciók nem maradtak el, a négynapos egyiptomi-líbiai határháborúban Tripoli súlyos vereséget szenvedett, a jelentős technikai veszteségek mellett legalább 400 emberük esett el a harcokban. Kaddáfi azonban ezt követően is igyekezett jó kapcsolatot fenntartani az arab világgal. Ez a törekvése 1992-ben szenvedett törést, amikor az arab államok nem akadályozták meg a Líbia elleni ENSZ szankciók megszületését,⁷ amelyek bénítóan hatottak az ország gazdaságára.⁸ Az egyre inkább megalománná váló Kaddáfi figyelme ekkor fordult fokozottan a fekete kontinens felé, és ekkor kezdődött az a folyamat, melynek csúcspontjaként a diktátor az afrikai „királyok királyának” titulálta magát.⁹

Az erős szocialista tartalmak ellenére az iszlám Kaddáfi uralma alatt is központi szerepet játszott az állam életében. Ebben döntő szerepet játszhatott a szanusszija kulturális és politikai tevékenysége: a líbiai lakosság – különösen Kireneikában – nem felejtette el, hogy a rend állhatatossága tartotta egyben a 19. század viharai közepette a területet, és akadályozta meg, hogy a régió lakosai elveszítsék saját identitásukat és hagyományaikat. Az iszlám szimbólumrendszere ezért a forradalmi Líbiában kiemelt jelentőségre tett szert, gondoljunk csak az ország egyszínű zöld lobogójára, amely az iszlám szent színen kívül semmi mást nem tartalmazott, vagy a diktátor fő ideológiai alapvetéseit tartalmazó Zöld Könyvre. De a muszlim identitás a mindennapi életben is megmutatkozott: az alkohol fogyasztását és forgalmazását megtiltották, illetve hangsúlyt fektettek a szegényebb néprétegeket támogató hagyományos alamizsna, a zakát begyűjtésére is.¹⁰ Ennek ellenére a radikális iszlám képviselőit Kaddáfi az konkurenséiknek, de inkább ellenségeiknek tekintette, akiket igyekezett elűldözni az országból. Az 1990-es évek elején Ő volt az első államfő, aki elfogató parancsot adott ki az Al-Kaida későbbi vezetője, Oszama Bin Ládén ellen.¹¹

Mint az előző fejezetekben láthattuk, Kaddáfi uralkodása első évtizedeiben valóban impozáns eredményeket mutathatott fel a gazdaság, a szociális háló, az egészségügy vagy az oktatás terén. Elutasította az Idrisz király idejében nyugati olajvállalatokkal kötött szerződéseket és államosította líbiai infrastruktúrájukat. Ennek legnagyobb vesztese a British Petrol Company lett. Az így befolyt összegekből finanszírozta az ország modernizációját, illetve egyre ambiciózusabb külpolitikai törekvéseit. A hetvenes évek végére kiépült az ingyenes alsófokú oktatási rendszer és megindult a modern, ingyenes egészségügy megteremtése, jelentősen javult

6 Dirk Vandewalle: *A History of Modern Libya*, 86. o.

7 L. ENSZ Biztonsági Tanácsának 748. sz. határozata.(1992. március 31). <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/011/07/IMG/NR001107.pdf?OpenElement>. Megtekintve: 2012. március 8. valamint Dirk Vandewalle: *A History of Modern Libya*, 167. o.

8 Federal Research 14.

9 Muammar Gaddhafi, the „king of kings” dies in his hometown. <http://www.guardian.co.uk/world/2011/oct/20/muammar-gaddafi-dies-city-birth>, Megtekintve: 2012. március 9.

10 The Long-Aged Dictatorship.

11 Anthony Ham: *Libya*, 40. o.

a nők és a fekete-afrikaiak helyzete, illetve kezdetét vette a nomád lakosság letelepítése. Az átalakítás napi menetét a Forradalmi Parancsnoki Tanács (Revolutionary Command Council) irányította, melynek élén az „ezredes” állt.¹²

A végletekig központosított vezetésnek azonban ára volt: Kaddáfi nem tűrt semmiféle konkurenciát vagy ellentmondást. Az 1972. évi 45. törvény megtiltotta a tüntetéseket és a sztrájkokat. A szintén ebben az évben született 71. törvény betiltotta a politikai pártokat – amelyek már Idrisz idejében sem léteztek –, és halálbüntetést, de minimum tíz év szabadságvesztést helyezett kilátásba azok számára, akik politikai agitációt, gyűlést szerveznek, vagy kísérletet tesznek nem engedélyezett szervezetek, valamint csoportok létrehozására. Az 1969 decemberében született a Forradalom Védelmét Szolgáló Törvény deklarálta, hogy mindenkit, aki a forradalom előtti rendszer védelmében vagy visszaállításáért fog fegyvert, automatikusan kivégzik.¹³ A lakosság politikai jogai folyamatosan szűkültek a rezsim 42 évi uralma alatt, és a fel-fellobbanó elégedetlenséget csak kemény fellépéssel lehetett elfojtani. A mindent behálózó titkosszolgálatnak a lakosság 10-20 %-át sikerült beszerveznie, és a munkahelyektől kezdve az oktatási intézményeken át a családi tűzhelyekig mindenütt meg voltak az emberei. Rendszeresen sor került a „rendszer ellenségeinek” kivégzésére, az akasztásokat sokszor az állami televízió is közvetítette. Az ország diplomáciai hálózata segítségével a diktátor irtóhadjáratot folytatott a líbiai emigránsok ellen, gyakran attól függetlenül, hogy az illető dédelgetett-e politikai ambíciókat. Az Amnesty International adatai szerint 1980 és 1987 között legkevesebb 25-en estek áldozatul a halálbrigádok tevékenységének.¹⁴

Jóval többről volt itt szó, mint ideiglenes vagy részleges túlkapasokról. Ez világosan megmutatkozott abban, ahogy Kaddáfi a líbiai külpolitikát irányította. A külföldi olajvállalatok vagyonának államosítása és az amerikai csapatok kitessékelése változást jelentett az addig szívélyes líbiai-nyugati viszonyban, hamarosan azonban kiderült, hogy ez még csak a kezdet. Az egyiptomi kalanddal egy időben a diktátor támogatni kezdte Goukouni Oueddei-nek, a Csádi Nemzeti Felszabadító Front parancsnokának erőfeszítéseit a hatalom megszerzésére.¹⁵ Ezzel Tripoli belesodródott az évtizedekig húzódó csádi polgárháborúba, amelyben a kezdeti fegyverszállítmányok után a líbiai hadsereg hadviselő félként vett részt. Kaddáfi líbiai katonák százainak életét áldozta fel védence hatalmának megszilárdítása érdekében. Rövid, alig hároméves (1979-82) uralma után azonban Oueddei-t megbuktatták, és többé nem is sikerült visszakapaszkodnia a hatalomba. Ezzel Tripoli vágyai – melyek háttérben végső soron Csád bekebelezése állt – végleg kudarcba fulladtak, és 1986-ban Kaddáfi szakított értékét veszített védencével.

A Nyugat rosszallását Tripoli elsősorban azzal váltotta ki, hogy számos terror-, illetve gerillaszervezet számára nyújtott támogatást, melynek finanszírozását olajbevételeiből fedezte.¹⁶ Ezek között első helyen szerepelt a Palesztin Felszabadítási Szervezet, melynek Líbia

12 Federal Research 5.

13 The Long-Aged Dictatorship.

14 Mohamed Eljahmi: Libya and the US: Qadhafi unrepentant. <http://www.meforum.org/878/libya-and-the-us-qadhafi-unrepentant>. Megtekintve: 2012. március 9.

15 Besenyő-Hetényi-Jagadics-Resperger: Országismertető-Csád, 86-94. o.

16 A Kaddáfi-rezsimek terrorizmust támogató tevékenységről, az akciókról lásd: Corri Zoli, Sahar Azar, Shani Ross: Patterns of Conduct. Libyan Regime Support for and Involvement in Act of Terrorism. <http://insct.syr.edu/uploadedFiles/insct/publications/Libya%20Report%2027%20April%202011%20final%20with%20Cover.pdf>. Megtekintve: 2012. május 17.

évtizedeken keresztül nyújtott pénzügyi, kiképzési és fegyverzetbeli támogatást. Az 1972-es müncheni olimpiai játékokon végrehajtott támadás mögött álló „Fekete Szeptember” nevű csoport tagjai is jórészt líbiai támogatásra támaszkodhattak akciójuk során: miután a szervezet tagjai eltérítettek egy Lufthansa repülőgépet, az októberi akcióban élve fogságba esett társaikat a német hatóságok kénytelenek voltak szabadon bocsátani. A foglyokat – csakúgy, mint az akcióban életüket vesztett terroristák holttesteit – Líbiába szállították, ahol nemzeti hősöknek járó tisztelettel fogadták, illetve temették el őket.¹⁷ A palesztinok ügyének líbiai támogatása azonban még az arab világban sem örvendett osztatlan sikernek. 1978-ban – állítólag Jasszer Arafát biztatására – Kaddáfi közreműködött a libanoni síita imám, Músza al-Szadr eltüntetésében: az imám és két kísérője azért érkezett Tripoliba, hogy megbeszéléseket folytassanak különféle líbiai hivatalnokokkal, de soha többé nem látták őket. Az ügy hátterében a dél-libanoni palesztin-síita összecsapások álltak: az Amal Mozgalom, melynek Szadr volt az alapítója, nem nézte jó szemmel a palesztin menekültek tömegeit Libanon területén. A PFSZ vezetője a probléma megoldását Szadr likvidálásában vélte fölfedezni, és ennek végrehajtására Kaddáfít kérte meg. Az eset aláásta Tripoli viszonyát a síita világgal, és ettől kezdve Libanon és Irán igencsak ellenségesen viselkedett a diktátorral szemben. Az ügy mind a mai napig megterheli Líbia és a síita országok kapcsolatát.¹⁸ A líbiai-palesztin viszonyban bekövetkezett szakításra 1995-ig kellett várni. Addigra Tripoli fokozatosan eltávolodott az arab országoktól, mivel azok az ENSZ Közgyűlésében és a Biztonsági Tanácsban nem léptek fel erőteljesebben a Líbiát sújtó szankciók ellen. Az utolsó szövetséges, Jasszer Arafát azért kerül szembe a diktátorral, mert elutasítva a további fegyveres küzdelmet, a PFSZ vezetője békét kötött Izraellel. Al-Kaddáfi számára ez egyenlő volt az árulással, ezért bosszúból 30 000 palesztin menekültet utasított ki az országból, akik befogadása nem kis nehézséget okozott a közel-keleti államoknak.¹⁹ Al-Kaddáfi titkosszolgálatja jelentős támogatásban részesített olyan európai terrorista csoportokat, mint az IRA, a Vörös Brigádok vagy a Vörös Hadsereg Frakció. A diktátor kezei olyan távoli vidékekre is elérték, ha a Nyugat-ellenes küzdelemről volt szó, mint a Fülöp-szigetek gerillái²⁰ vagy Ausztrália különféle radikális csoportjai.²¹ A helyzet pikantériájához tartozik, hogy támogatásban részesítette az apartheid elleni küzdelem élharcosának és Dél-Afrika első fekete elnökének, Nelson Mandelának Afrikai Nemzeti Kongresszusát is,²² amelyet egészen 2008-ig az Egyesült Államok

17 Black September and the Murder of 11 Israelis at the 1972 Munich Olympics. <http://middleeast.about.com/od/terrorism/a/me080803e.htm>. Megtekintve: 2012. március 14.

18 Lebanon Shiite leader was „liquidated” in Libya. <http://www.france24.com/en/20111109-lebanon-shiite-leader-was-liquidated-libya>. Megtekintve: 2012. március 14.; Lebanon and Iran urge Libyan rebels to probe 33-year-old mystery. <http://www.guardian.co.uk/world/2011/aug/24/libya-missing-cleric>. Megtekintve: 2012. március 14.

19 Arab Countries Reluctant to Receive Expelled Palestinians. <http://tech.mit.edu/V115/N40/arab.40w.html>. Megtekintve: 2012. március 14.

20 Larry Nicksch: Abu Sayyaf: Target of Philippine-U.S. Anti-Terrorism Cooperation. <http://www.fas.org/irp/crs/RL31265.pdf>. Megtekintve: 2012. március 14.

21 Dictator’s useful idiots happy to take his money. <http://www.theaustralian.com.au/news/opinion/dictators-useful-idiots-happy-to-take-his-money/story-e6frg6zo-1226010964238>. Megtekintve: 2012. március 14.

22 What does Gaddafi’s death mean for Africa? <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-15392189>. Megtekintve: 2012. március 14.

– hidegháborús örökségként, köszönhetően a Pretoriával fenntartott jó viszonyának – terror-szervezetként tartott nyilván.²³

A két legnevezetesebb akció azonban, amelyek a líbiai titkosszolgálathoz kapcsolódnak, kétségkívül a lockerbie-i merénylet, illetve egy nyugat-berlini diszkó elleni támadás volt a nyolcvanas évek végén. Az amerikai katonák által előszeretettel látogatott berlini La Belle szórakozóhely elleni 1986-os támadást az NDK líbiai nagykövetségéről szervezték meg.²⁴ Az akcióban 3-an meghaltak és 229-en sebesültek meg. Az újraegyesítés után a Stasi irattárából előkerülő akták, illetve a nyugati titkosszolgálatok nyomozása alapján az egykori líbiai ügynökök bíróság elé állíthatók.²⁵ A másik, korábban már említésre került és nagyságrendekkel pusztítóbb támadás a Pan Am 103-as járata ellen végrehajtott, 270 halálos áldozatot követelő merénylet volt 1988-ban. Bár a merénylet körüli, Líbia és al-Kaddáfi érintettségét boncolgató vita máig nem csitult el, Musztafa Abdul-Dzsálil, a NÁT elnöke a közelmúltban azt állította, bizonyítékai vannak arra, hogy az elkövető, al-Megrahi a diktátor személyes parancsára hajtotta végre a támadást.²⁶

A különféle baloldali – vagy legalábbis magukat ekként definiáló – mozgalmak és rendszerek is szép számmal bukkannak fel al-Kaddáfi pártfogoltja között. A diktátor sosem törődött sokat a különféle rezsimek legitimitásával, természetével, az emberi jogokhoz való viszonyával: zsinórmértékül lényegében egyetlen elvet használt, mégpedig azt, hogy mennyire Nyugat-ellenesek az adott kormányzatok, illetve milyen mértékben vívták ki a nyugati világ haragját. Mindezek alapján nem csodálkozhatunk azon, hogy a több százezer – ha nem millió – ember haláláért felelős etióp diktátor, Hailé Mariam Mengistu komoly támogatásban részesül Tripolitól elsősorban fegyverek formájában, amelyek lehetővé tették az egyébként szintén baloldali ideológiai hátterű eritreai gerillák elleni sikeres küzdelmet, valamint az országszerte szinte folyamatosan tevékeny különféle – gyakran etnikai alapokon szerveződő – fegyveres csoportok elleni fellépést.²⁷

Líbia – Algériával karöltve – a Nyugat-Szahara függetlenségéért küzdő Polisario egyik legfontosabb támogatója volt. A hetvenes években Tripoli szovjet könnyű- és nehézfegyverzetet (SA-6-os és 7-es rakétákat, kisebb számban BMP-1-es páncélozott harcjárműveket, T-54/55-ös harckocsikat, illetve ZSU-23-as önjáráó légvédelmi gépágyúkat), valamint „tanácsadókat” küldött a szaharavik megsegítésére. A líbiai segítségnyújtás azonban korlátozott maradt, mivel a Polisario fő támaszának mindig is Algír számított.²⁸

Kaddáfi fontos szerepet játszott a hetvenes évek egyik legszalunképtelenebb afrikai diktátorának, Idi Amin hatalmának fenntartásában. Az eredetileg a nyugati hatalmak felé orientálódó Amin a líbiai vezető megnyert saját pán-afrikai és nyugat-ellenes eszméinek, melyek hatására Amin 1972-ben szakított korábbi szövetségeseivel, többek között az Ugandát fegyverekkel ellátó Izraellel, és a keleti tömb államai felé nyitott. Kampala jelentős támogatást kapott a

23 Mandela taken off US terror list. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/7484517.stm>. Megtekintve: 2012. március 14.

24 Dirk Vandewalle: *A History of Modern Libya*, 166. o.

25 Flashback: the Berlin Disco bombing. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1653848.stm>. Megtekintve: 2012. március 14.

26 Gaddafi accused of ordering Lockerbie bombing. <http://www.abc.net.au/news/2011-02-24/gaddafi-accused-of-ordering-lockerbie-bombing/1955284>. Megtekintve: 2012. március 14.

27 Kaplan 2003.

28 Besenyő János: *A nyugat-szaharai válság*, 114, és 142. oldalak

Szovjetuniótól és Kelet-Németországtól, Amin legfőbb támaszául mégis Tripoli szolgált. Az ugandai diktátor 1975-76-os AESZ-elnöksége alatt együttes erővel munkálkodtak a kontinens integrációján, és ellentmondást nem tűrve likvidálták az ellenzéki vezetőket és csoportokat. Amin ámokfutásának a becslések szerint 100-500 ezer ember esett áldozatul. Az ugandai diktátor bukását végül a szomszédos Tanzánia elleni invázió pecsételte meg, amikor is Amin meg akarta büntetni az ellene egyre nyíltabban fellépő Julius Nyerere elnököt.²⁹ Az invázió azonban kudarcot vallott, és Dar es-Salam ellentámadásba ment át. Véence megmentése érdekében Kaddáfi líbiai csapatokat küldött Ugandába, de a katonai helyzeten már ők sem tudtak változtatni, ami nagyban hozzájárult Amin 1979-es bukásához. Kaddáfi nagyjából 5-600 katonája életét áldozta fel egy vesztett ügy érdekében, amellyel kiváltotta számos afrikai állam rosszallását.³⁰ A líbiai veszteségek különösen annak fényében voltak elgondolkodtatóak, hogy a kontingens mindössze 3000 főből állt, vagyis minden ötödik-hatodik líbiai életét vesztette a harcokban. Az észak-afrikai katonákat különösen frusztrálta, hogy míg őket az első vonalban vetették be, addig az ugandai katonák többsége azzal volt elfoglalva, hogy a Tanzániában rabolt holmikat járműre pakolva minél előbb elmenekülhessen a tanzániai erők elől.³¹

Szintén a hetvenes évek kalandjai közé tartozott a Közép-afrikai Köztársaság vezetőjének, Jean-Bédél Bokassának a megkörnyékezése is. Kaddáfi fegyvert és anyagi támogatás ígért az Afrika egyesítésének lázában élő, önmagát császárrá kikiáltó diktátornak, aki cserébe arra is hajlandó volt, hogy áttérjen az iszlámra. A fegyverszállítmányok azonban akadoztak, és a két vezető közti kapcsolat hamar megszakadt, sőt Bokassa visszatért a katolikus hitre (bár ebben az is szerepet játszott, hogy így a bangui katedrálisban kenhették fel az immáron hangzatosabb nevű Közép-afrikai Birodalom uralkodójává).³²

Az „ezredes” fontos szerepet játszott Nyugat-Afrika elhúzódó konfliktusaiban is: támogatást nyújtott a libériai Charles Taylor és a sierra leone-i Foday Sankoh számára, akiknek katonái egy része Észak-Afrikában részesült kiképzésben, sőt maga Sankoh is líbiai kiképzőtáborokban pallérozta tudását.³³ De ennél is jelentősebb volt az az anyagi támogatás és a fegyverszállítmányok, amelyek lehetővé tették az elhúzódó polgárháborúk fenntartását. A nyugat-afrikai konfliktusokban szinte minden olyan brutális elem szerepet kapott, amelyek a helyi háborúk esetében eszünkbe ötlenek a gyerekkatonaságtól kezdve a csonkításokon át a szisztematikus népirtásig. Kaddáfi ezekkel nem törődve azonban mindent megtett annak érdekében, hogy a hidegháború alatt az Egyesült Államok legfőbb nyugat-afrikai bástyájának számító Libériát káoszba döntse, megfosztva az USA-t egyik fő szövetségésétől, így állva bosszút Tripoli 1986-os bombázásáért, amelyben a líbiai vezető egyik nevelt lánya is életét vesztette.³⁴

29 Idi Amin: a byword for brutality. http://web.archive.org/web/20080605070641/http://www.news24.com/News24/Africa/News/0,,2-11-1447_1390595,00.html. Megtekintve: 2012. március 22.

30 Secondary Wars and Atrocities of the Twentieth Century. <http://necrometrics.com/20c300k.htm#Uganda>. Megtekintve: 2012. március 22.

31 Tanzanian-Ugandan War. <http://www.onwar.com/aced/chrono/c1900s/yr75/ftanzaniauganda1978.htm>. Megtekintve: 2012. március 22.

32 Central African Republic 1976 Flag Project. http://www.fotw.net/flags/cf_76.html. Megtekintve: 2012. március 22.

33 Corri Zoli, Sahar Azar, Shani Ross, 25.

34 Revealed: Colonel Gaddafi's school for scoundlers. <http://www.metro.co.uk/news/858166-revealed-colonel-gaddafis-school-for-scoundrels>. Megtekintve: 2012. március 22.

Kaddáfi egyik legutolsó Afrikán kívüli pártfogoltja a rebellis szerb elnök, Szlobodan Milosevics volt. A diktátort mindig is erős szálak fűzték a Balkánhoz – második felesége, a magyar felmenőkkel is rendelkező Szofija Farkas Mostarból származott –, és a végsőkéig kiállt a Nyugat által népiertással vádolt szerb elnök mellett.³⁵ A koszovói válság idején Líbia volt az egyetlen arab állam, amely elítélte a NATO légitámadásokat és fellépett Belgrád védelmében, miközben az a muszlim albánok lakta tartományban hajtott végre etnikai tisztogatásokat. Tripoli nagy mennyiségű olajat adott el Szerbiának, miközben a balkáni ország fegyvereket küldött Észak-Afrikába. A „kétoldalú kapcsolatok fejlesztése” terén elért eredményei miatt 1999-ben, pár hónappal a NATO légitámadásai után al-Kaddáfi megkapta a legmagasabb szerb állami kitüntetést, a Nagy Csillagot, melyet a szerb miniszterelnök-helyettes, Zoran Lilics személyesen vitt el Tripolibá.³⁶

A líbiai titkosszolgálat nagy hozzáértéssel használta ki azt a vákuumot is, amely az Amerika-barát Nimeri szudáni elnök bukása után maradt az országban. A líbiai titkosszolgálat számos akciót hajtott végre délkeleti szomszédjánál, és fontos szerepet játszott abban, hogy az államiság aláásásával napjainkig tartó káoszba taszítsa az országot.³⁷

Összegezve Kaddáfi külpolitikai tevékenységét megállapíthatjuk, hogy azok messze túlmutattak a nemzetközi rendszerben tolerálható mértéken. Líbia a Nyugat-ellenes küzdelem örve alatt számos ország – Szudán, Uganda vagy Libéria – törekény stabilitását aknázza alá annak érdekében, hogy a diktátor kicsinyes machinációival szerezzen kellemetlen perceket a kapitalista hatalmaknak, nem törődve azzal, hogy ezek milyen áldozatokat követelnek meg a helyi lakosságtól. Nem állunk messze a valóságtól, ha azt állítjuk, a több százezer ember halálát okozó, jelenleg is megoldatlan szudáni konfliktus fenntartásában orosz-lánrésze volt az ambiciózus „ezredesnek”, és a kilencvenes évek olyan elrettentő katasztrófái, mint az ugandai, libériai vagy sierra leone-i polgárháború jóval szelídebb és gyorsabb lefolyásúak lettek volna Tripoli fegyveres támogatása nélkül. Azok az elgondolások, amelyek a nyugati kapitalista – sőt imperialista – hatalmak áldozataként állítják be Kaddáfít, nem állják meg a helyüket: a líbiai vezető nagyon sokat tett azért, hogy a nemzetközi közösség fekete bárányává váljon, és ezt a szociális és gazdasági szférában elért sikerei sem képesek elfedni. Líbia gazdasága az olajnak köszönhetően még az ENSZ-embargó ellenére is növekedett, így elképzelhetjük, hol tartana most az észak-afrikai állam, ha diktátora szeszélyei miatt nem haragítja magára a nagyhatalmakat.

A nyugati hatalmak hosszú éveken keresztül meglehetősen türelemmel viseltettek al-Kaddáfi lépéseivel szemben. Az Egyesült Államok számára Afrika másodlagos jelentőséggel bírt, e téren csak az olajszállítási útvonalak és a Szuezi-csatorna miatt stratégiaileg jelentős Afrika Szarva képezett kivételt. A vietnámi háború sokkjából csak lassan kilábaló USA nem akart újabb katonai konfliktusba sodródni. Az „enyhülés” (détente) időszakában az 1977-ben hatalomra kerülő demokrata Carter-adminisztráció még bízott abban, hogy velük párhuzamosan a szovjetek és közvetlen, illetve közvetett szövetségeseik is felhagynak az agresszív külpolitikával. Ez a modell a szomáli-etióp háborúval, az iráni forradalommal, illetve Afganisztán

35 Qaddafi's Yugoslav friends. http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2011/02/libyas_balkan_connections. Megtekintve: 2012. március 22.

36 Gaddafi Given Yugoslavia's Top Medal By Milosevic. <http://www.alb-net.com/kcc/102699.htm#5>. Megtekintve: 2012. március 22.

37 Kaplan 2003.

lerohanásával kapott halálos sebet.³⁸ Az amerikaiaknak azonban még így is inkább csak Reagan elnöksége alatt nyúltak a robosztusabb eszközökhöz, és használták fel egyre többször a hadsereget a különféle politikai kihívások megoldásában.

Az első fegyveres összeütközésre 1981-ben, a Szidra-öbölben került sor, amikor is az Egyesült Államok flottája az úgynevezett csatlakozó övezetben hajtott végre hadgyakorlatot Líbia partjainál.³⁹ A diktátort nem hatotta meg az erődemonstráció, és líbiai repülőgépek érkeztek a térségbe. Augusztus 18-án már 35 pár líbiai MIG-23, MIG-25, SZU-20, 22, illetve Mirage F.1 nézett farkasszemet az amerikai légierővel. Máig tisztázatlan, mit is akartak ezek (csapást mérni vagy csak elrettenteni), mindenesetre augusztus 19-én egy SZU-22-es géppár tüzet nyitott két F-14-esre, akik viszonzva a tüzet lelőttek a két vadászbombázót.⁴⁰ Az esettel kapcsolatban egyes szerzők rámutatnak, hogy nem ez volt az amerikai 6. flotta első ilyen művelete, mivel rendszeresen gyakorlatoztak a környéken, így kérdéses, mennyire lehet szó az USA részéről kirívó provokációról.⁴¹

1984-ben az Egyesült Királyság megszakította diplomáciai kapcsolatait Tripolival, miután a londoni líbiai nagykövetség előtt egy, a nagykövetség épületéből érkező géppisztolysorozattal meggyilkolták a fegyvertelen Yvonne Fletcher rendőrnőt. Al-Kaddáfi nem ismerte el felelősségét, és agresszióval vádolta Nagy-Britanniát.⁴² Az eset nagyban hozzájárult ahhoz, hogy két évvel később, 1986-ban a már korábban említett berlini diszkómerénylet után Margaret Thatcher szabad kezet adott Reagan-nek a cselekvésre, amelyet a republikánus elnök ki is használt.

A számok ismeretében nem csodálkozhatunk azon, hogy az Egyesült Államok véget akart venni a líbiai állam által támogatott terrorizmus további térnyerésének. Míg az 1970-es években évente átlagosan 300 terrortámadásra került sor a világban, ez a szám 1985-re 3000-re emelkedett. Ebben a drámai növekedésben Líbia kulcsszerepet játszott: Tripoli évente 8000 terroristát képzett ki és látott el papírokkal, pénzzel, fegyverrel, illetve afrikai, közel-keleti, európai menedékhelyekkel.⁴³ A Reagan-adminisztráció az ebben tevékenykedő líbiai infrastruktúra gerincét igyekezett megtörni. Az Operation El Dorado Canyon során a légierő, a flotta és a tengerészgyalogság gépei hajtottak végre csapásokat Líbia területén öt célpont ellen, amelyek a Nemzetbiztonsági Tanács értékelése szerint nagymértékben járultak hozzá al-Kaddáfinak a külföldi terrorszervezeteket támogató tevékenységéhez. A légitámadások elsősorban kiképzőbázisokra, kaszárnyákra és repülőterekre irányultak. Az amerikai gépek bombázták a Benina Katonai Repülőteret is, hogy kiiktassák a líbiai elfogóvadászokat. Mindazonáltal több bomba is célt tévesztett, többek között találatok érték a francia nagykövetség épületét is. Mindmáig vita tárgyát képezi, hogy al-Kaddáfi likvidálása konkrét célja volt-e a műveletnek. A Báb al-Azízija támaszpont egyike volt a diktátor öt megszokott tartózkodási helyeinek, ugyanakkor

38 Kaplan 2003.

39 Dirk Vandewalle: A History of Modern Libya, 131. o

40 First Gulf of Sidra Incident (1981). <http://historywarsweapons.com/first-gulf-of-sidra-incident-1981/>. Megtekintve: 2012. március 22.

41 The Use of American Military Force Around the World 1981-1990. http://www.historyguy.com/use_of_american_military_forces_1981_to_1990.htm. Megtekintve: 2012. március 22.

42 Anthony Ham: Libya, 41. o.

43 Walter J. Boyne: El-Dorado Canyon. <http://www.airforce-magazine.com/MagazineArchive/Pages/1999/March%201999/0399canyon.aspx>. Megtekintve: 2012. március 26.

itt volt a líbiai hírszerzés központja is, vagyis saját jogán is felkerülhetett a célpontlistára. A líbiai vezető másik négy rezidenciáját ugyanakkor nem bombázták. Lehetséges persze, hogy az amerikai hírszerzés tudta, hol rejtőzik épp a diktátor. Mindenesetre nem sokkal a támadás előtt al-Kaddáfi figyelmeztetést kapott – állítólag az olasz kormányköröktől, illetve a római líbiai nagykövetségről, mások szerint Máltáról⁴⁴ –, így még időben biztos helyre menekíthették családjával együtt (emiatt is nehezen elképzelhető a történet al-Kaddáfi örökbe fogadott lányának haláláról – lásd később).

A támadás gerincét az *America* és a *Coral Sea* repülőgép-hordozók fedélzetéről felszálló A-6-osok, illetve a nagy-britanniai támaszpontokról felszálló F-111-esek jelentették.⁴⁵ Mind az öt célpontot egyszerre bombázták, a műveletben – a légi utántöltőkkel és az elektronikus hadviselésre kifejlesztett egységekkel együtt – körülbelül 100 repülőgép vett részt. A líbiai légvédelmet – a 3000 szovjet „tanácsadó” jelenléte ellenére – teljesen váratlanul érte az akció. Legalább másfél tucatnyi MIG-23-as és IL-76-os semmisült meg, és jelentős károk érték több bázist is, miközben az amerikaiak – a nagymennyiségű líbiai légvédelmi rakéta ellenére – egyetlen F-111-est veszítettek.⁴⁶ Máig vita tárgyát képezi, hogy a médiában mutogatott halott kislány valóban Al-Kaddáfi örökbe fogadott lánya volt-e, vagy csupán a diktátor újabb propaganda-fogása.⁴⁷

A művelet eredményei és megítélése is ellentmondásosak. Bár az Operation El Dorado Canyon egy kétségtől mentes impozáns és katonai szempontból kiválóan kivitelezett akció volt, stratégiai céljait nem érte el: a líbiai állam továbbra is a nemzetközi terrorizmus egyik fő támasza maradt. A lockerbie-i merénylet, a libanoni és izraeli emberrablások, a Pan Am 73-as számú pakisztáni járatának eltérítése vagy a francia UTA légitársaság 772-es járatának 170 áldozatot követelő felrobbantása Niger fölött, amelyek mögött minden esetben felsejlett a líbiai szál, még csak ezután következtek.⁴⁸ Bár al-Kaddáfi – merénylettől tartva – évekre beszüntette nyilvános szerepléseit, ennek nem sok gyakorlati következménye lett. Ugyanakkor az ENSZ tagállamainak többsége – köztük az NSZK, Spanyolország, Olaszország vagy Franciaország – elítélte vagy legalábbis kritizálta az amerikai fegyveres fellépést.⁴⁹ Érvelésük pedig nagyban helytállóan bizonyult: a katonai fellépés semmiféle érzékelhető hatással nem járt a terrorcsoportok működésére vonatkozóan, ugyanakkor szembement az ENSZ alapelveivel. A nyilvánvaló kudarcot pedig az jelentette, hogy a támadás nem tántorította el Kaddáfít a Nyugat-ellenes terroristák támogatástól. Vagyis már ekkor, 1986-ban bebizonyosodott, hogy pusztán katonai eszközökkel csak rendkívül korlátozott eredmények érhetők el a terrorizmus elleni küzdelemben. Bár a Kaddáfi elleni fegyveres fellépés megosztotta a nemzetközi közösséget, a

44 Italy helped „save” Gaddafi by warning of US air raid. http://news.monstersandcritics.com/europe/news/article_1440085.php/Italy_helped_"save"_Gaddafi_by_warning_of_US_air RAID_Extra Megtekintve: 2012. március 27.

45 Ezek a gépek csak jelentős kerülővel érheték el Líbiát, Franciaország ugyanis megtagadta légtérének megnyitását a kötelékek előtt

46 Operation El Dorado Canyon. http://www.globalsecurity.org/military/ops/el_dorado_canyon.htm. Megtekintve: 2012. március 26.

47 Gaddafi's daughter Hana: dead or a practising doctor? <http://www.guardian.co.uk/world/2011/aug/26/hana-gaddafi-daughter-mystery>. Megtekintve: 2012. március 26.

48 Federal Research 3.

49 Az ENSZ Közgyűlésének A/RES/41/38 számú nyilatkozata. <http://www.un.org/documents/ga/res/41/a41r038.htm>. Megtekintve: 2012. március 27.

diktátor tevékenysége végül megbosszulta magát. Az Egyesült Államok már 1975-ben kisebb gazdasági szankciókat léptetett életbe Líbiával szemben, amelyeket 1986-ban kiszélesített. Ez súlyos csapást mért az ország gazdaságára, mivel Tripoli a kitermelt nyersolaj nagy részét az USA-nak adta el. Az 1986 utáni terrorhadjárat, különösen a személyszállító járatok felrobbantása, illetve a hidegháború befejeződése pedig megnyitotta az utat az 1992-93-ban megszülető ENSZ-szankciók előtt is, amelyek végleg elszigetelték az észak-afrikai országot, és amelyek gazdasági és társadalmi következményeit az előző fejezetekben már bemutattuk.⁵⁰

A diktátor kalandor külpolitikájának következményei egyre súlyosabban érintették a lakosságot. Az élelmiszerimport jelentős része csempészet útján zajlott, meglódult az infláció, az árak az egekbe szöktek. A lakosság életszínvonala folyamatosan zuhant, az 1970-1980-as évek jóléte után a fejlődés abbamaradt, stagnálás, sőt hanyatlás következett. Mindezek hatására megerősödött a rendszerrel szembeni belső ellenállás. Az első puccskísérletre 1993-ban került sor, amikor is katonák és iszlám klerikusok egy csoportja megpróbálta elmozdítani helyéről az „ezredest”, aki azonban hamar úrrá lett a helyzeten. Az elégedetlenség azonban nem ült el, így 1995. és 1997. között Kaddáfi több katonai akciót is végrehajtott az uralmával egyre elégedetlenebb keleti területeken. Az, hogy a műveletek évekig elhúzódtak, a diktátor számára is jelezték, hatalma megingott. Pragmatizmusa ezúttal erősebbnek bizonyult kalandor énjénél, és a kilencvenes évek végétől megkezdődött a Nyugat felé való nyitása.⁵¹ Kaddáfi megelégedte a politikai elszigeteltséget, amelybe az 1990-es évek végére került, és változtatni akart ezen. Fokozatosan teljesítette az ENSZ BT határozatában megnevezett lépéseket, amelyek a szankció feloldásának előfeltételéül szolgáltak.⁵² A folyamatot felgyorsította 2001. szeptember 11. feszült légköre is, amikor félő volt, hogy Líbia válhat az amerikai válaszcsoport szenvedő alanyává. Ugyanakkor a terrortámadás kiváló lehetőségeket is jelentett Kaddáfi számára, hisz a „war on terror”-hoz csatlakozva könnyedén elnyerhette Washington bocsánatát. Tripoli – elismerve felelősségét – milliárdos kártérítést fizetett a lockerbie-i merénylet áldozatainak hozzátartozóinak, amely döntően hozzájárult az ENSZ-szankciók 2003. szeptemberi feloldásához. A diktátor ugyanakkor bejelentette, hogy felhagy a tömegpusztító fegyverek és hordozórakétáik kifejlesztését célzó programmal, illetve beengedi az országba a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség szakértőit. Tripoli a két hidegháborús ösellenség, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia felé is lépéseket tett a diplomáciai kapcsolatok normalizálására. 2004 márciusában – 1969 óta először – Tony Blair személyében brit miniszterelnök látogatott az észak-afrikai országba. Az USA megszüntette a Líbiával szembeni gazdasági, kereskedelmi és utazási embargót, 2004 szeptemberében pedig – huszonöt év után – sor került az első magas szintű találkozóra a két állam külügyminiszterének részvételével New Yorkban.⁵³

Tripoli fő külföldi partnerévé mégis a korábbi gyarmatosító, Olaszország vált. A 2000-es évek során a két ország közötti gazdasági kapcsolatok soha nem látott mértékben lendültek fel. Az olasz gazdaság ugródeszkát jelentett Líbia számára az EU többi állama felé is, ugyanakkor Róma kellő gazdasági súllyal rendelkezett ahhoz, hogy szükség esetén megvédje észak-afrikai pártfo-

50 Federal Research 3.

51 Erről részletesen lásd: Szilágyi Péter: A Dzsamahiria nemzetközi közösségbe való reintegrációja az ezredfordulót követően. Konferenciaelőadás. Mediterrán Világ Symposium VII. Pécs, 2011. október 28-29.

52 Anthony Ham: Libya, 42-43. o.

53 Uo.

goltját. Olaszország mindig is fokozott érdeklődéssel követte nyomon a líbiai eseményeket. Az olasz energiavállalat, az ENI az ötvenes, hatvanas években komoly koncessziókkal rendelkezett az országban, mígnem al-Kaddáfi 1970-ben – hasonlóan a többi nyugati érdekeltséghez – a Líbiában maradt nagyjából 30 000 olaszt kitoloncolta, vagyonukat pedig államosította.⁵⁴ A kapcsolatok újbóli felvétele a kilencvenes évek végére tehető különféle bilaterális egyezmények (1998: a turizmusról és a konzuli kapcsolatokról; 2003: a kulturális kapcsolatok fejlesztéséről; 2004: a beruházások előmozdításáról és védelméről; illetve a szervezett bűnözés, a terrorizmus és az illegális bevándorlás elleni küzdelemről) formájában. Az igazi áttörést az enyhülési folyamatban 2003 jelentette, amikor a Bush-kabinet felfüggesztette a Tripolival szembeni szankciókat, így Róma is úgy érezte, zöld utat kapott. A második Berlusconi-kormány alatt ezért további közeledés volt megfigyelhető.⁵⁵ Az olasz-líbiai kapcsolatok betetőzését a 2008. augusztus 30-án Bengáziban aláírt barátsági, partnerségi és együttműködési megállapodás jelentette. A szimbolikus gesztusokhoz mindig ragaszkodó al-Kaddáfi döntésére „a megállapodás eredményeképpen a „revans napja” (*Giornata della vendetta*) helyett, amit Líbiában október 7-én a líbiai olaszok 1970-es kiűzésének évfordulóján ünnepeltek, a „barátság napját” (*Giornata dell'amicizia italo-libica*) augusztus 30-át vezették be.”⁵⁶ Ugyanakkor a helyzet ellentmondásosságát jelzi, hogy a diktátor csak egy évvel később állította helyre az olasz állampolgárok jogait Líbiában, továbbra is kártérítést követelve a gyarmati bűnökért. Róma számára azonban kulcskérdés volt, hogy hozzáférjen a líbiai olajvagyonhoz és stratégiai játékoská lépjen elő a térségben, így Berlusconi kormánya beleegyezett abban, hogy 20 év alatt 5 milliárd eurónyi kártérítést fizet Líbiának. Az olaszok még azt is magukra vállalták, hogy 150 millió euró értékben kárpótolják az 1970-ben elűzött családokat, akik ezt követően már szabadon visszatérhettek Észak-Afrikába. A megbékélési folyamat nem volt zökkenőmentes, az extravagáns „ezredes” a Silvio Berlusconi-val és a Giorgio Napolitano köztársasági elnökkel való találkozáson az Omar al-Mukhtár elfogásáról készített fényképet viselte mellén, aki a gyarmatosítók elleni küzdelem egyik vezéralakja volt. A megalázó gesztuson azonban az olaszok túltették magukat. A Rómával való megegyezés után bilaterális szerződésekre került sor Németországgal, Nagy-Britanniával és Franciaországgal is.⁵⁷ Berlusconi akkor is kiállt Kaddáfi mellett, amikor az több száz hostess előtt tartott előadást a Koránról, vagy amikor súlyos támadások érték azon megnyilvánulása miatt, mely szerint az iszlámnak egész Európa vallásává kell válnia.⁵⁸

Ennek okai nyilvánvalóak. Nagyon fordult a világ a harmincas évek óta, a szerepek felcserélődtek. Az energiafüggőségtől szenvedő Olaszország kőolajfogyasztásának 25, földgázszükségleteinek 10 %-át fedezte Líbiából. Ahogy Molnár Anna rámutatott, „Líbia számos olasz nagyvállalatban vásárolt részesedést, az ENI a polgárháború kitörésekor kb. 25 milliárd dolláros beruházásokkal volt jelen az országban, Olaszország elsőszámú építési vállalata, az Impregilo autópálya-építésben volt érdekelt, emellett Líbia részesedése az UNICREDIT Bankban 7,5%, a FIAT-ban azonban 2% alatti. Olaszország az utóbbi években első volt a Qaddáfi-rezsimnek eladott fegyverszállítmányok terén. 2005 és 2009 között az EU összesen 834,5 millió, ebből Olasz-

54 Anthony Ham: *Libya*, 39. o.

55 Molnár Anna: Olaszország és Líbia kapcsolata a 2011-es polgárháború tükrében. *Külvilág*, VIII. évf (2011/4), 25-50. <http://www.kul-vilag.hu/2011/04/molnar.pdf>. 28-30. Megtekintve: 2012. április 19.

56 Molnár 31. o.

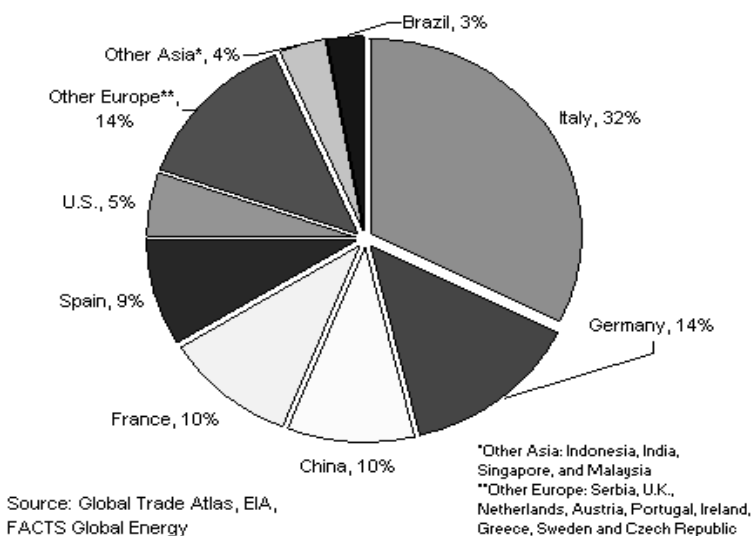
57 Molnár 32. o.

58 Uo. 33. o.

ország 276,7 millió, Franciaország 210,15 millió, Nagy-Britannia 119,35 millió, Németország pedig 83,48 millió euró értékben exportált fegyvereket Líbia számára. Olaszország részesedése a líbiai importban 2006 és 2009 között 18% körül mozgott, ami a legmagasabb volt a többi állam között. Ezt követte 2009-ben Kína 10,28%-kal, Törökország 9,17%-kal és Németország 9,11%-kal, Franciaországé csupán 5,12%, Nagy Britanniáé pedig 3,39% volt 2009-ben.”⁵⁹ Nem véletlen tehát, hogy Róma a lehető legtovább kiállt Tripoli mellett az arab tavasz során is, és mindent elkövetett annak érdekében, hogy megakadályozza Kaddáfi bukását – sikertelenül.

Részben a líbiai-olasz közeledés hatására, de attól függetlenül is Tripoli más európai nagyhatalmakkal is rendezte viszonyát. Kaddáfi szabad kezet adott diplomatáinak a Párizssal való megbékélés felé, amelynek fő állomása – Lockerbie-hez hasonlóan – azon áldozatok hozzátartozóinak kárpótlása volt, akik az UTA légitársaság járatának felrobbantásakor veszítették életüket Niger felett. A 2004-es megállapodáskor a francia külügyminiszter, Dominique de Villepin kijelentette, hogy a két ország viszonya „fokozatosan normalizálódik”, illetve az „a múltban jó volt, a jövőben pedig kiváló lesz”.⁶⁰ A bolgár ápolónők körüli botrány – akik a vádak szerint szándékosan fertőztek meg AIDS-cel betegeket – átmenetileg ismét visszavetette a kétoldalú kapcsolatokat, de miután Tripoli hazaengedte a vádlottakat, 2007-ben Nicolas Sarkozy kormánya több tízmilliárd értékben írt alá szerződéseket és szándéknyilatkozatokat Kaddáfival. Ebből például 2 milliárd euró értékben szerepelt 21 Airbus utasszállító repülőgép vagy 4,5 milliárd euróért különféle haditechnikai felszerelések (páncélozott járművek, helikopterek, hadihajók).⁶¹

Libya's Oil Exports by Destination, 2009

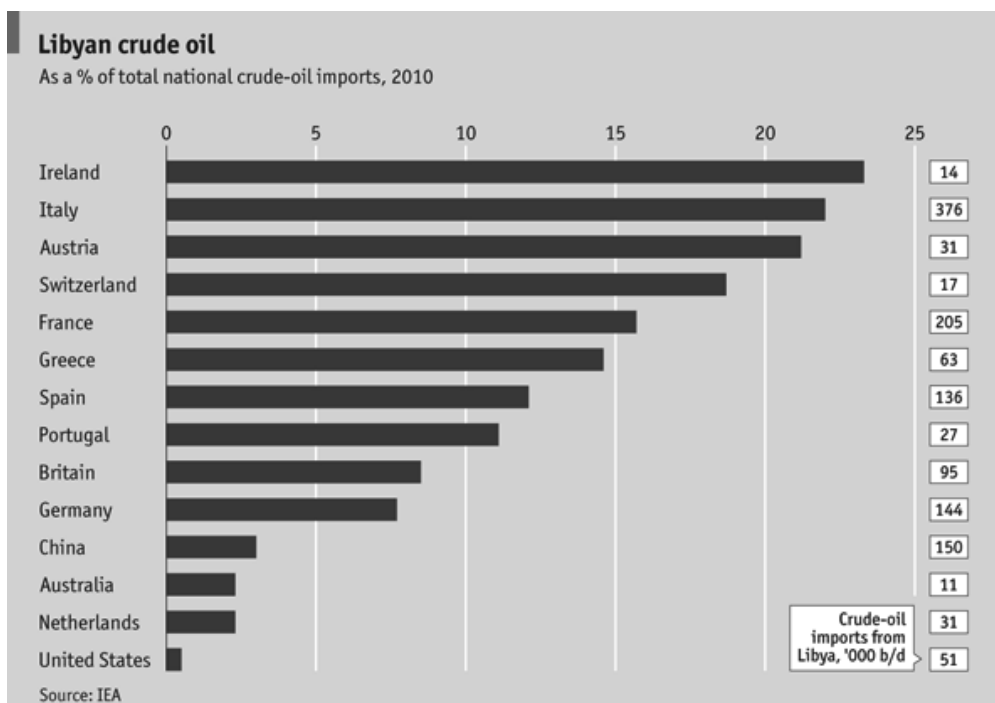

A líbiai kőolajexport 2009-ben. <http://migrantsatsea.wordpress.com/2011/02/22/32-of-libyas-2009-oil-exports-went-to-italy/> Megtekintve: 2012. április 23.

59 Uo. 34. o.

60 Új alapon a francia-líbiai kapcsolatok. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20040109ujalapon.html>. Megtekintve: 2012. április 23.

61 Líbiai-francia üzletek. http://archivum.hvg.hu/article/200750Libiaifracia_uzletek.aspx. Megtekintve: 2012. április 23.

A líbiai olajimport aránya az egyes országok külső behozatalában. <http://www.econmatters.com/2011/04/red-herring-libya-oil-export-offline.html>. Megtekintve: 2012. április 23.

Amint a líbiai olajexportot szemléltető fentebbi ábrákon is látható, a 2000-es évek első évtizedének végére Európa szoros gazdasági kapcsolatot épített ki Tripolival, és több EU tag-állam is részben importfüggővé vált, ami a polgárháború során nagyban hozzájárult az Unió fellelésnek késlekedéséhez.

A tagállamok szoros gazdasági kapcsolatait látva nem csodálkozhatunk azon sem, hogy uniós szinten is kapcsolatfelvételre került sor az észak-afrikai országgal. A szankciók 2004-es feloldása után meginduló informális találkozók 2008-ban vezettek el odáig, hogy Brüsszel tárgyalásokat kezdett egy keretmegállapodás előkészítésére. A Kaddáfi-rezsimmel folytatott együttműködésnek tíz találkozó után a líbiai polgárháború vetett véget. Ezen idő alatt az EU-nak két megállapodást sikerült tető alá hoznia Líbiával: az egyik az illegális migráció és csempészet elleni harcot érintette, melynek értelmében három éves időtartamban – 2011 és 2013 között – az Unió 50 millió EUR összeggel támogatja Tripolit.⁶² A másik keretében Brüsszel a líbiai kormány AIDS-ellenes küzdelmét segítette.⁶³

Úgy tűnt, al-Kaddáfi afrikai egységtörekvéseit is látványos siker koronázza. Az újból életre lehelte pánafrikai törekvések letéteményeseként működő, Afrikai Unió néven újjáalakuló szervezet egyre aktívabb szerepet játszott a világpolitikában, gondoljunk csak a darfúri vagy a

62 Libya and the EU - The new partnership against illegal immigration. <http://eu-med.blogspot.com/2010/11/libya-and-eu-new-partnership-against.html>. Megtekintve: 2012. április 23.

63 Libya. http://eeas.europa.eu/libya/index_en.htm. Megtekintve: 2012. április 23.

szomáli helyzet rendezését célzó erőfeszítésekre, az UNAMID és az AMISOM műveletekre. Al-Kaddáfí 2009 februárjától egy éven át töltötte be az AU elnöki posztját.⁶⁴ Nagy sajtóvisszhangot váltott ki, hogy a beiktatását követő ceremónián a diktátor ismét a szerénynek épp nem nevezhető „királyok királya” titulussal illette magát.

Mindezek alapján elmondható, hogy al-Kaddáfí a 21. század első éveire visszavezette országát a nemzetközi színtérre. A diktátor a nemzetközi sajtó sajátos színfoltjává, megtért fekete bárányává nőtte ki magát, aki egyes extravagáns megmozdulásaival – mint a 2009-es ENSZ Közgyűlés alatti próbálkozás, hogy hatalmas beduin sátrát a new york-i Central Parkban állíthassa fel⁶⁵ – inkább csak derűt váltott ki a közvéleményből. Az egyre romló líbiai belső állapotokról, a növekvő korrupcióról és nepotizmusról kevesen cikkeztek. Úgy tűnt, al-Kaddáfí beáll a sorba, és a többi arab vezetőhöz hasonlóan a stabilitásért és a gazdasági együttműködésért cserébe a Nyugat elnézik túlkapásait, illetve autoriter rendszerének fenntartását. Az arab tavasz eseményhulláma azonban keresztülhúzta ezeket a számításokat.

64 Dirk Vandewalle: A History of Modern Libya, 198. o

65 Trump: Mr Gadhafi, Tear Down That Tent. <http://abcnews.go.com/International/Politics/gaddafis-tent-blocked-stop-work-order/story?id=8649084>. Megtekintve: 2012. április 23.

A 2011-ES LÍBIAI POLGÁRHÁBORÚ

A NEMZETKÖZI KÖRNYEZET – AZ ARAB TAVASZRÓL ÁLTALÁBAN

Az arab tavasznak nevezett felkeléshullámról több mint egy évvel annak kitörése után is erősen megoszlanak a vélemények. Egyesek szerint forradalmi és alapvető változások tanúi lehetünk az arab világban, míg mások – így ennek a kötetnek a szerzői is¹ – úgy gondolják, hogy egyelőre inkább vezetőváltásról beszélhetünk, semmint áttörő, strukturális reformokról. Ugyanakkor azt is gondoljuk, hogy a folyamat még korántsem ért véget, nem csupán a lassacskán káoszba süllyedő Szíriában, de más arab államokban sem. Az, hogy az arab tavasz történeti perspektívákban mit fog jelenteni nem csupán az arab államok, hanem az egész nemzetközi közösség számára, még kérdéses. Mindazonáltal több mint egy évvel az események kezdete után is számos szembeötlő tanulságot levonhatunk a lezajlott történésekből, amelyeket a későbbiekben is érdemes lesz szem előtt tartani.

Mindenféle összeesküvés-elméletekkel dacolva e kötet szerzői azon a véleményen vannak, hogy az arab tavasz alapvetően váratlanul érte a nemzetközi közösséget.² Ahogy azt már korábban leírtuk, „bár számos tényező jelezte, hogy a fennálló rend instabil, senki sem látta előre – csakúgy, mint a kelet-európai rendszerváltások esetében –, hogy mindez mikor áll össze egy olyan eleggyé, amelynek fellángolásához csak egy szikra kell.”³ Az események hosszú láncolata vezetett ahhoz, hogy a decemberben, Mohamed Bouazizi (Bú-Azizi) tunéziai gyümölcsárus halálával kezdődő felkeléssorozat csaknem a teljes arab világot lángba borítsa.⁴ A felkelések intenzitása, eredményei rendkívül eltérőek voltak. E kötetnek nem tárgya ezek részletes bemutatása – azt egy korábbi írásunkban már megtettük⁵ –, ugyanakkor még mielőtt rátérnénk a líbiai polgárháborúra, mindenképpen szükséges megvizsgálnunk néhány – már részben érintett – alaplomentumot.

Az észak-afrikai régió autoriter rezsimeivel szemben a nyugati és nem nyugati hatalmak elsődleges stratégiai érdeke a stabilitás volt. A 2000-es évek elejére – mint Líbia esetében láthatuk – a térség országai szinte egytől egyig belesimultak a nemzetközi rendszerbe. A prosperáló gazdasági kapcsolatok, a térség stratégiai nyersanyagai, illetve az arab világban játszott domináns politikai szerepük – gondolunk itt elsősorban Egyiptomra – mind arra ösztönözték a külső hatalmakat, hogy jó viszonyt tartsanak fenn az uralkodó rezsimekkel. Mindezekért cserében a partnerek eltekintettek a jogállamiság és a „demokrácia” csökevényes voltától, az emberi jogok megsértésétől, a lakosság nagy tömegeinek alávetett státuszától. Sőt még talán azt is megkockázt-

1 Erről részletesen lásd: Besenyő János – Marsai Viktor: Forradalom vagy vezetőcserék? – tanulmány az arab tavaszról. <http://afriport.hu/elemzes/10696-forradalom-vagy-vezetcserék-tanulmány-az-arab-tavasz-rol.html>. Megtekintve: 2012. április 23.

2 Alan Fraser – Fraser Bomford: Risk Management and Lessons Learned in Libya. http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=349:risk-management-and-lessons-learned-in-libya&catid=123:content&Itemid=389. Megtekintve: 2012. május 16.

3 Marsai 2012.

4 Tunisia suicide protester Mohammed Bouazizi dies. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12120228>. Megtekintve: 2012. május 7.

5 Besenyő – Marsai 2012.

tathatjuk, hogy ez nem csupán eredmény, hanem egyben cél is volt: a nyugati elemzők többsége ugyanis az algériai és a palesztin példából kiindulva attól tartott – ma már látjuk, részben jogosan –, hogy a demokratikus választások az iszlamisták előretöréséhez vezetnének.⁶ Éppen ezért a nyugati világ meglehetősen bizalmatlansággal szemlélte a tömegmozgalmakat. Bár szóban kiálltak a demonstrálók követeléseinek jogossága mellett, a napi politika szintjén a kivárára játszottak. Tunézia esetében az ügy viszonylag gyorsan megoldódott, Beni Ali már január 14-én kénytelen volt elmenekülni az országból. Hoszni Mubárak távozása már korántsem folyt le ilyen egyszerűen, a véres összecsapások után az egyiptomi helyzet nem oldódott meg, a belső feszültségek egészen napjainkig áthatják az ország közéletét, esetenként újabb zavargásokban öltve testet. Egyiptom, az egész arab világ egyik legfontosabb állama esetében a külföldnek már egyértelműen le kellett tennie a voksát valamelyik fél mellett, és a felkelők sikereit látva a világ kénytelen-kelletlen elfogadta a vezetőváltás tényét. Ugyanakkor többen mély aggodalommal figyelték, hogy a régi-új rendszer romjain – hisz ne feledjük, a Mubárak-rezsim prominens személyiségeinek nagyja továbbra is döntéshozói pozícióban maradt – milyen, eddig mellőzött, Nyugat-ellenesnek számító csoportok juthatnak a hatalom közelébe. Azok az évtizedes diplomáciai erőfeszítések, melyeknek köszönhetően az Egyesült Államok vagy az EU tagállamai lépésről lépésre szilárdították meg jó kapcsolataikat az arab államokkal, hetek alatt veszítették el jelentőségüket, máig tartó nagyfokú bizonytalanságra kárhoztatva a nyugati politikai vezetőket. Ráadásul a kezdeti törékeny konszenzus után hamar a felszínre kerültek a világrend különféle pólusai közti ellentétek. A Líbia esetében kinkeservesen kiharcolt BT határozatokra Szíria ügyében esély sincsen, nem csupán a kínai és orosz ellenkezés miatt, de a nyugati hatalmak vonakodása okán sem. Másfél évvel az arab tavasz kirobbanása után még mindig nem alakult ki világos, fenntartható stratégia az arab világban zajló folyamatok kezelésére, mindenütt az ad hoc megoldások és a folyamatos tűzoltás vált uralkodóvá. Egyes esetekben – mint Algéria, Marokkó vagy Bahrein – ez célravezető lehet. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy más országoknál – mint Líbia, Egyiptom, Jemen – ez nem működik, ami csak megerősíti a térségben amúgy is túlbujázó konspirációs elméleteket. Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy az arab tavasz korántsem ért véget, és a térségben továbbra is számíthatunk a nemzetközi és belpolitika fokozott dinamikájára.

A LÍBIAI POLGÁRHÁBORÚ KITÖRÉSE

Bár a líbiai polgárháború kitörését a bengázi demonstrációk kirobbanásához, 2011. február 15-hez szokták kötni, az elégedetlenség jelei már jóval korábban jelentkeztek.⁷ Nem feledkezhettünk meg a korábbi fejezetekben bemutatott, a rendszerrel szembeni elégedetlenségüknek hangot adó mozgalmakról, illetve arról a tényről, hogy az ország külföldi elismertségének növekedése paradox módon együtt járt a lakosság életszínvonalának stagnálásával, esetenként hanyatlásával. 2011. január közepén a keleti területeken már sor került kisebb megmozdulásokra, ezeknek azonban még alig volt politikai felhangjuk. Bengáziban, Bajdában, Dernában, illetve a nyugati Bani Valídban a lakosság épülőfélben levő ingatlanokat foglalt el, hogy kifejezze elégedetlenségét a kormányzat lakáspolitikájával kapcsolatban.⁸ Tripoli ekkor még egy

6 A problémáról lásd: Larry Diamond: Why are there no arab democracies? <http://www.journalofdemocracy.org/articles/gratis/Diamond-21-1.pdf>. Megtekintve: 2012. május 7.

7 Dirk Vandewalle: A History of Modern Libya, 204. o

8 Libya protest over housing enters its third day. <http://www.mesop.de/2011/01/16/libya-protest-over-housing-enters-its-third-day/>. Megtekintve: 2012. május 7.

24 milliárd USD értékű lakásépítési projekttel le tudta szerelni az elégedetlenkedőket,⁹ de a robbanás nem váratott sokáig magára: Tunézia és Egyiptom közé ékelve várható volt, hogy előbb utóbb a líbiai lakosság is fellázad az autoriter vezetés ellen. A kérdés csak az volt, ez milyen erővel történik, és hogyan reagál rá Kaddáfi.

2011. február 15-én Bengáziban egy nagyjából 600 fős tömeg megtámadta a rendőrség épületét. Két nappal későbbre, február 17-re a felkelők meghirdették az arab tavasz retorikájában közkedvelté váló „Harag Napját”, amelyhez már más keleti városok, Adzsdabijja, Derna, Bajda, illetve a nyugati Zintan is csatlakoztak. A felfegyverzett tömeg kormányépületeket, rendőrségi bázisokat támadott meg. Bengáziban már másnap, február 18-án diadalmaskodtak a felkelők, a Kaddáfihoz hű erők kiűritették Kireneika fővárosát. Bár nagy a kísértés, hogy a líbiai polgárháborút alapvetően egy, az országon belüli nyugat-kelet ellentét keretében értelmezzük, nem feledkezhetünk meg róla, hogy a februári demonstrációk nem csupán a keleti országrészt érintették: már február 17-én megjelentek az első tiltakozók Tripoli utcáin is,¹⁰ 21-re pedig már teljes intenzitással tombolt a küzdelem. Líbia esetében a világ hamar választ kapott arra a kérdésre, hogyan bántak majd Kaddáfi a felkelőkkel. Február 20-i beszédében a diktátor fia és jobbkeze, Szaif al-Iszlám Kaddáfi nyugati bérenceknek és az iszlám ellenségeinek nevezte a felkelőket.¹¹ Néhány napos átmeneti bénultság után a hadsereg elit egységei bevonultak a fővárosba és brutálisan elfojtottak minden ellenállást. A harcokban több százan veszítették életüket, és február 25-re Tripoli ismét teljes mértékben a Kaddáfihoz hű erők ellenőrzése alá került.¹² A diktátor erőszakkal igyekezett levérni a felkelést, de ezzel épp ellentétes hatást ért el: minél brutálisabb eszközöket vetettek be a kormánycsapatok, annál több törzsi vezető, családfe és fiatal állt ki a felkelők mellett, hogy megakadályozza népének, családjának lemészárlását.¹³

Miután a főváros felett visszaszerezték az uralmat, a kormányerők megkezdték felvonulásukat a keleti területek felé. A harckocsikkal és páncélozott járművekkel felszerelt csapatok – zsoldosokkal kiegészülve – hamarosan teret nyertek a gyengén felszerelt, szervezetlen ellenállókkal szemben. Annak érdekében, hogy a különféle fegyveres csoportokat egységbe foglalja, illetve a külföld számára is „arcot” adjon a forradalomnak, február 27-én Bengáziban 33 fő részvételével megalakult a Líbiai Nemzeti Átmeneti Tanács (NÁT). A Tanács elnöke a diktátor korábbi igazságügy-minisztere, Abdul-Dzsálil lett. Az, hogy a Kaddáfival szembenálló különféle csoportok viszonylag rövid időn belül létre tudtak hozni egy közös platformot, döntő hatással volt a felkelés későbbi sikerére. Még akkor is, ha ez a tömörülés messze nem fedi le a líbiai társadalmi és politikai élet egészét.¹⁴

9 Libya sets up \$24 bln fund for housing. <http://www.reuters.com/article/2011/01/27/libya-fund-investment-idUSLDE70Q1ZM20110127>. Megtekintve: 2012. május 7.

10 Anti-government protesters killed in Libyan clash. <http://www.washingtontimes.com/news/2011/feb/17/anti-government-protesters-killed-libyan-clash/?page=all>. Megtekintve: 2012. május 7.

11 Full text of Saif Gaddafi's speech. <http://www.uruknet.info/?p=m75191&hd&size=1&l=e&fb=1>. Megtekintve: 2012. május 7.

12 Terror in Tripoli as Gaddafi set for Battle. <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/2/8/6454/World/Region/Terror-in-Tripoli-as-Gaddafi-set-for-battle.aspx>. Megtekintve: 2012. május 7.

13 Wolfram Lacher: The Libyan Revolution: Old Elites and New Political Forces. In: Protest, Revolt and Regime Change in the Arab World. Actors, Challenges, Implications and Policy Options. http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2012_RP06_ass.pdf. Megtekintve: 2012. május 16. 11.

14 Wolfram Lacher: The Libyan Revolution. 11.

A NÁT megalakulása azonban ekkor még semmiféle hatással sem volt a harcok menetére. A különféle városokban szétszórva küzdő milíciákat Kaddáfi páncélosai egymás után verték szét. Bár – különösen Kireneikában – számos volt katona és rendőr csatlakozott a felkelőkhöz, akik több fegyverraktárt is kifosztottak, az erőviszonyok rendkívül kiegyenlítetlenek voltak. Március első napjaiban a lázadók erői még értek el sikereket: a kormányerőknek a líbiai olajipari központ, Brega elleni március 2-i támadás például még kudarcral végződött.¹⁵ Sőt a Kaddáfihoz hű csapatok visszavonulása után a NÁT erői előrenyomultak a tengerparti főút vonalán, elfoglalva Ra'sz Lanúfot és Bin Dzsavádot. Eddigre azonban a felkelők offenzívája kifulladt. Március 6-án megindult Kaddáfi csapatainak offenzívája. Március 7-re Bin Dzsavád teljes mértékben az ellenőrzésük alá került.¹⁶ A NÁT erői katasztrofális vereséget szenvedtek, saját beszámolóik szerint is 50 halottat és 700 (!) eltűntet veszítettek, mire visszavonultak Ra'sz Lanúfig.¹⁷ Az eltűntek jelentős része valószínűleg szintén a halottak számát gyarapította: 2011 decemberében ugyanis egy 170 fős tömegsírt fedeztek fel Bin Dzsavád mellett.¹⁸

- 15 Libya revolt: Rebels mark 'victory' after Brega battle. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12630150>. Megtekintve: 2012. május 9.
- 16 Rebels retreat in chaos to Libyan oil town. <http://news.smh.com.au/breaking-news-world/rebels-retreat-in-chaos-to-libyan-oil-town-20110310-1bo7d.html>. Megtekintve: 2012. május 9.
- 17 Oil-rich town of Las Ranuf a major battleground. <http://thestar.com.my/news/story.asp?file=/2011/3/10/nation/8224848&sec=nation>. Megtekintve: 2012. május 9.
- 18 Libya holds funeral for 170 bodies found in largest civil war mass grave. <http://www.thestar.com/news/world/article/1141315--libya-holds-funeral-for-170-bodies-found-in-largest-civil-war-mass-grave>. Megtekintve: 2012. május 9.
- 19 UPDATE 1-Gaddafi pushes rebels east, more fighters ready. <http://www.reuters.com/article/2011/03/12/libya-east-idUSLDE72B06120110312>. Megtekintve: 2012. május 9.
- 20 Hüsken. 2.
- 21 Libya says it is adhering to cease-fire. http://articles.cnn.com/2011-03-18/world/libya.civil.war_1_cease-fire-khaled-kaim-rebel-forces?s=PM:WORLD. Megtekintve: 2012. május 9.

A líbiai történeteket a nemzetközi közösség egyre nagyobb aggodalommal figyelte, különösen az európai országok. Mint azt a korábbiakban láthattuk, az elmúlt évek erőfeszítéseinek köszönhetően az EU tagállamainak euró-tízmilliárdokban mérhető befektetései voltak a térségben. Egy elhúzódó polgárháború veszélyeztette mindezeket a beruházásokat, nem beszélve az egyes országok kieső olajimportjáról, amely már stratégiai szintű fenyegetést jelentett nemzetgazdaságuk számára. A befektetők szemében a legfontosabb szempontnak kétségkívül a stabilitás tűnt. De korántsem ez volt az egyetlen tényező, amelyet figyelembe kellett venniük. Líbia esetében sem beszélhetünk fekete-fehér helyzetről: az egyes érdekelt nagyhatalmak kormányzatán belül is – nem beszélve a nemzetközi dimenziókról – élénk viták folytak arról, mi a legmegfelelőbb lépés a kialakult válság kapcsán.

Líbia esetében is elhangzottak azok a vádak, hogy az egész krízis lényegében a Nyugat kreálmánya, egy nagy nemzetközi összeesküvés a líbiai olajvagyon megszerzésére,²³ illetve a vetélytárs kínai és orosz tőke visszaszorítására. Ez az elképzelés azonban a körülmények ismeretében nem, vagy csak részben állja meg a helyét.

Mint azt korábban bemutattuk, az európai országoknak már nem kellett megszerezniük a líbiai olajkészleteket, mert azok döntő hányada nyugati vállalatok kezében összpontosult. Az EU és Tripoli gazdasági kapcsolatai stabilan működtek, mindkét fél kölcsönös megelégedésére, bár Líbia volt az egyetlen partmenti ország, mely csak megfigyelőként vett részt az intézményesített euro-mediterrán együttműködésben, az Euro-Mediterrán Partnerségben. Kaddáfi ugyan képes volt meglepetéseket okozni extravagáns viselkedésével, az ENSZ-embargó hosszú évei, illetve Szaddám Huszein sorsa megtanították arra, hogy elmúltak azok az idők, amikor büntetlenül játszadózhat a Nyugattal. A külföldi befektetők számára a polgárháború legalább olyan rosszkor jött, mint a diktátor számára, így nehezen képzelhető el, hogy ők lettek volna az események fő mozgatói. Más kérdés, hogy a februári tüntetések lépéskényszerbe hozták a külföldi államokat. Kaddáfi nem volt hajlandó Ben Ali vagy Mubárak mintáját követni, és a végsőig ragaszkodott hatalmához. A nemzetközi közösség megvárhatta volna, hogy a kormányerők bevonuljanak Bengáziba, és vérbe fojtsák a felkelést. De a realpolitikai dimenzióknál maradva kétséges, hogy ez mennyire jelentette volna a harcok végét. A keleti területeken tapasztalható nyugtalanság és elégedetlenség korántsem volt új keletű, az arab tavasz csupán a végső lökést adta meg a polgárháború kirobbanásához. A NÁT töménytelen fegyvereztet, köztük harckocsikat és tüzérségi eszközöket is szerzett a harcok során. A Kaddáfihoz hű erők győzelme esetén alighanem hosszan tartó gerillaháborúra rendezkedtek volna be, élvezve a kireneikái lakosság támogatását, tovább destabilizálva a régiót. A felkelők kezében fontos fegyvernek számított, hogy az olajipari létesítmények, kikötők, valamint a készletek és a vezetékek döntő hányada a keleti területeken helyezkedett el. A lázadók többször is kilátásba helyezték, hogy külső támogatás hiánya esetén elvágják az olaj útját, és jelentős károkat okoznak az infrastruktúrában. A külső beavatkozást lehetővé tevő március 17-i BT határozat előtt a NÁT elnöke, Abdul-Dzsálíl többször is megfenyegette a határozat elfogadását

22 Az egyes nagyhatalmak motivációiról és érdekeiről a Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet készített átfogó elemzést: A líbiai beavatkozás motivációi és nemzetközi megítélése. In: Nemzet és Biztonság, IV. évf (2011) április, 65-84. o.

23 The Libya Conspiracy. <http://www.debatepolitics.com/conspiracy-theories/94186-libya-conspiracy.html>. Megtekintve: 2012. május 9.

késleltető országokat – Kínát és Oroszországot –, hogy minden eszközzel meg fogják gátolni hozzájutásukat a hatalmas líbiai készletekhez.²⁴ Az akkor még szinte ismeretlen Abdul-Dzsálíl figyelmeztetése mindazonáltal nem játszhatott döntő szerepet abban, hogy a két nagyhatalom végül nem nyúlt a vétó eszközéhez a szavazáson. A különféle tényezőket szem előtt tartva a külső hatalmaknak nem sok választása volt a polgárháború kapcsán: Kaddáfi személye, úgy tűnt, véglegesen elfogadhatatlanná vált a líbiai lakosság jelentős részének szemében, és hatalmon maradása egy elhúzódó polgárháborúval fenyegetett. Így az tűnt a legkézenfekvőbb megoldásnak, ha a lehető leggyorsabban sikerül megbuktatni az „ezredet.”

Mindezekon túlmenően a nyugati hatalmaknak még egy szintén nem elhanyagolható szempontot kellett figyelembe venniük: az iszlám világ és közvélemény árgus tekintetét. Az iszlám és a Nyugat viszonyát rendkívüli módon megterhelő iraki intervenció, illetve az arab tavasz addigi eseményeiben mutatott magatartás után a muszlimok kíváncsian várták, hogy az Egyesült Államok és az EU nyilvánvaló gazdasági, illetve politikai érdekeik ellenében hogyan fognak viszonyulni a demokratikus követeléseket és liberalizációt zászlajukra tűző demonstrálókkal szemben. Ráadásul Kaddáfi megtette azt a „szívességet”, hogy nem hagyott alternatívát: a civil lakossággal szembeni atrocitások híre bejárta az egész világot, és egyértelművé tette, hogy a líbiaiak jelentős része diktátorként tekint az „ezredesre” – aki ennek megfelelően is viselkedett. Bár Kaddáfi messze volt attól, hogy a posztbipoláris korszak legvéresebb kezű zsarnokai közt kapjon helyet, a polgári lakosság elleni túlkapásokat nem lehetett letagadni. A magukat a demokrácia, valamint az emberi és polgári jogok élharcosaiként bemutató európai államok további súlyos hitelvesztéssel számolhattak volna, ha a tiltakozások leverése után úgy folytatják kapcsolataikat Tripolival, mintha misem történt volna. Ezt pedig az EU valószínűleg nem akarta megkockáztatni.

De valószínűleg nem csupán az Egyesült Államok és az európai hatalmak gondolkodtak így. Oroszország és Kína számára sem volt mellékes kérdés, hogy hogyan ítéli meg fellépésüket a közvélemény. Moszkvának a líbiai válsághoz való hozzáállásában érdekes kettősség volt megfigyelhető. Az orosz politikai vezetés egyrésztől gyanakodva figyelte, hogy a líbiai válság eszkalálódása miként ássa alá az országban kínkeserves munkával kiépített gazdasági érdekeltségeit, amelyek az olajszektortól egészen a vasútig terjedtek. Mindemellett Moszkva a tekintetben is biztonsági kockázatot látott az arab tavaszban, hogy annak ideológiája milyen hatással lesz az orosz fennhatóság alatt élő észak-kaukázusi népekre, és nem játszhat-e katalizátorszerepet a térség szunnyadóban levő fegyveres konfliktusainak fellángolásában.²⁵ Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy globális szinten nézve Oroszországnak komoly előnyei származtak a líbiai válságból. A polgárháború kitörése megbénította az európai energiaimportot, és egyben komolyan fenyegette az EU azon terveit, hogy az orosz földgáztól való függőségét a még alig kiaknázott észak-afrikai készletekkel enyhítse. Egy elhúzódó konfliktus fenyegetést jelentett volna a kontinens déli országai számára (migráció, fegyverkereskedelem), forrásokat és figyelmet vonva el más területektől. Mindez fokozottan érvényesült volna egy külső fegyveres intervenció esetén, amely – moszkvai szemszögből nézve – kis szerencsével egy Irakhoz vagy Afganisztánhoz hasonló polgárháború kellős közepébe sodorta volna a nyugati hatalmakat – ráadásul az EU közvetlen érdekszférájában. Ugyanezek

24 Libyan Rebels Threaten to Deny Oil Dithering Nations. <http://priceofoil.org/2011/03/14/libyan-rebels-threaten-to-deny-oil-to-dithering-nations/>. Megtekintve: 2012. május 9.

25 Understanding the Russian Response to Intervention in Libya. http://www.americanprogress.org/issues/2011/04/russia_libya_response.html. Megtekintve: 2012. május 10.

a szempontok vonatkoztathatók Kínára is: bár az ázsiai ország rendelkezett gazdasági érdekeltségekkel Líbiában – például a már említett vasútépítésben –, ezek nagyságát nem érdemes túlbecsülni. Kína számára valószínűleg vonzóbb perspektívát jelentett, hogy a nagy gazdasági vetélytárs, Európa egy újabb, bizonytalan kimenetelű válságra pazarolja szűkös erőforrásait. Pekinget az is a Kaddáfi-rezsim ellen hangolhatta, hogy az nem gondoskodott az országban tartózkodó mintegy 32 000 kínai vendégmunkás védelméről. Az ázsiai óriás számára az is fontos lehetett, hogy ne haragítsa magára a Líbia elleni fellépést szorgalmazó arab államokat – ahonnan olajimportjának tetemes része származik.²⁶

A Nyugat számára a katonai beavatkozás során fontos támaszt jelentett, hogy maga mögött tudhatta az Arab Liga,²⁷ illetve – némi vonakodás után²⁸ – az Afrikai Unió támogatását. Irak példájából tanulva tehát mellőzték az unilaterális fellépést, ezzel párhuzamosan pedig szigorú keretekhez kötötték az intervenciót. Bár mindezek önmagukban kevésnek bizonyultak a sikerhez és Líbia stabilizálásához, elejét vették, hogy a misszió már a kezdet kezdetén kudarcot valljon. Az észak-afrikai ország példáján láthatjuk, hogy a probléma nem redukálható a kizsákmányoló nagyhatalmak és a szenvedő líbiai nép kettősére. A nagyhatalmak mind komoly játszmát folytattak annak érdekében, hogy biztosítsák érdekeiket a térségben, és ebben a küzdelemben nem jók és rosszak, csak ügyesebb és kevésbé ügyes résztvevők akadtak. Ugyanakkor míg Kína és Oroszország számára a térség másodlagosnak számított, földrajzi és gazdasági közelsége miatt, Európa lépéskényszerbe került a krízis kezelésében, és nem várhatott arra, hogy azt mások oldják meg helyette.

ENSZ-HATÁROZATOK, NATO-MŰVELETEK, POLGÁRHÁBORÚ

A fentebb bemutatott bonyolult külpolitikai helyzet miatt az ENSZ BT határozatok megszületése nem bizonyult egyszerű folyamatnak. A felek, amíg tehettek, a kivárára játszottak, és igyekeztek elkerülni a drasztikusabb intézkedéseket. A 2011. február 26-án egyhangúlag elfogadott 1970. számú ENSZ BT határozat éppen ezért még csupán korlátozott intézkedéseket tartalmazott: fegyverembargót rendelt el az országgal szemben, befagyasztotta a Kaddáfi-család prominens tagjainak külföldi bankszámláit, utazási korlátozást vezetett be a rezsim vezető személyiségei számára, illetve elítélte a civil lakosság ellen alkalmazott erőszakot.²⁹ A rendelkezések hatása azonban korlátozott maradt. Líbia déli határain keresztül ezerszám érkeztek a fekete-afrikai zsoldosok Kaddáfi erőinek támogatására, a rezsim pedig elegendő tartalékokkal rendelkezett ahhoz, hogy ellenálljon a gazdasági szankcióknak. A kezdeti remények, hogy a felkelők felülkerekednek a kormányerőkön, március első hetére szertefoszlottak. A lojalisták sorra foglalták el a lázadók központjait, és március 17-én már Bengázi kapuiban álltak. Ezen a napon került sor a Biztonsági Tanács ülésére, amely az 1973-as számú határozattal felhatalmazta a nemzetközi közösséget egy repüléstilalmi övezet létrehozására, illetve arra, hogy „minden szükséges intézkedéssel” – kivéve megszálló erők alkalmazását – akadályozza

26 A líbiai beavatkozás motivációi, 75–78. o.

27 Arab states seek Libya no-fly zone. <http://www.aljazeera.com/news/afri-ca/2011/03/201131218852687848.html>. Megtekintve: 2012. május 10.

28 AU's opposition to military intervention in Libya ignored by UNSC, Obama. <http://www.sudantribune.com/AU-s-opposition-to-military,38332>. Megtekintve: 2012. május 10.

29 UN SCR 1970. <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/2B57BBA2-07D9-4C35-B45E-EED275080E87/0/N1124558.pdf>. Megtekintve: 2012. május 10.

meg a civil lakosság elleni további atrocitásokat, valamint fegyverszállítási tilalmat rendelt el. A határozat ugyanakkor nem tette lehetővé a diktátor megbuktatását célzó közvetlen intézkedéseket.³⁰ A Biztonsági Tanács a határozatot tíz támogató és öt tartózkodó szavazat mellett fogadta el. A tartózkodó államok között szerepelt Oroszország, Kína, India, Brazília és Németország. Utóbbi rendkívül passzívan viselkedett a krízissel kapcsolatban, mind az EU, mind a NATO esetében igyekezett megakadályozni, hogy az adott szervezet szerepet vállaljon a líbiai polgárháborúban. A német fél előtt valószínűleg az iraki példa lebegett, illetve az attól való jogos félelem, hogy az európai államok – az euróválság közepette – egy elhúzódó konfliktusban pazarolják el forrásaikat.³¹

A nemzetközi közösség tehát az utolsó pillanatban cselekedett, de akkor határozottan. A líbiai kormányerők ellen az első légicsapásokat a francia légierő hajtotta végre március 19-én – ekkor Kaddáfi csapatai már betörték Bengázi külvárosaiba.³² Párizs mindig is fokozott érdeklődéssel fordult a térség felé (gondoljunk csak az Euro-Mediterrán Partnerségre, az Európai Szomszédságpolitikára, illetve az Unió a Mediterráneumért kezdeményezésre), nem beszélve a 2007-ben kötött több milliárd eurós szerződéscsomagról. Nicolas Sarkozy elnök számára azért is jelentett kiváló lehetőséget a művelet, mert ezzel megerősíthette gyengülő belpolitikai pozícióit, és elterelhette a figyelmet a tunéziai fiaskóról, amikor is a legfelsőbb párizsi politikai körök a végsőkig kiálltak Ben Ali rezsimje mellett. A franciák az első hullámban tizenkilenc repülőgéppel (nyolc Rafale-t B/C és M), két Mirage 2000-5, két Mirage 2000-D, hat C-135-ös légi utántöltő, egy E3F AWACS) és két légvédelmi fregattal vettek részt. Ekkor vetették be először a britekkel közösen fejlesztett SCALP EG (brit elnevezés: Storm Shadow) cirkálórakétákat is, amelyekkel a líbiai légvédelemre mértek csapást. A franciák mellett a másik európai hatalom, amely fegyveresen lépett fel a civil lakosság védelmében, Nagy-Britannia volt. Ahogy az SVKI elemzése rámutat, „a nyugati államok közül talán csak az Egyesült Államoknak volt annyi múltbeli teherterele a Kaddáfi-rezsimet illetően, mint Nagy-Britanniának, amelynek kapcsolatait hosszú éveken keresztül elsősorban az emlékeztető 1988. évi Lockerbie feletti terrorista merénylet határozta meg.”³³ Ennek megfelelően a britek Tomahawk cirkálórakétákkal, majd Tornado repülőgépekről indított Storm Shadowkkal támogatták a légi offenzívát. Az Egyesült Államok, bár nem fűződtek közvetlen stratégiai érdekei a térséghez, megkerülhetetlen szereplőnek bizonyult a Líbia elleni műveletekben. Az amerikai flotta és a légierő egységei fontos szerepet játszottak a líbiai légvédelem kiiktatásában. Az amerikai hírszerzési támogatás, illetve a precíziós fegyverek nagyszámú alkalmazása lehetővé tette, hogy a járulékos veszteséget a légicsapások során minimalizálják, miközben a líbiai légierő jelentős veszteségeket szenvedett. Ahogy az SVKI tanulmánya megfogalmazza, „az amerikai részvétel nélkülözhetetlenségét az alábbi számok is alátámasztják: a légi műveletek teljes száma március 25–28. között 1602 volt, ebből 983 amerikai; a célpontok elleni támadások száma 735,

30 UN SCR 1973. <http://www.guardian.co.uk/world/2011/mar/17/un-security-council-resolution>. Megtekintve: 2012. május 10.

31 Libya: Broad German Consensus Against a 'Risky War'. <http://globalgeopolitics.net/wordpress/2011/03/20/libya-broad-german-consensus-against-a-risky-war/>. Megtekintve: 2012. május 10.

32 Libya: Gaddafi forces attacking rebel-held Benghazi. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12793919>. Megtekintve: 2012. május 10.

33 A líbiai beavatkozás motivációi, 68. o.

*ebből 370 amerikai, a műveletekben részt vevő szövetséges 24 hadihajóból 12 amerikai.*³⁴ Az amerikai képességeket persze nem érdemes túlértékelni sem. Az október végéig húzódó NATO műveletekben már a légicsapások oroszlánrészét az európai szövetségesek hajtották végre – igaz, továbbra is elsősorban amerikai hírszerzési támogatással. A műveletekben fontos szerepet játszott Olaszország, amely bázisait a szövetségesek rendelkezésére bocsátotta.

A koalíciós erők támadása megállította Kaddáfi páncélosait, hosszabb távon azonban a hadviselő felek szükségét érezték, hogy az ad hoc szövetség helyett egy konkrét szervezet vegye át a műveletek irányítását. A válság kezdeti szakaszában – látva az amerikai érdektelenséget – többek fejében is megfogalmazódott a gondolat, hogy a líbiai helyzet rendezése kiváló lehetőséget nyújtana az EU számára, hogy gazdasági szerepe mellett végre a biztonságpolitikában is globális játékosként tűnjön fel. A civil lakosság védelme a CSDP profiljába teljes mértékben beleillett volna. A viszonylag elavult líbiai haderő nem jelentett volna komoly kihívást a francia és brit csapatok számára, és bár a műveletek valószínűleg nem mentek volna olyan olajozottan, mint NATO-keretek alkalmazásával, óriási presztízsnövekedést hozhattak volna az öreg kontinensnek.³⁵ Az európai országok azonban nem hagyták el a járt utat a járatanért, és biztosra mentek: így az ENSZ-felhatalmazással zajló intervenció hosszú távú végrehajtója az Észak-atlanti Szövetség lett. A NATO március 27-ig, alig egy héttel az első támadások után fokozatosan döntött a műveletek átvételéről, amely vonatkozott a repüléstilalmi zóna fenntartására, a fegyverembargó biztosítására, végül pedig a civil lakosság védelmére. A döntést ismét élénk viták előzték meg az Észak-atlanti Tanácsban, a művelet fő ellenzői Németország és Törökország voltak, akik azonban végül engedtek a többségi nyomásnak.³⁶

A meginduló NATO-művelet, az Operation Unified Protector (OUP) döntő hatással volt a küzdelem menetére. A szövetség repülőgépei megbénították Kaddáfi szárazföldi erőinek mozgását. Bár a NATO hivatalosan a civilek védelmében avatkozott be a konfliktusba, polgárháború lévén ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a légicsapások szenvedő alanyai a rezsim csapatai lettek. Kína és Oroszország ugyan többször is tiltakoztak amiatt, hogy a NATO túllépi az ENSZ BT által adott felhatalmazást,³⁷ mégis, a körülményekhez képest az észak-atlanti szövetség igyekezett csak korlátozott mértékben beavatkozni Líbia belügyeibe. A NATO tagállamai többször is hangsúlyozták, hogy semmiféle körülmények között sem lesznek hajlandóak szárazföldi műveletekre az országban. Bár korlátozott számban tevékenykedtek különleges erők a térségben,³⁸ illetve április folyamán Franciaország, Olaszország és Nagy-Britannia is küldött kiképzőket a NÁT erőinek felkészítésére,³⁹ ezek mértéke végig korlátozott maradt. A muszlim világ szempontjából különösen fontosnak bizonyult az Arab Liga támogatása, vala-

34 A líbiai beavatkozás motivációi, 71. o.

35 Minderről lásd: Európa foga fehérje. http://index.hu/kulfold/2011/03/19/europa_foga_feherje/. Megtekintve: 2012. május 10.

36 A líbiai beavatkozás motivációi, 82–83. o.

37 Russia Starts Atrocity-Propaganda Against NATO Over Libya. http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=37878&cHash=ef7c3b28f70e5e79673bda918e921be5. Megtekintve: 2012. május 11.

38 Erről lásd: Inside story of the UK's secret mission to beat Gaddafi. <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-16573516>. Megtekintve: 2012. május 28.

39 Italy, France sending military staff to Libya. <http://www.timesofmalta.com/articles/view/20110420/world/italy-sending-military-staff-to-libya.361504>. Megtekintve: 2012. május 11.

mint Törökország későbbi pozitív viszonya az OUP-hoz. Ráadásul az iszlám világ támogatása jóval túlmutatott a protokolláris szinten: Katar, Jordánia és az Egyesült Arab Emírátsok is vadász-, illetve támogató repülőgépeket küldtek az OUP számára,⁴⁰ amelyek a légtérzár fenntartásában vállaltak feladatot, Szaúd Arábia pedig állítólag fegyverekkel látta el a felkelőket.⁴¹ A Kaddáfi-rezsimmel szemben egy valóban széleskörű nemzetközi összefogás jött létre, amely messze túlmutatott a nyugati világ keretein. A szalonképtelenné vált diktátor mellett csak olyan, a nemzetközi rendszer perifériájára szorult államok álltak ki határozottan, mint Venezuela, Nicaragua vagy Kuba. Kaddáfi ezen túlmenően számíthatott még néhány afrikai ország – mint Uganda⁴² – mérsékelt szimpátiájára, melynek gyökerei még a pánafrikai törekvések során nyújtott anyagi és fejlesztési támogatások időszakára nyúltak vissza. (Ne feledjük, az Afrikai Unió tartott ki legtovább Kaddáfi mellett, és még a BT határozatok megszületése után is igyekezett közvetíteni a diktátor és a külvilág között):

A líbiai intervencióban összesen tizennyolc ország hadereje játszott szerepet. Az októberig tartó műveletben összesen 26 000 bevetésre került sor, amelyek 42 %-a volt csapásmérő jellegű, megrongálva vagy megsemmisítve közel 6 000 célpontot. Az Operation Unified Protector legnagyobb intenzitása idején 250 különféle repülőgép és mintegy 8 000 fős személyzet vett részt a misszióban.⁴³ A már említett arab államok mellett a szövetségesek közül Bulgária, Kanada, Görögország Törökország, Olaszország, Hollandia, Románia és Spanyolország vett részt a légtérzár, illetve a tengeri blokád fenntartásában, illetve külső hozzájárulóként Svédország. A líbiai kormányerők elleni támadásokat hat ország hajtotta végre, az Egyesült Államok, Franciaország, Nagy-Britannia, Belgium, Dánia és Norvégia. Az USA elsősorban drónokkal hajtotta végre a csapásmérést, míg az európai szövetségesek repülőgépekkel.

A légitámadások azonnal éreztették hatásukat a harcok menetében. A NATO gépei a földhöz szegezték Kaddáfi csapatait, és megakadályozták Bengázi elfoglalását. Ugyanakkor a NÁT kivérzett erői sokáig képtelenek voltak kihasználni a külső segítséget. A márciusi harcokban a felkelők csapatai szétszilárdtak, parancsnokaik és harcosaik jelentős része elesett, fegyverzetüket megsemmisítették vagy zsákmányul ejtették a lojalista erők. Az új fegyverek kiképzése és felszerelése lassan haladt. Kaddáfi erői idővel alkalmazkodtak a NATO támadásaihoz: a katonai eszközök helyett civil járművekre szálltak, igyekeztek éjszaka mozogni, valamint nehézfegyverzetüket a lehető legközelebb telepíteni a felkelők vonalaihoz. Tüzérségüket és páncélosaikat gyakran helyezték el sűrűn lakott városrészek közelében, hogy a járulékos veszteségekkel riasszák el a szövetségeseket a légitámadásoktól. Április-május között gyakorlatilag pathhelyzet alakult ki a felek között: a diktátor csapatai nem voltak képesek teret nyerni a NATO gépei miatt, ugyanakkor a felkelők sem tudtak mit kezdeni a jól képzett és felszerelt kormányerőkkel. A legsúlyosabb harcok ekkor Miszráta városáért folytak, melynek megtartása a későbbi NÁT offenzíva szempontjából volt kulcsfontosságú. Egyre többen fejezték ki aggodalmaikat amiatt, hogy a külső beavatkozás csak a pathhelyzet megteremtéséhez volt ele-

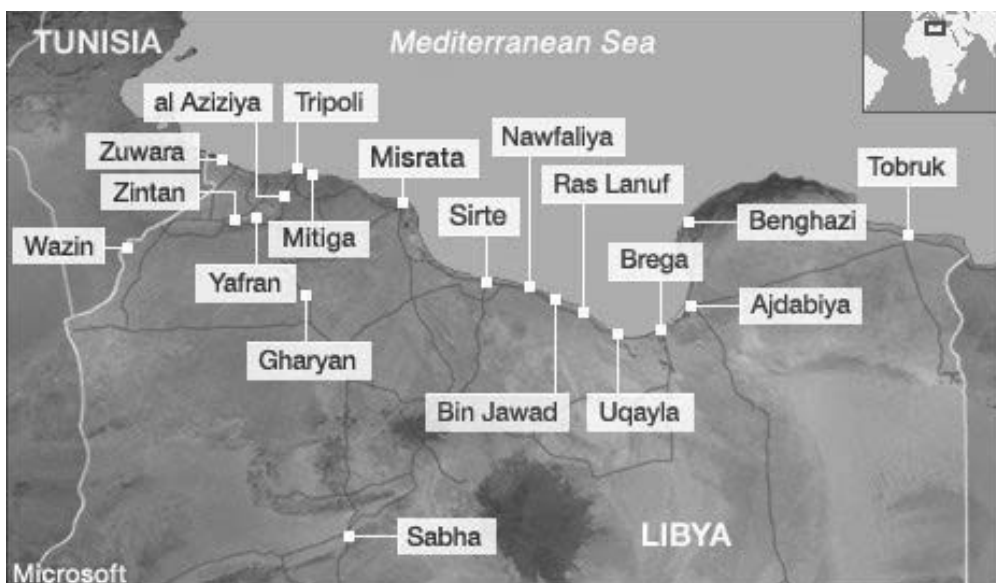
40 NATO Arms Embargo and No Fly Zone Implementation for Operation UNIFIED PROTECTOR. http://www.jfcnaples.nato.int/Unified_Protector/AC-IZMIR.aspx. Megtekintve: 2012. május 11.

41 Exclusive: Obama authorizes secret help for Libya rebels. <http://www.reuters.com/article/2011/03/30/us-libya-usa-order-idUSTRE72T6H220110330>. Megtekintve: 2012. május 11.

42 Uganda is ready to accept Gaddafi in exile. <http://www.maltastar.com/dart/20110330-uganda-is-ready-to-accept-gaddafi-in-exile>. Megtekintve: 2012. május 11.

43 NATO and Libya. Fact and Figures. http://www.nato.int/cps/en/SID-F12A152E-FD19AF32/natolive/topics_71652.htm. Megtekintve: 2012. május 14.

gendő, a felkelők győzelméhez kevésnek bizonyult. Mindez az arab közvéleményben megerősítette azt az érzést, hogy valójában Líbia újragyarmatosításáért folyik a harc.

A legsúlyosabb harcok fő színterei. Forrás: <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13166441>. Megtekintve: 2012. május 20.

Kaddáfi erői azonban lassan teret vesztek a felkelőkkel szemben. 2012 nyarára egyértelművé vált, hogy a diktátor bukása csak idő kérdése. A nemzetközi közösség egyre több tagja ismerte el a Nemzeti Átmeneti Tanácsot a líbiai nép egyetlen törvényes képviselőjének. Tripolitól Nyugatra, a Nafúsza-hegységben megerősödtek a berber lázadók, akiket Párizs – az embargó ellenére – fegyverekkel támogatott, miközben Katar Bengáziba küldött szállítmányokat.⁴⁴ A felkelők oldalán harcolva feltűntek színen a nemzetközi dzsihádisták is – akikkel Kaddáfi rendszeresen riogatta a közvéleményt, azt állítván, az al-Káida áll a demonstrációk mögött –, azt remélve, hogy a harcok elültével növelhetik politikai befolyásukat.⁴⁵

Az áttörésre a lázadók augusztusi offenzívája után került sor, melynek végeredményeképpen a nyugati hegyek milíciái betörték Tripoliba, és augusztus 21-én elérték a szimbolikus jelentőségű Zöld Teret.⁴⁶ A győzelemig azonban még így is egészen októberig kellett várni, Kaddáfi ugyanis visszavonult szülőföldjére, Szirt körzetébe, miközben családtagjainak nagy

44 Libya conflict: France air-dropped armes to rebels. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13955751>. Megtekintve: 2012. május 14.

45 Ex-jihadists in the new Libya. http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2011/08/29/post_qaddafi_libya_islamists_arms_and_democracy_0. Megtekintve: 2012. május 14.

46 Gaddafi's rule crumbling as rebels enter heart of Tripoli. http://www.washingtonpost.com/world/middle-east/libyan-rebels-converging-on-tripoli/2011/08/21/gIQAf3RUJ_story.html. Megtekintve: 2012. május 14.

része Algériába és Nigerbe menekült. A 42 éve uralmon levő diktátort október 20-án érte utol a végzet, amikor máig tisztázatlan körülmények között nem sokkal a lázadók fogságába este után életét vesztette. A Nemzeti Átmeneti Tanács deklarációja szerint október 23-án hivatalosan is befejeződött Líbia felszabadítása.⁴⁷ Ezzel párhuzamos – tartva magát korábbi ígéretéhez – a NATO október 31-én befejezettnek nyilvánította az Operation Unified Protector.⁴⁸ A várva várt béke és stabilitás helyett azonban további bizonytalanságok vártak az országra.

47 NTC declares 'liberation of Libya'. <http://www.aljazeera.com/news/africa/2011/10/201110235316778897.html>. Megtekintve: 2012. május 14.

48 NATO and Libya. Operation Unified Protector. http://www.nato.int/cps/en/SID-EFB2B68B-B1E6D73B/natolive/topics_71652.htm. Megtekintve: 2012. május 14.

LÍBIA A POLGÁRHÁBORÚ UTÁN

A LÍBIAI HELYZET A DIKTÁTOR HALÁLA UTÁN

Kaddáfi halála első ránézésre tiszta helyzetet teremtett Líbiában. Halálának körülményei azonban jól szimbolizálták azt a bizonytalanságot, amely valójában az egész líbiai belpolitikát a mai napig áthatja. A diktátor élve került az Nemzeti Átmeneti Tanács csapatainak kezére, miután szülőhelyén, Szirt városában állítólag egy betoncsőben rejtőzködve elfogták,¹ ezután azonban tisztázatlan körülmények között halálos lövések érték: a NÁT első beszámolóí szerint egy eltévedt golyó végzett vele, míg egy bizonyos Szanád al-Szadik al-Ureibi azt állította, hogy ő ölte meg az ezredest.² Ugyanakkor a Szirtben harcoló NÁT erők parancsnoka, Umrán al-Uveib szerint, bár több katonája is szívesen végzett volna a diktátorral, ő megtiltotta ezt nekik. Al-Uveib szerint Kaddáfít tíz lépés után érte a halálos lövés, amelynek azonban az előkerült videofelvételek ellentmondanak.³ Mindezek tükrében nem volt meglepő, hogy az ENSZ emberi jogi főbiztosa vizsgálatot rendelt el Kaddáfi halálának tisztázására, de ezt sürgette Oroszország és az Egyesült Államok is.⁴ Bár a NÁT ígéretet tett arra, hogy a vizsgálat befejeztéig nem temeti el a diktátor holttestét, miután egy miszrátai hűtőházban közszemlére tették azt, hogy a helyi lakosság megtekinthesse, öt nappal a halála után, valószínűleg boncolás nélkül ismeretlen helyen elföldelték. Ezzel súlyosan meggyalázták a törzsi hagyományokat, mely szerint a tetemet vissza kellett volna adni a családnak.

Kaddáfi halála összességében jobban érdekelte a nemzetközi közösséget, mint a líbiai népet, hisz a diktátor bukása hetek óta kész ténynek számított. A külföld azonban árgus szemekkel figyelte, hogy az NÁT miként birkózik meg a helyzettel. Az ezredes halála több kérdést is felvetett a líbiai vezetéssel kapcsolatban: egyrészt rámutatott arra, hogy ígéreteivel ellentétben az NÁT nem volt képes bíróság elé állítani a diktátort. Ez utalhatott arra, hogy igyekezett elejét venni az esetleges, az Átmeneti Tanács egyes tagjait érintő kellemetlen kérdések felmerülésének, akik aktív szerepet játszottak a rezsim fenntartásában, másrészt azt is bizonyította, hogy a központi kormány képtelen megregulázni a helyi fegyveres csoportokat, amelyek gyakran önálló életet élnek, veszélyeztetve a stabilitást.⁵ Búr Gábor 2011 októberi jóslata, mely szerint „alapvetően (...) az új rendszer kihívásai nem kívülről, hanem az országon belülről jönnek majd,”⁶ beigazolódott.

1 A Al-Kaddáfi elhurcolásáról készült videót lásd: http://hvg.hu/vilag/20111021_al-Kaddafi_meglincselese. Megtekintve: 2011. november 30.

2 Libyan rebel: I killed Gaddafi. <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4138000,00.html>. Megtekintve: 2011. november 30.

3 Al-Kaddáfi tíz lépést kapott a felkelőktől. http://www.nol.hu/kulfold/felboncoltak_al-Kaddafit. Megtekintve: 2011. november 30.

4 Az emberi jogi főbiztos kivizsgálná Al-Kaddáfi halálát. http://index.hu/kulfold/2011/10/21/az_emberi_jogi_fobiztos_kivizsgalna_al-Kaddafi_halalat/. Megtekintve: 2011. november 30.; Al-Kaddáfi tíz lépést kapott.

5 Béke poraira? Líbia Al-Kaddáfi után. HVG 2011. október 29., 20.

6 Búr Gábor, 69–73. o.

Az elhúzódó polgárháborúban ugyanis különösen felerősödött a hagyományos kelet-nyugat ellentét.⁷ Líbiában nem csupán az egykori uralkodó elit állt szemben az utcai demonstrálókkal, és igyekezett átmenteni hatalmát az új rendszerbe, mint Egyiptom esetében: Líbiában kulcskérdéssé vált, sikerül-e megteremteni az országban élő törzsek közti konszenzust, ami a politikai rendezés alapfeltétele, és hogy sikerül-e elérni, hogy a különféle frakciók, milíciák mentén megosztott lakosság elfogadja a kialakuló új rendet. Kaddáfi rezsimje 42 évig nyugodott ezen az egyezségen, míg végül hatalma erodálódott. 2011 kora nyarán még egyáltalán nem volt világos, hogy Kaddáfi milyen mértékben támaszkodik a kelet-nyugat ellentétre, és hogy milyen mértékben képes meglovagolni azt saját hatalma megtartása érdekében. A NATO fokozódó légitámadásai és a külpolitikai elszigetelődés miatt végül a nyugati törzsek többsége is kiállt a rendszerváltás mellett, de ez korántsem jelentette azt, hogy egy egységes ellenállás alakult volna ki. Az is egyértelmű volt, hogy Kaddáfi pusztán a hadseregre és a külföldi zsoldosokra támaszkodva nem húzhatta volna októberig az ellenállást – ezt a Szirt körüli hosszadalmas harcok pontosan megmutatták.

A polgárháború hivatalos befejeződése után továbbra is meglehetősen kaotikus volt a helyzet az országban. Az egyes törzsi alapú milíciák fölött a Nemzeti Átmeneti Tanács szinte semmiféle hatalommal sem rendelkezett, ugyanakkor fokozódott a rivalizálás az egyes csoportok között. A bengázi felkelők a felkelés motorjaként tekintettek önmagukra, és nem véletlen, hogy a NÁT is Bengáziban alakult meg. Ez a csoport részesült a legerőteljesebb külföldi támogatásban, és ők igyekeztek leginkább egy táborba gyűjteni a Kaddáfi-ellenes erőket. Mindezek miatt – az eddig inkább Tripolitániának kedvező vezetés bukásával – továbbra is vezető szerepet szerettek volna játszani Líbia sorsának alakításában. Ugyanakkor pozícióikat gyengítette, hogy a katonai sikerek kivívásában rendkívül korlátozott szerepet játszottak: a döntő katonai győzelmet, Tripoli elfoglalását a nyugat-líbiai hegyek felkelői érték el, akik mindig is gyanakvással tekintettek a bengázi NÁT-ra, és a külföld bábját látták benne. Ez különösen azért probléma, mert bár valóban a kireneikai frakció részesült a legnagyobb külföldi támogatásban, támogatóikat is meglepte, mennyire sikertelenül próbálták legyőzni Kaddáfi erőit a hadszíntéren.⁸ Ráadásul a két erő között ott voltak a miszrátai milíciák, akik a leghevesebb harcokat vívták a rezsimpárti hadsereggel szemben, és akik ezzel nagymennyiségű kormánypárti katonát kötöttek le. Ők szenvedték el a legsúlyosabb veszteséget, ugyanakkor a város körül kialakuló állóháború révén lehetővé tették a NATO gépeinek, hogy egy viszonylag korlátozott területre koncentrálna csapásaikat felőröljék és demoralizálják a diktátor csapatait. Mindezek miatt szerették volna, ha nagyobb beleszólást kapnak a NÁT döntéseibe.

A feszültség nem csupán az egyes fegyveres csoportok, hanem a civil adminisztráció és a katonai parancsnokok között is kialakult. Szeptember végén komoly vitákat váltott ki az a kísérlet, melynek során a Tripolit ellenőrző, afganisztáni mudzsáhidként ismertté vált Abdul-Hakím Belhádzs fegyvereseit Mahmúd Dzsibríl belügyminiszterként a saját fennhatósága alá igyekezett vonni, mérsékelt sikerrel.⁹ A NÁT arra sem volt képes, hogy megakadályozza az elfogott pro-Kaddáfi harcosok gyakori megkínzását, esetenként kivégzését, amit a napvilágra

7 Libya – The Partition Begins. <http://allafrica.com/stories/201203090052.html>. Megtekintve: 2012. május 15.

8 Karnyújtásnyira Kadhafi utolsó erőinek bukása. http://index.hu/kulfold/2011/10/20/karnyujtasnyira_al-Kaddafi_utolso_eroinek_bukasa/. Megtekintve: 2011. november 30.

9 Tension rises between rebel and civilian leaders in Libya. <http://articles.latimes.com/2011/sep/12/world/la-fg-libya-fighting-20110912>. Megtekintve: 2011. november 30.

került ENSZ jelentés után az új vezetés is kénytelen volt elismerni.¹⁰ Az irreguláris milíciák besorozása egy civil hatóság alá, amely ráadásul megkérdőjelezhető legitimitációval rendelkezett belföldön, erős ellenállást váltott ki a parancsnokok, de olykor az egyszerű katonák körében is. Líbia esetében a belső kibontakozást hátráltatta a Búr által hangsúlyozott tény is, hogy a diktátor uralma alatt semmiféle független civil társadalom nem működhetett.¹¹ Ez azzal járt, hogy az országban nem alakulhatott ki hiteles ellenzéki csoport. Nem véletlen, hogy a felkelés két – legalábbis a külföld szemében – vezető személyisége, Abdul-Dzsálíl, a NÁT elnöke és Mahmúd Dzsibríl korábbi miniszterelnök egyaránt fontos pozíciókat töltöttek be Kaddáfi rezsimjében: Abdul-Dzsálíl, bár többször is szembement a diktátor akaratával, 2007 és 2011 között az igazságügyi tárcát irányította, Dzsibríl pedig a Nemzeti Gazdaságfejlesztési Testület feje volt. Bár a sematizmusokat kerülve ebből nem következik, hogy személyükben a régi rendszer élne tovább (olyan mértékben semmiképp sem, mint például Egyiptomban az Átmeneti Katonai Tanács formájában), legitimitációjuk súlyos kérdéseket vetett fel a különböző frakciók között. A másik út, a külföldre menekült emigránsok pozícióba kerülése, mint Ali Tarhúni vagy Abdul-rahím El-Keib miniszterelnökké történő kinevezése szintén nem rendelkezett jelentős belső támogatottsággal, hisz nem álltak mögöttük Líbia belső viszonyait kifejező valós hatalmi struktúrák. Sőt, az eleve átmeneti jelleggel regnáló Ali Tarhúni maga is kifogásolta, hogy az El-Keib irányítása alatt felálló új kabinet a külső – a célzások alapján katarai – érdekek megtestesítője, amire Abdul-Dzsálíl is célzott egyik nyilatkozatában. Tarhúni azt is kifogásolta, hogy az átmeneti kormány mindössze a lakosság 10 %-át képviseli, egy szűk elitet, miközben a megmozdulások fő motorját az alsó- és középosztály jelentette. Mindezek miatt Tarhúni nem is vállalt pozíciót a kabinetben.¹² Az elégedetlenség alulról szerveződő megnyilvánulása volt a november 27-i tüntetés, amikor az eddig elnyomott berber amazighok több száz tagja követelt csoportjának nagyobb beleszólást Líbia ügyeibe és pozíciókat az új kabinetben.¹³ Az elégedetlenség és a belső feszültség az El-Keib elleni merényletkísérletben csúcsosodott ki, amelyre alig két nappal a miniszterelnök eskütétele után került sor: El-Keib épp a tripoli rádió épületébe lépett be, amikor ismeretlen fegyveresek tüzet nyitottak rá. Bár a miniszterelnök sértetlenül átvészelte a támadást, két kísérője életét vesztette, öten pedig megsebesültek. A támadók kiléte ismeretlen maradt.¹⁴ A dolog pikantériája, hogy a nagy külföldi hírportálok többsége nem közölt hírt a támadásról.

Líbia gazdasági adottságai kiválóak az újjáépítéshez, és a Kaddáfi-család által összeharácsolts dollártízmilliárdok, valamint az olajkészletek ehhez megfelelő alapot nyújtanak. A centrifugális erők és a megosztottság azonban veszélyezteti az egész reformfolyamat sikerét: a kelet-nyugat ellentét, a szekuláris csoportok és az iszlamisták, a civil és katonai vezetés közti feszültségek, a külső aktorok és a belső szereplők eltérő igényei olyan bonyolult hálózatot alkotnak, melynek felfejtése nem ígérkezik könnyű feladatnak.

10 Libya Leaders Acknowledge Abuse of Prisoners. <http://abcnews.go.com/International/wireStory/libya-leaders-acknowledge-abuse-prisoners-15046063>. Megtekintve: 2011. december 1.

11 Búr 70.

12 Libya's Ex-Oil Ministers Criticizes New Leaders. <http://abcnews.go.com/International/wireStory/libyas-oil-minister-criticizes-leaders-15026716#.TtAIFk-dt8w>. Megtekintve: 2011. december 1.

13 Ethnic Group Demands Say in New Libyan Government. <http://abcnews.go.com/International/wireStory/ethnic-group-demands-libyan-government-15035829>. Megtekintve: 2011. december 1.

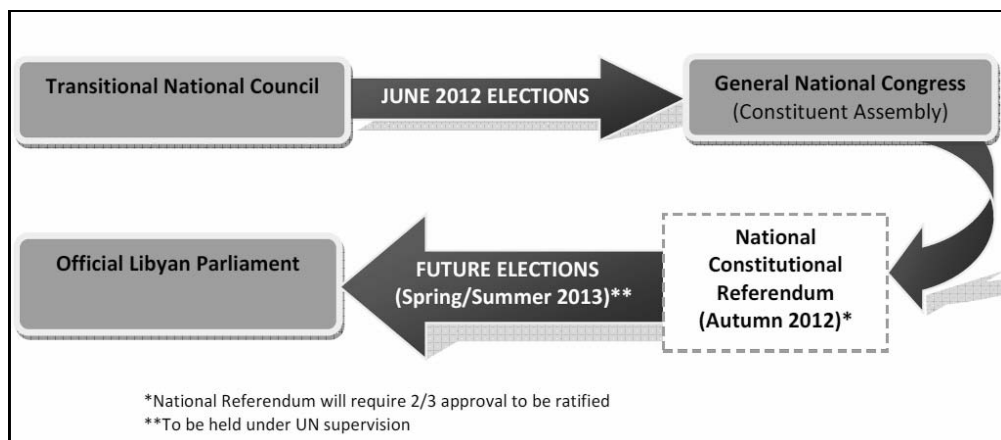
14 Assissintaion attempt on Libyan P.M.. <http://english.ruvr.ru/2011/11/28/61123506.html>. Megtekintve: 2011. december 1.

A LÍBIAI HELYZET 2011 NOVEMBERE ÉS 2012 MÁJUSA KÖZÖTT

Elképzések az alkotmányozási folyamatról

Bár a NÁT 2011. október 23-án bejelentette Líbia felszabadulását, a felkelői csoportok között nem alakult ki egyértelmű konszenzus az ország jövőjével kapcsolatban. A Líbiai Nemzeti Átmeneti Tanács elképzeléseiben az szerepelt, hogy az alkotmányozó Általános Nemzeti Kongresszust (General National Congress) létrehozó szabad választásokra 2012 júniusában kerülhet sor. Az akkori miniszterelnök, Dzsibríl arra figyelmeztette a NÁT-ot, hogy a nyolc hónapos átmeneti időszak fölösleges és kockázatos politikai vákuumot teremt a konszolidációs időszakban, míg mások, mint például az ENSZ Főtitkár líbiai különmegbízottja, Ian Martin szerint mind a kormánynak, mind a társadalomnak szükség van erre az időre a választások előkészítéséhez.¹⁵ Az elképzelések szerint a Nemzeti Kongresszus júniusi megválasztása után valamikor 2012 őszén tartanának népszavazást az általa elkészített alkotmányról. A referendumnak 2/3-os többséggel kell elfogadnia az ország új alaptörvényét. Ezt követően – az ENSZ felügyelete mellett – 2013 tavaszán-nyarán tartanak a parlamenti választásokat, melyek lezárják az átmeneti és stabilizációs periódust. Az alkotmányozási folyamat előmozdítására és felügyeletére 2012. február 12-én megalakult a Legfelső Nemzeti Választási Bizottság (Higher National Electoral Commission), ugyanakkor a NÁT döntött arról is, hogy az alkotmányozó kongresszusba 200 küldöttet várnak a következő megoszlással:

1. Nyugati területek (ide értve Tripolitániát, illetve a Nafúsza-hegységet): 102 fő.
2. Keleti területek (Bengázi, Kireneika): 60 fő.
3. Középső területek (Szirt környéke): 9 fő.
4. Déli területek (lényegében Fezzán): 29 fő.¹⁶

A líbiai alkotmányozási folyamat.

Forrás: http://www.acus.org/files/libya_transition_primer.pdf. Megtekintve: 2012. május 17.

15 Libya's Transition: Uncertain Trajectories. http://www.acus.org/files/libya_transition_primer.pdf. Megtekintve: 2012. május 17. 2.

16 Libya's Transition. 2-3.

Arról, hogy a líbiai állami berendezkedés milyen mintákat kövessen, továbbra is megoszlanak a vélemények. A királyság támogatottsága az újraértelmezett hagyományok ellenére minimális maradt. A túlzott centralizációt mind a külső, mind a belső szereplők károsnak tartják 42 év diktatúrája után – nem beszélve arról, hogy jelen viszonyok között lényegében megvalósíthatatlan lenne. Ugyanakkor attól is többen tartanak, hogy a túlságosan felerősödött centrifugális erők miatt veszélyes lenne egy törzsi föderalizmus létrehozása. A jelenleg legéletképebb elképzelések egy szövetségi berendezkedést képzelnek el, regionális – nem pedig törzsi – alapokkal. A NATO Defense College decemberi konferenciáján többen is utaltak Kanada példájára mint modellre.¹⁷ Ugyanakkor mondanunk sem kell, hogy a líbiai körülmények meglehetősen eltérnek az észak-amerikai országban tapasztalhatóktól. Nem feledkezhetünk meg az N. Rózsa–Tüske szerzőpáros által felvázolt alapvető problémáról sem: ha tetszik, ha nem, az archaikus líbiai politikai életben a valós folyamatok törzsi kerek között zajlanak le, és hosszú távon csak akkor van esély a sikerre, ha a virtuális és a reális politikai szféra törekvéseit sikerül egy síkra terelni – vagyis a Nemzeti Átmeneti Tanács, majd az azt váltó alkotmányozó gyűlés reprezentálja a törzsek közti erőviszonyokat.¹⁸

Ugyanakkor a Defense College ezen túlmenően is számos tényezőt sorolt fel, melyek elengedhetetlenek a líbiai stabilizációhoz. Ezek a következők:

- Nemzeti megbékélés a törzsek, frakciók között;
- Lefegyverzés;
- Közszolgáltatások helyreállítása (víz, gáz, áram);
- Határok biztosítása;
- Jogszolgáltatás újraindítása;
- Állami struktúrák kiépítése, eltávolodva a tribalizmustól;
- Bevételek újraelosztása;
- Civil társadalom újraépítése.¹⁹

Ezekben ugyan tetten érhető a fentebb bemutatott feszültség a virtuális és reális politikai szféra között, de ez csupán a probléma egyik dimenziója. A jelenleg fegyverben levő milíciák jelentős része például nem vagy nem csak törzsi, hanem regionális alapon szerveződik. Ugyanakkor egyértelmű, hogy egy modern, a globalizáció viszonyai között is versenyképes állam megteremtéséhez ha lassan is, de muszáj meghaladni a törzsi viszonyrendszert. Nem feledkezhetünk meg a konfliktus gazdasági vetületéről sem. Hiába éltek jobban a líbiaiak, mint például a szomszédos Tunézia vagy Egyiptom lakói, az olajbevételek elosztása a 2000-es években már nem elégítette ki a társadalmi igényeket. Ha nem így lett volna, a keleti törzsek lázadása nem lett volna támogatásra a nyugati- és közép-ső területeken.

KORMÁNYZAT, FEGYVERES ERŐK, FŐBB POLITIKAI SZERVEZŐDÉSEK

Líbiai Nemzeti Átmeneti Tanács (Libyan National Transitional Council)

A Líbiai Nemzeti Tanács 2011. február 27-én alakult meg Bengáziban. A szervezet március 5-i nyilatkozatában a líbiai nép egyetlen törvényes képviselőjének deklarálta magát. Vezetője Musztafa Abdul-Dzsálíl lett, aki mind a mai napig az új Líbia államfője. 2011.

¹⁷ NATO Defense College. 4.

¹⁸ N. Rózsa–Tüske 6-7.

¹⁹ NATO Defense College: What future for post-Gaddafi Libya? 1-2.

március 23-án a NÁT létrehozott egy csoportot, mely Mahmúd Dzsibríl, majd Ali Tarhúni vezetésével lényegében az ország kormányaként működött egészen 2011 novemberéig, az Abdul-Rahmán El-Keib vezette átmeneti kormány megalakulásáig.²⁰ A NÁT a kezdeti 33 után ma már 60 körüli tagot számlál. A képviselőt a szervezetben regionális alapon történik. Maga a NÁT már kezdetben sem volt egységes. A szervezeten belüli fő törésvonal a rezsimet hosszabb-rövidebb ideig kiszolgáló személyek és a korábbi külföldi emigránsok között húzódott. Az első csoportba tartoztak a rendszerhez sokáig hű katonatisztek, mint Abdul-Fattáh Júnisz, aki 2011. július 28-án, máig tisztázatlan meggyilkolásáig a NÁT fegyveres erőinek parancsnoka volt, illetve a tobruki erők vezetője, Szulejmán Mahmúd tábornok, aki Júnisz utóda lett; olyan hivatalnokok, akik a rendszert szolgálták, de aztán diszkreditálódtak (Omar al-Hariri, Kaddáfi egykori forradalmártársa, aki évtizedeket töltött börtönben vagy Abdel-Monem al-Húni, aki az Arab Ligában képviselte az országot); illetve technokraták, akik csak korlátozott ideig foglaltak el vezető szerepet a rendszer működtetésében (mint Abdul-Dzsálíl vagy Dzsibríl). A másik csoportban találjuk a monarchia vezetőinek vagy egyenesen Idrisz királynak a leszármazottait: Ahmed al-Zubajr al-Szanúszit, Idrisz király dédunokaöccsét, Ahmed al-Abbárt, akit üzleti kapcsolatok fűznek a szanússzijiához, vagy Manszúr Szaif al-Naszrt, aki a NÁT-ot képviseli az EU-nál. Ide tartoznak az olyan, háttérbe szorított értelmiségiek is, mint Abdel-Háfiz Ghoga emberjogi ügyvéd, aki 2012. január 22-én lemondásáig a NÁT elnökhelyettese volt.²¹

A NÁT külföldi elismertsége óriási, belföldön azonban sok esetben kell megküzdenie a lakosság és a törzsek bizalmáért. A Tanács számára óriási kihívás, hogy a líbiai lakosság gyors változásokat szeretne, ugyanakkor magán a NÁT-on belül sem egyértelmű, hogyan vezényeljék le ezeket. A kormányzat elleni tüntetések²² azt jelzik, hogy a lakosság türelme fogytán, Abdul-Dzsálílnak és el-Keibnek valódi előrelépéseket kell elérnie Líbiában.

A Nemzeti Felszabadítás Hadsereg (National Liberation Army)

Az NFH a Nemzeti Átmeneti Tanács – és ez által a regnáló líbiai kormányzat – hivatalos fegyveres ereje. Magját azok a tisztek és katonák adják, akik korábban a líbiai fegyveres erőknél teljesítettek szolgálatot, majd a polgárháború kirobbanásakor a felkelők oldalára álltak. Az NFH főparancsnoka Khalífa Belkászim Haftar vezérőrnagy volt, aki rátermettségével és a felkelés iránti elkötelezettségével érdemelte ki ezt a pozíciót.²³ Az NFH 2011 novemberében még mindössze néhány ezer főt számlált szemben a százezres állományú milíciákkal. A NÁT máig tartó fő törekvése az, hogy a 120-200 ezer fő körüli fegyveres jelentős részét betagolja a szervezetbe, illetve a szükségtelen erőket lefegyverezze. A feladat nem ígérkezik egyszerűnek. Bár számos külföldi ország – köztük Franciaország és Törökország – segíti a reguláris haderő kiképzését és felállítását, Khalífa Haftar szerint legalább 3-5 évre lesz szükség, amíg a líbiai

20 Full list of NTC Executive Board. <http://feb17.info/official-documents/full-list-of-official-ntc-executive-board-english-arabic/>. Megtekintve: 2012. május 24.

21 Wolfram Lacher: The Libyan Revolution. 11-12.

22 Libyan activists demand transparency from National Transitional Council. <http://www.guardian.co.uk/world/2011/dec/13/libyan-activists-demand-transparency-ntc>. Megtekintve: 2012. május 24.

23 Libya: New Chief for Revamped National Army. <http://allafrica.com/stories/201111180053.html>. Megtekintve: 2012. május 16.

haderő ismét alkalmas lesz az ország védelmére.²⁴ Máig nem áll rendelkezésre megbízható forrás arról, hogy mekkora létszámú erőt sikerült betagolni a NFH kötelékbe.

Haftart azonban hamarosan elmozdították pozíciójából, mert képtelen volt megegyezni a milíciák parancsnokaival. Januárban a miszrátai Júsuf Mangús vette át a pozícióját, akit áprilisban a bregai harcokban fogtak el Kaddáfi erői. Bár Abdul-Dzsálíl kiállt mellette, a bengázi csoportok ellenezték a kinevezését.²⁵

A Nemzeti Felszabadítási Hadsereg felszereléséről meglehetősen pontatlan és részleges információk állnak a rendelkezésünkre. Az NFH a Kaddáfi-erőktől, illetve a fegyverraktárakból megszerzett fegyverek mellett szállítmányokat kapott Franciaországtól, Egyiptomtól és Katartól.²⁶ Ennek megfelelően a csapatok felszereltsége rendkívül vegyes képet mutat, a világ szinte minden nagyobb fegyvergyártójának termékei megtalálhatóak az NFH kötelékében. A gépkarabélyokat az AK-család, a belga FN FAL, az amerikai M-4 és M-16, illetve a német G-36 képviseli. Különösen nagy számba találhatók meg a különféle géppuskák és gépágyúk (PKM, M-2, M-3, DShK, NSV, KPV, ZPU, ZU-23-2, Gryazev-Shipunov GSh-23L, Gryazev-Shipunov GSh-301). A haderő nehézfegyverzetét a polgárháborút túlélte tűzérségi eszközök (122, 130 mm-es tarackok, M2-es és M1938-as aknavetők, különféle rakéta-sorozatvető komplexumok, MILAN páncéltörő rakéták, Palmaria és Gvozdika önjáró lövegek), harckocsik (T-55, 62, 72; Type 59, Centurion) és egyéb harcjárművek (BMP-1, 2, BTR-60, M-113, M-577, SA-8 Gecko) alkotják. Számuk, hadrafoghatóságuk bizonytalan, mint ahogy az is, ebből mennyi van a NFH és mennyi a különféle milíciák kezében. A légierő kötelékében MiG-21, 23 repülőgépek, illetve Mi-2, 14, 24 helikopterek maradtak korlátozott számban.

Politikai pártok

2012 márciusában a becslések szerint 30 különféle párt létezett Líbiában, de erről nem vezettek semmiféle hivatalos regisztrációt. Az új párttörvény csak 2012 áprilisában született meg, amely 250 fős tagsághoz kötötte a pártalapítási limitet, illetve kikötötte, hogy a pártok nem szerveződhetnek etnikai, vallási vagy törzsi alapon.²⁷ Későbbi a vallási kitéletet törölték a törvényből.²⁸ A fontosabb pártok a következők:

- Demokratikus Nemzeti Párt (Democratic National Party – DNP) – 2011 októberében alapított, mérsékelt iszlamista párt;
- Tavasszul – 2011 novemberében alapított, nemzeti iszlamista párt;
- Szociáldemokrata Párt – a berber (amazigh) kisebbség pártja
- Demokratikus Líbia Párt – 2011 júliusában alapították, liberális-szekuláris irányultságú;

24 Libya Army chief of staff wants to disarm fighters. http://zeenews.india.com/news/world/libya-army-chief-of-staff-wants-to-disarm-fighters_750463.html?utm_source=twitterfeed&utm_medium=twitter|agency = Zeenews| date 05/01/12| access = 05/01/12| title = Libya army chief of staff wants to disarm fighters. Megtekintve: 2012. május 16.

25 Dario Cristiani: The Zintan Militia and the Fragmented Libyan State. http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=38899&tx_ttnews%5BbackPid%5D=7&cHash=0d69c7043f6629130e17373e94e15958. Megtekintve: 2012. május 21.

26 Egypt said to arm Libya rebels. <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704360404576206992835270906.html?mod=e2tw>. Megtekintve: 2012. május 16.

27 Líbia: törzsi és vallási alapon tilos pártot szervezni. http://index.hu/kulfold/hirek/2012/04/25/libia_torzsi_es_vallasi_alapon_tilos_partot_szervezni/. Megtekintve: 2012. május 17.

28 Líbia: Vallási pártok is indulhatnak a júniusi választásokon. <http://www.punkosdi.hu/content/libia-vallasi-partok-is-indulhatnak-a-juniusi-valasztasokon>. Megtekintve: 2012. május 30.

- Reform és Fejlődés Pártja – iszlamista háttér, 2012 januárjában alakult;
- Nemzeti Összefogás a Szabadságért, Igazságért és Fejlődésért – 2011 novemberében alakult, iszlamista gyökerű, kapcsolatot tart fenn az egyiptomi Muszlim Testvérekkel;
- Al-Vatan Párt – 2011 márciusában alakult;
- Új Líbia Párt – 2011 áprilisában alakult, liberális-szekuláris ideológia;
- Nemzeti Front Líbia Megmentésére – 1981-ben alakult, 2011 novemberében újra megalakult Tripoliban.²⁹

A MILÍCIÁK SZEREPE, TEVÉKENYSÉGE ÉS JELENTŐSÉGE LÍBIÁBAN

Míg a külső aktorok és a NÁT a megoldáson dolgozott/zik, más líbiai szereplők úgy vélték, addig is, míg az új Líbia kontúrjairól nem sikerül megegyezni, a saját kezükbe veszik sorsuk irányítását: több száz milícia százezernyi fegyverese látszólag nem sok hajlandóságot mutatott arra, hogy lemondjon a megszerzett hatalomról. Az Amnesty International jelentése szerint 2012 februárjában a különféle fegyveres csoportok száma mit sem csökkent,³⁰ és a belügyminisztérium áprilisi becslései szerint mintegy 200 000 fegyveres tartozott a kötelékükbe. Különösen aggasztó, hogy ebből a létszámból hosszú távon a NÁT csak mindössze 70 000 főt szeretne különféle fegyveres szerepkörben (hadsereg, rendőrség) alkalmazni – a többieket le kell szerelni és visszaintegrálni a társadalomba, ami óriási feladatnak tűnik.³¹ Napjaink Líbiája egyelőre nem más, mint különféle törzsi vagy regionális milíciák uralta területek laza szövetsége néhány dominánsabb hatalmi központ irányítása alatt. Ahogy Wolfram Lacher írja tanulmányában, „minden városnak megvolt a saját egyedi indoka, hogy fellázadjon a rezsim ellen.”³² Ez ugyanakkor nem jelentette azt, hogy ezek az okok megegyeztek volna. A Kaddáfi-ellenesség rövid időre egy táborba terelte a különféle csoportokat – kezdve a radikális dzsihádistáktól egészen a nyugati emigránsokig –, de a közös ellenség halálával a helyzet bonyolultabbá vált. Az évtizedes hatalmi konszenzus felbomlott, de az új rend még nem állt föl. A NÁT és a nemzetközi közösség éppen ezért ma azon munkálkodik, hogy ezeket az eltérő háttérrel és szándékokkal rendelkező entitásokat valahogy a központi kormányzat fennhatósága alatt, egy közös cél érdekében egyesítse.

A legrosszabb forgatókönyvet, a kelet-nyugat közti polgárháborút és az ország felbomlását eddig sikerült elkerülni. Kérdéses azonban, hogy ez tartós eredmény-e. Bár a harcok intenzitása október óta számottevően csökkent, napjainkig folynak kisebb-nagyobb összecsapások az országban, amelyek során az elmúlt fél évben 1000-1500 fő vesztette életét. A konfliktusok hátterében nem feltétlenül politikai okok húzódnak meg. Legalább ilyen jellemző az etnikai-törzsi villongás, illetve az erőforrásokért/gazdasági haszonszerzésért való harc. Bár a csoportok szinte mindig azzal vádolják ellenfeleiket, hogy azok a volt diktátor követői, ennek kevés a valóságalapja: november-december folyamán a diktátorhoz hű csoportok többségét felszámolták. Fontos ugyanakkor hangsúlyoznunk, hogy bár a helyzet korántsem megnyug-

29 Libya's Transition. 4.

30 Amnesty International report brands Libya's militias 'out of control'. <http://www.csmonitor.com/World/Backchannels/2012/0215/Amnesty-International-report-brands-Libya-s-militias-out-of-control>. Megtekintve: 2012. május 14.

31 Hetvenezer líbiai lázadó jutott munkához. http://index.hu/kulfold/2012/04/24/70_ezer_libiai_lazado_jutott_munkahoz/. Megtekintve: 2012. május 14.

32 Wolfram Lacher: The Libyan Revolution. 11.

tató, a jelenleg folyó líbiai összecsapásokat érdemes a helyén kezelni. Az elmúlt öt hónapban – leszámítva a Tripoliban és Bengáziban folyó kisebb harcokat – összesen négy esetben alakult ki komolyabb fegyveres harc az országban: januárban Bani Valídban, februárban Kufrában, márciusban Szabhában, illetve áprilisban Ragdaleinben.

A Varfalla törzs egyik fellegvárának számító, Tripolitól 150 km-re fekvő Bani Valíd városában 2012. január 23-án törtek ki fegyveres összecsapások. A NÁT kezdetben azt kommunikálta, hogy Kaddáfi-párti felkelők állnak a kormányerők elleni támadások hátterében, és Abdul-Dzsálíl már egy új polgárháború víziójával riogatta a lakosságot.³³ Bani Valíd ugyanis a Kaddáfi-párti erők egyik fellegvára volt a polgárháború során, és az utolsók között kapitulált a NÁT erői előtt.³⁴ A Nemzeti Felszabadítási Hadsereg egynapos harc után feladta a várost.³⁵ Időközben azonban kiderült, hogy valójában nem a halott diktátor szimpatizánsai, hanem a helyi vezetés és fegyveresei állnak a támadás mögött. A vita lényege abban állt, hogy a Varfalla – tekintettel a pár hónappal korábbi harcokra – nem nézte jó szemmel a keleti NFH csapatok növekvő befolyását. Ugyanakkor hangsúlyozták, hogy a konfliktust nem kívánják kiszélesíteni, elismerik a NÁT politikai fennhatóságát, de fegyveres erőit nem engedik be a városba. Január 24-én Abdul-Dzsálíl elismerte a Varfalla jogát saját biztonságuk garantálására és megszervezésére. Ezzel párhuzamosan a további harcok megakadályozására csapatokat vezényelt a térségbe – de nem a városba.³⁶

Bani Valídnál jóval súlyosabb harcok robbantak ki a 40 000 lakosú déli Kufrában. A harc a színesbőrű toubouk és az arab zuvajja törzs tagjai közt robbant ki február 12-én. A szórványos lövöldözés után február 14-én a felek már légvédelmi gépágyúkkal és RPG-kel tüzeltek egymásra. Az etnikai köntösbe csomagolt konfliktus mögött komoly gazdasági érdekek húzódtak meg, nevezetesen a dél felé vezető kereskedelmi- és csempésútvonalak, szállítmányok ellenőrzése, amelyben mind a többségi zuvajják, mind a toubouk érintettek voltak. A harcok végeredménye mintegy 150 halott és 300 sebesült lett.³⁷ A NFH csapatai február 23-án vonultak be a városba a helyzet stabilizálására. A repülőtér és a fő csomópontok megszállásával február 25-re sikerült helyreállítani a városban a rendet.³⁸ A béke azonban törékeny maradt, április végén újabb összecsapásokról érkeztek hírek Kufrából.³⁹

Hasonló összecsapások folytak március 25. és 31. között Szabhában. A toubouk és az arab Abú Szejf közti fegyveres harc egy autó körül vitával kezdődött, aztán gyorsan eszkalálódott.

33 Pro-Gaddafi Forces Capture Bani Walid, 5 NTC Troops killed – Report. <http://www.rt.com/news/libya-new-civil-war-489/>. Megtekintve: 2012. május 23.

34 Libyan government concedes to restive town's demands. <http://www.reuters.com/article/2012/01/25/us-libya-talks-idUSTRE8001WN20120125>. Megtekintve: 2012. május 23.

35 Wolfram Lacher: The Libyan Revolution. 13.

36 Libyan government restives.

37 More than 100 killed in clashes in Southern Libya: Tribes. <http://timesofindia.indiatimes.com/world/middle-east/More-than-100-killed-in-clashes-in-southern-Libya-Tribes/articleshow/11982623.cms>. Megtekintve: 2012. május 23.

38 New Libya army flexes muscles to halt tribal fight. <http://af.reuters.com/article/libyaNews/idAFL5E8DN9P420120223?pageNumber=1&virtualBrandChannel=0>. Megtekintve: 2012. május 23.

39 Libya: peace lost in the desert. <http://allafrica.com/stories/201204290209.html>. Megtekintve: 2012. május 23.

A NÁT itt is gyorsan cselekedett, és 3 000 katonát vezényelt a térségbe.⁴⁰ Addigra azonban mintegy 150-en estek el a harcokban és 400-an megsebesültek.⁴¹

Áprilisban Ragdalein körzetében törtek ki harcok a 90 000-es lélekszámú város arab és a feleakkora Zuvára berber lakosai között, amelyben legkevesebb 22 ember vesztette életét. A polgárháború során a berberek szinte azonnal a felkelők oldalára álltak, míg Ragdalein lakosai sokáig kitartottak a rezsim mellett. A válság rendezésére el-Keib miniszterelnök személyesen közvetített a felek között. Bár a tárgyalások eredményre vezettek, és a milíciák beszüntették a harcot, az arab-berber ellentét továbbra is érzékelhető a térségben.⁴²

A milíciák azonban nem csupán hátráltatói a stabilizációnak, szerepük a líbiai államépítésben rendkívül összetett. Míg az előbb bemutatott elrettentő esetekben a fegyveres csoportok egyértelműen a további káosz előidézői, más esetekben valóban a rendvédelmi feladatok egyedüli ellátói. Sok frakció valóban arra vár, hogy feladatait átadhassa egy működőképes központi kormány fegyveres erőinek – ennek hiányában azonban nem merik megkockáztatni, hogy védelem nélkül hagyják a mögöttük álló közösségeket.⁴³ A milíciák a nagypolitika szintjén is egyre aktívabbak, és megindult az eddig meglehetősen töredezett politikai paletta integrációja. Ennek egyik fő hajtóereje a NÁT februári bejelentése volt, amelyben a kormány az alkotmányozó gyűlés 200 helyét szétosztotta a régiók között. Első lépésben a nyugati frakciók megalakították a Nyugat-líbiai Katonai Tanácsot (Western Libyan Military Council – WLMC), melynek fő erejét a Tripolit felszabadító Abdul-Hakím Belhádzs-vezetette Tripoli Katonai Tanácsa és a vele rivalizáló Zintáni Katonai Tanács alkották. A mintegy száz különféle csoport elképzelése Líbia jövőjéről még korántsem egységes, bár abban egyetértenek, hogy „jó irányba kell előmozdítani a forradalmat”;⁴⁴ egyesek minél szorosabbra szeretnék fűzni a szálakat a NÁT-tal, míg mások inkább a regionális szintet igyekeznek erősíteni. Az elszakadáspárti hangok azonban minimálisak.

A WLMC megalakulása ugyanakkor veszélyes folyamatot indított el, és felgyorsította a hasonló jellegű keleti törekvéseket. Március elején Kireneika különféle törzsi, vallási és fegyveres vezetői gyűltek össze Bengáziban, hogy megalakítsák az autonóm Barka államát. A csoport élére Ahmed Zubajr al-Szanúsi, Idrisz király unokaöccse állt.⁴⁵ Szanúsi vezető szerepe nem sok jóval kecsegtetett sem a nyugatiak, sem az egységes Líbiáért kampányolók szemében. A keletiek jóval messzebb mentek a WLMC célkitűzéseinél, és veszélyes mértékben támaszkodtak a centrifugális ideológiákra. A csoport azt szeretné elérni, hogy Barka önálló közigazgatással rendelkezzen Bengázi székhellyel, és a központi kormánynak csak a külügyi és olajipari

40 Libya militias resume fighting after ceasefire. <http://www.reuters.com/article/2012/03/28/us-libya-south-clashes-idUSBRE82R19M20120328>. Megtekintve: 2012. május 15.

41 Libya announces truce to end clashes that killed over 150. <http://www.thestarphoenix.com/news/Libya+announces+truce+clashes+that+have+killed+over/6391755/story.html>. Megtekintve: 2012. május 23.

42 Battle between rival Libyan militias kills at least 22. http://www.nytimes.com/2012/04/04/world/africa/clash-of-libyan-militias-kills-at-least-22.html?_r=2. Megtekintve: 2012. május 15.

43 Disarming Libya's militias. <http://carnegieendowment.org/sada/2012/02/16/disarming-libya-s-militias/9ofa>. Megtekintve: 2012. május 15.

44 Revolutionary militias in Western Libya unify. <http://news.yahoo.com/revolutionary-militias-western-libya-unify-202930985.html>. Megtekintve: 2012. május 16.

45 Slipping into Chaos. <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=29893>. Megtekintve: 2012. május 16.

szférába legyen beleszólása. A törzsi vezetők elutasították azokat a vádakat, melyek szerint Líbia szétszakítására törekednének: „*Fiaiunkat és fegyvereinket elküldtük, hogy szabadítsák fel a teljes nyugati területet, hol van hát itt a megosztottság?*” – érveltek.⁴⁶ A csoport ugyanakkor kevesli azt a 60 helyet, amit a NÁT tervei jelölnek ki számára az alkotmányozó gyűlésben, és 100 székre tartanak igényt – miközben a lakosság alig 20 %-át képviselik. Fontos tény, hogy a NÁT nem vett részt a bengázi találkozón, és a keleti vezetők a kormánytól függetlenül szervezkedtek. Abdul-Dzsálíl kemény szavakkal ítélte el a kezdeményezést, Abdul-Rahím el-Keib pedig arra hivatkozva utasította el a föderációs berendezkedést, hogy „*nem akarunk visszamenni ötven évet az időben.*”⁴⁷ Barka állam koncepciója mögött egyébként sokan katari szervezkedést látnak.

A NÁT – külföldi támogatással – igyekezett reagálni ezekre a kihívásokra. Bár egyes területeken – mint például a közbiztonság – rá volt utalva a frakciók, milíciák támogatására, hosszú távon gátat akart szabni azon tevékenységüknek, amely gyengíti a líbiai állam egységét. Ennek egyik fontos eleme volt, hogy az új párttörvény értelmében nem lehet vallási, etnikai vagy törzsi alapokon pártot szervezni.⁴⁸ Az Átmeneti Nemzeti Tanács jelentős erőket mozgalt meg annak érdekében, hogy a fő határátkelőket – beleértve a repülőtereket is – a központi kormányzat ellenőrzése alá vonja. Ennek a folyamatnak fontos eredményének számított, hogy a zintani milícia a tripoli reptér ellenőrzését átengedte a NFH alakulatainak. A hatalmi egyensúly megteremtése érdekében Abdul-Rahím El-Keib miniszterelnök törekedett arra, hogy 23 fős kabinetjében lehetőleg minden fontosabb forradalmi csoport képviseltesse magát. A hadügyminiszteri tárcát például a katonailag egyik legütőképesebb milícia, a Zintáni Brigád vezetője, Oszáma al-Dzsuvajli kapta meg, míg a vezérkari főnök a harcok oroszlánrészét viselő miszrátai parancsnok, Júsuf al-Mangús lett. A konszolidáció jele, hogy a civil szervezetek gombamód szaporodnak az országban, és egyre több politikai párt alakul. Kaddáfi 42 évnyi diktatúrája után különösen szembetűnő a plurális média megjelentése, amely meglehetősen szabadsággal tárgyalja az országban folyó – korántsem mindig pozitív – ügyeket.⁴⁹ Mint láhattuk, a NÁT arra is képes, hogy szükség esetén fegyveres erővel vessen véget a milíciák közti torzskodásnak. A Bani Validban zajló események pedig azt jelezték, hogy a stabilitás érdekében a kormány kisebb engedményekre is hajlandó. A miniszterelnök közvetítő tevékenysége pedig arra utal, hogy a NÁT a líbiai törzsi viszonyokat figyelembe véve, és ha kell, azokat a nyugati mechanizmusokkal szemben előtérbe helyezve igyekszik rendezni a különféle frakciók közt feszülő ellentéteket.

46 Militia, tribal leaders demand authonomy for Eastern Libya. http://articles.boston.com/2012-03-07/world/31127757_1_national-transitional-council-libya-transitional-leaders. Megtekintve: 2012. május 16.

47 Militia, tribal leaders demand authonomy for Eastern Libya. http://articles.boston.com/2012-03-07/world/31127757_1_national-transitional-council-libya-transitional-leaders. Megtekintve: 2012. május 16.

48 The Arab Spring and Libya's minorities. <http://www.aina.org/news/20120428132634.htm>. Megtekintve: 2012. május 16.

49 Time to rein in Libya's militias. <http://www.chathamhouse.org/publications/twt/archive/view/182758>. Megtekintve: 2012. május 16.

MILÍCIÁK

Mint a NATO Defense College szemináriuma rámutatott, a milíciák többsége a közhiedlemmel ellentétben nem csupán törzsi, hanem regionális és lokális alapon is szerveződik.¹ A frakciók a becslések szerint még mindig több ezer elfogott Kaddáfi-párti katonát és zsoldost tartanak fogva, akik közül többeket megkínoztak. Az egyes csoportok neve, egymáshoz való viszonya, összetétele, ereje viszonylagos, folyamatosan változik. Gyakoriak az átfedések, tisztázatlanok az alá-fölérendeltségi viszonyok. Éppen ezért a milíciák alábbi bemutatása inkább tájékoztató, útmutató jellegű.

A Tripoli Brigád

Az Írországból hazatérő Mahdi al-Haráti 2011 februárjában kezdett hozzá a milícia szervezéséhez. Augusztusra a Tripoli Brigád 570 fegyverrel rendelkezett, akik az ország különböző pontjairól érkeztek a Nafúsza-hegységbe, a csoport bázisterületére. Ugyanakkor al-Haráti azt nyilatkozta, hogy több ezer támogatójuk várakozik Tripoliban is a nagy offenzívára.² A frakció fontos szerepet játszott Tripoli felszabadításában. Az egység létszáma augusztusban 1 300 fő körül mozgott. 2011 novemberében az egység hivatalosan integrálódott a NFH-ba.

A Zintáni milíciák (Zintáni Katonai Tanács – Zintan Military Council, ZMC)

A Tripolitól 136 km-re, a Nafúsza-hegységben található, agglomerációjával együtt nagyjából 50 000-es, berber többségű Zintán városa adta a felkelők egyik legjobban szervezett, legütőképesebb egységét. Zintán mindig is a Kaddáfi-ellenesség egyik nyugati központjának számított, a város vezetői belekeveredtek a diktátor elleni 1993-as puccskísérletbe is. A polgárháború során kínosan ügyeltek arra, hogy csak olyan személy kerülhessen soraik közé, aki nem korrumpálódott a régi rendszerben.³ A kb. 1 200 fegyverest számláló csoport döntő szerepet játszott Tripoli elfoglalásában, és harcosai fogták el Kaddáfit október 20-án.⁴ A milícia befolyásának elismeréseképpen vezetőjük, Oszáma al-Dzsuvajli az átmeneti kormányban megkapta a hadügyminiszteri posztot.⁵

A zintáni milícia viszonya az arab csoportokkal korántsem kiegyensúlyozott. 2011 novemberében megállították a LIFG parancsnokát, Belhádzsot a zintáni csoport által ellenőrzött tripoli reptéren, azt állítva, hamis útlevéllel akar Törökországba utazni. A milícia és Belhádzs közti ellentét még a Tripoli elleni hadműveletek idejére vezethető vissza, amikor a két fél mély gyanakvással nézte egymás tevékenységét. Az incidens békés kimeneteléhez Abdul-Dzsálíl elnök személyes közbelépése vált szükségessé. 2011. december 10-én a milícia tűzharcba keveredett a Khalífa Haftar akkori NFH-parancsnokot szállító konvojjal. Az összecsapásban többen életüket veszítették. A zintáni csoport szerint csak félreértés történt, mivel nem tájékoztatták őket a vezérkari főnök érkezéséről.

Toubou Front Líbia Megmentésére (Toubou Front for the Salvation of Libya)

1 NATO Defense College 3.

2 Irish Libyans join the rebels trying to oust Gaddafi. <http://www.irishtimes.com/newspaper/world/2011/0813/1224302379128.html>. Megtekintve: 2012. május 24.

3 Cristiani 3.

4 Reptérbéke Líbiában. <http://afriport.hu/hirek/libia-al-Kaddafi-utan/12878-repterbeke-libiaban.html>. Megtekintve: 2012. május 17.

5 Ashour 5.

A 2007 derekán alakult csoport célja a Líbiában élő toubou népcsoport jogainak védelme volt. 2007 végén Tripoli a touboukat megfosztotta állampolgárságuktól azt állítva, hogy az alapvetően Csádban élő népcsoport a líbiai-csádi konfliktusban a csádi kormányt támogatja. A toubouk 2008-as felkelését a Kaddáfi-erők leverték, a szervezet vezetője, Ísza Abdul-Madzsíd Manszúr Norvégiába menekült. A polgárháború alatt az ismét életre hívott Front a NÁT-ot támogatta, majd annak győzelme után feloszlatta magát. 2012 tavaszán Dél-Líbiában azonban ismét összecsapásokra került sor toubou fegyveresek és különféle milíciák között. A legsúlyosabb incidensre Szabhában került sor, ahol a toubouk állítólag a városi milíciától el akartak venni egy járművet. Az így kialakuló harcokban, melyek során mindkét fél bevetett nehézfegyvereket is, tucatnyian veszítették életüket.⁶ Ezért Manszúr ismét életre hívta szervezetét, hogy védje meg a touboukat az etnikai alapú erőszaktól.⁷ Kufrában is összecsapásokra került sor a 4 000 fős tubu kisebbség és a mintegy 40 000 főnyi arab zuwajja többség között, a februárban, majd áprilisban ismét fellángoló harcokban több százan veszítették életüket. A nomád toubouk a polgárháború alatt sokat tettek azért, hogy dél felől akadályozzák az Kaddáfi által felbérelt fekete-afrikai zsoldosok északra áramlását, ám a NÁT nem honorálta kellően erőfeszítéseiket. Egyes szakértők szerint az etnikai köntösbe öltöztetett konfliktusok mögött valójában gazdasági okok húzódnak meg: mind a toubouk, mind a zuwajja törzs érdekelték az ország alig ismert déli területein keresztül futó csempésztúvonalak kiaknázásában, amely az élelmiszer-, fegyver-, üzemanyag-, ember- és kábítószer-kereskedelem révén óriási hasznot hajt a helyi közösségeknek.⁸

A miszráti milíciák

A Líbia harmadik legnagyobb városa, a 280 000 lakosú Miszráta körüli milíciák – mint a Sahíd (Mártír), a Miszráta, a Fekete, a Swehdi vagy az al-Hurrijja Brigád (Szabadság) – azzal, hogy lekötötték Kaddáfi erőinek jelentős részét, döntő mértékben járultak hozzá a felkelés katonai győzelméhez. A csoportok ezért súlyos árat fizettek, a legszerényebb becslések szerint is ezer és kétezer közé tehető a város ostroma során elesett felkelők száma.⁹ Miszráta felszabadítása után a város frakciói fontos szerepet játszottak Tripoli és Szirt elfoglalásában is. A csoportok fegyveres ereje a becslések szerint meghaladhatja a 7 000 főt.

A Nyugat-líbiai Katonai Tanács (Western Libyan Military Council – WLMC)

A zintáni csoport és a LIFG/LIMC vezetésével létrejött, mintegy 100 különféle milíciát tömörítő ernyőszervezet.¹⁰ A WLMC-n belüli feszültségek miatt a szervezet valódi politikai és katonai jelentősége kérdéses.

Egyéb csoportok

- **Obaida Ibn Dzszarráh Brigád** – radikális iszlamista milícia, őket vádolják Abdul- Fattáh Júnisz meggyilkolásával;

6 Tribal clashes in Libya's Sabha kill 16. <http://www.thehimalayantimes.com/fullNews.php?headline=Tribal+clashes+in+Libya's+Sabha+kill+16&NewsID=326217>. Megtekintve: 2012. május 14.

7 Libyan militia clash in city of Sabha. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-17528382>. Megtekintve: 2012. május 14.

8 Libya: Peace lost in the Desert. <http://allafrica.com/stories/201204290209.html>. Megtekintve: 2012. május 14.

9 Snipers, cluster bombs spread panic in Libya's Misrata. <http://newsinfo.inquirer.net/breakingnews/world/view/20110419-331999/Snipers-cluster-bombs-spread-panic-in-Libyas-Misrata>. Megtekintve: 2012. május 24.

10 Ashour 5.

- **Okba Ibn Nafih Brigád** – radikális iszlamista csoport;
- **Omar al-Mukhtár Brigád** – Adzsdabijában állomásozik, létszáma 200 fő és 10 teherautó;
- **Ali Haszan al-Dzsábir Brigád** – bajdai csoport, harcolt Szirt környékén;
- **Dzsabal Mártírjai Brigád** – bajdai milícia, ereje 100 fő;
- **Tripoli Mártírjai Brigád** – Bajdában állomásozik;
- **Szabad Líbia Zászlóalj** – Bajdában állomásozik;
- **Bajda Mártírjai Brigád** – Bajdában állomásozik;
- **Abú Szalím Mártírjai** – Bajdában állomásozik;
- **ZávijaBrigád** – Nafúsza-hegységben szerveződött;
- **Fajszál Brigád** – Zliten külterületein szerveződött;
- **Arise Brigád** – Miszráta és Tripoli között a parti autópálya mentén állomásozik;
- **Abú Szalím Brigád** – Kelet-Líbia;
- **Szabráta Brigád** – Nafúsza-hegység, Szabratha;
- **Zuvára Brigád** – Nafúsza-hegység, Zuvara;
- **Martyr Wasam Qaliyah Brigád** – Nyugat-Líbia, kb. 300 fegyveres;
- **Parti Brigád** –Zavija és Tripoli között állomásozik a parti autópálya mentén;
- **Nálút Brigád** – Nafúsza-hegység, Nalut;
- **Kabaw Brigád** – Nafúsza-hegység;
- **Dzsádu Brigád** – Dzsádu, kb. 300 fő;
- **Május 28-a Brigád** – Tripoli környéke, Varfalla;
- **Győzelem Egység** – Miszráta és Bani Valíd közti út;
- **Sivatagi Pajzs Brigád** – Szabhát szabadították fel;
- **Furszán Brigád** – Tripoli;
- **Ghariján Brigád** – Gharijáan;
- **Kekka Brigád** – Tripoli, kb. 800 fegyveres;
- **A Völgy Oroszlánjai Brigád** – Miszráta, Szirt;
- **11. Brigád** – Szirt;
- **Al-Ghiran Brigád** – Szirt;
- **Khálid ibn al-Valíd Brigád** – Zintán;
- **Szabha Líbiai Mártírjai Brigád** – Szabha.¹¹

AZ ISZLAMISTÁK LÍBIÁBAN

Többször is hangsúlyoztuk írásunkban, hogy Líbia muszlim állam – és valószínűleg az is fog maradni. Az iszlám a negyvenéves diktatúra ellenére, törzsi hagyományokkal fűszerezve átjárja a társadalom teljes szövetét. Ha szétnézünk a Líbiával szomszédos országokban, szinte mindenütt az iszlamisták előretörésének lehetünk tanúi, gondoljunk csak Egyiptomra vagy Tunéziára. Fontos azonban lefektetnünk néhány alapvető tény. Az egyik az, hogy bár az iszlám politikai szerepe Líbiában is jelentős, a radikális politikai csoportok befolyása annál kevésbé. A szalafisták bázisa meglehetősen gyenge a lakosság körében, és a jóval mérsékeltebb, ma már a Nyugat számára is elfogadható ideológiát követő líbiai Muszlim Testvérek sem támogatják a szalafisták térnyerését. Ráadásul a szalafisták nem tévesztendőek össze az AQIM-mel: az al-Káidával szimpatizáló csoportnak lényegében nincs politikai bázisa az országban. Líbia egy-

¹¹ National Liberation Army. [http://en.wikipedia.org/wiki/National_Liberation_Army_\(Libya\)](http://en.wikipedia.org/wiki/National_Liberation_Army_(Libya)). Megtekintve: 2012. május 30.

előre sem nem Irak, sem nem Afganisztán vagy Szomália – a vallási szektarianizmusnak nincs hagyománya és bázisa az országban¹² – bár érdemes szem előtt tartani, hogy a dzsihádisták megérkezése előtt Szomáliában sem volt. A polgárháború zűrzavarát kihasználva több külföldi dzsihádist is az országba érkezett, több száz főt megnyerve az al-Káida ügyének.¹³ A NÁT elkötelezettnek tűnik az iszlamista radikálisok elleni harcban – de ehhez elengedhetetlen az ország területe feletti hatékony ellenőrzés, amire még Kaddáfi autoriter rendszere sem volt teljes mértékben képes. A déli területeken a központi kormány befolyása minimális. Aggasztó, hogy a polgárháború befejezése után fél évvel a NÁT erői rendszeresen fedeznek fel újabb és újabb fegyverraktárakat, lerakatokat a térségben, ezért félő, hogy az AQIM és üzleti partnereik gyakran megelőzik őket. A fegyvereket sok esetben nem is Líbiában alkalmazzák – a közel-múltban sierra leone-i és libériai közvetítéssel a szomáliai harcokban is feltűntek az észak-afrikai országból származó harceszközök.¹⁴ Ez ellen egyedül úgy lehetne eredményesen felvenni a küzdelmet, ha a NÁT lezárja és ellenőrzi Líbia határait. Csakhogy a NATO Defense College szerint ehhez legalább 100 000 fős erőre lenne szükség. Ezen stratégia pozitív hozadéka lehetne, hogy munkát ad a milíciák állományának, ráadásul nem költséges nehézfegyverzet, hanem elsősorban felderítésre és megfigyelésre alkalmas eszközök beszerzését követelné meg.¹⁵ Ugyanakkor egy ekkora létszámú fegyveres erő fenntartása óriási terhet róna az államra, valamint tovább növelné – immár törvényesített keretek között – a társadalom militarizáltságát. A líbiai iszlamisták alapvetően négy fő csoportba sorolhatók:

- a Muszlim Testvérek líbiai szárnya,
- a Líbiai Iszlám Harcoló Csoport (Libyan Islamic Fighting Group – LIFG) – új nevén Líbiai Iszlám Mozgalom a Változásért (Libyan Islamic Movement for Change – LIMC),
- a szalafisták,
- az AQIM-sejtek.

A csoportok társadalmi bázisát az is gyengíti, hogy többségük komoly hitelességi válsággal küzd. Az elmúlt években ugyanis a Szaif al-Iszlám Kaddáfi által meghirdetett nyitás keretében párbeszédet folytattak a rendszerrel, sőt meglehetősen szívélyes viszony alakult ki a kormány és egyes iszlamista csoportok között. A társadalomtól való eltávolodásukat jól jelezte, hogy nem volt közvetlen szerepük a harcok kitörésében. Ugyanakkor – részben a külföldi hadszíntereket is megjáró parancsnokoknak köszönhetően – később döntő hatást gyakoroltak a küzdelem menetére mind keleten (Iszmaíl al-Szallábi), mind nyugaton (Abdul- Hakím Belhádzs, a TMC jelenlegi parancsnoka).¹⁶

Az iszlamisták számára komoly kihívás, hogy politikai ideológiájuk meglehetősen diffúz és kidolgozatlan. Míg vezetőik pragmatistának tűnnek, az alsóbb szinteken általában radikálisabb elkötelezettségű parancsnokokat és harcosokat találunk. Összességében mégis elmondható róluk, hogy a dzsihád háborúi – Irak, Afganisztán, Szomália – sok esetben mérséklőleg hatottak rájuk. Mint egyikük megjegyezte: *„Láttuk a muszlimok korábbi harcát...Sem Afganisztánt nem*

12 NATO Defense College. 2-3.

13 Al-Qaeda sends fighters to Libya. <http://security.blogs.cnn.com/2011/12/30/al-qaeda-sends-fighters-to-libya/>. Megtekintve: 2012. május 23.

14 Analyst says Somali pirates have new weapons from Libya. <http://www.reuters.com/article/2012/04/12/us-africa-pirates-idUSBRE83B0HO20120412>. Megtekintve: 2012. május 23.

15 NATO Defense College. 5.

16 Ashour 3.

sikerült felszabadítanunk, sem az iszlám államot megteremtünk. Elegünk lett. Egy biztonságos társadalmat szeretnénk, ahol felnevelhetjük a gyerekeinket.”¹⁷ Mindent összegezve az iszlamista ideológia szerepe az alkotmányozás folyamatában jelenleg néhány olyan elemben merül ki, mint például a sária legfőbb irányelvvé tétele vagy a poligámia esetleges megengedése. Bár hosszú távon – akárcsak Tunéziában – az iszlamista megerősödése szinte garantált, azok igazodási pontját nem a vakhábiták vagy Irán, hanem egyre inkább Törökország jelenti.

Group	Offshoot from/ Ties to	Ideological Trend(s)	Location and Date of Establishment	Leader (As of January 2011)	Stance on Electoral Democracy	Stance on Armed Tactics
Libyan Muslim Brotherhood (LMB)	Egyptian Muslim Brotherhood	Ikhwanism	Libya, 1968	Soliman Abd al-Qadr	Accepted	Rejected
National Front for Salvation of Libya (NFSL)	Libyan Muslim Brotherhood	Multiple	Sudan, 1981	Ibrahim Abdulaziz Sahad	Accepted	Accepted
Islamic Rally Movement (IRM)	Libyan Muslim Brotherhood	Ikhwanism	Switzerland, 1992	Abd al-Wahab al-Hilali	Accepted	Accepted
Libyan Islamic Fighting Group (LIFG)	Ties to al-Jihad of Egypt; Afghan Groups	Jihadism	Pakistan, 1990	Abd al-Hakim Belhaj	Rejected until 2011	Rejected*
Al-Shuhada' (The Martyrs)	Ties to al-Jihad of Egypt; LIFG; Afghan Groups	Jihadism	Libya, 1989	Muhammad al-Hani (killed in 1996)	Rejected	Accepted and Promoted

A forradalom előtti főbb iszlamista csoportok és jellemzőik (Forrás: Ashour 11.)

Organization	Affiliated Party/ Leader(s)	Affiliated/ Allied Militia(s)/ Commander(s)	Leader(s) Of Organization	Regional Stronghold(s) of Organization and Affiliates
Libyan Muslim Brotherhood (LMB)	Justice and Construction Party (JCP)/ Muhammad Sawan	Revolutionary Brigades Coalition (Fawzi Bukatief)	Bashir al-Kubty	Benghazi, Eastern towns, Tripoli
National Front for the Salvation of Libya (NFSL)	National Front for the Salvation of Libya (NFSL)	N/A	Ibrahim Abdulaziz Sahad	Misrata, Tripoli
Libyan Islamic Movement for Change (LIMC); Formerly (LIFG)	Vanguard Party (Hizb al-Tali'a)*	Tripoli Military Council (TMC)	Abd al-Hakim Belhaj	Tripoli, Tripoli suburbs
Tripoli Revolutionaries Council (TRC)	Summit Party	Zintan Military Council (ZMC) (Mukhtar Fernana)	Abdullah Naker	Tripoli, Al-Zintan
Libyan National Democratic Party (LNDP)	Libyan National Democratic Party (LNDP)	ZMC/Revolutionary Rally of Western Libya (RRWL) (Mukhtar Fernana)	Mahmoud Jibril	Tripoli, alZintan, other Western towns
National Rally	National Rally	February 17 th Brigade (Ismail al-Sallabi)	Ali al-Sallabi	Benghazi

A forradalom utáni főbb iszlamista csoportok és jellemzőik (Forrás: Ashour 11.)

FŐBB ISZLAMISTA CSOPORTOK

A Muszlim Testvérek

A Muszlim Testvérek első, még egyiptomi tagokból álló csoportja Idrisz támogatásával 1949-ben érkezett az országba. A líbiai tagozat megalapítására mindazonáltal csak 1968-ban került sor. A Kaddáfi-rezsim kezdeti időszakában elnyomott szervezetként működtek, és szinte semmiféle politikai aktivitást nem tanúsítottak. Tagjaikból a folyamatos üldöztetések elől sokan az Egyesült Államokba disszidáltak. Ezt kihasználva Washington igyekezett a Testvéreken keresztül gyengíteni a líbiai rezsimet. A hathatós külső támogatással megerősödött csoport a nyolcvanas években több kísérletet is tett a diktátor megdöntésére (1984: Báb al-Azízijja csata, 1985: Project Algeria; 1986-90: Project Chad), melyre a kormányzat még szorosabb kontrollal és elnyomással válaszolt. A kilencvenes évek végének enyhülési politikájának részeként 1999-ben párbeszéd kezdődik a szervezet és Tripoli között. 2005-2006 folyamán Szaif al-Iszlám Kaddáfi a többi muszlim politikai csoporttal együtt igyekezett együttműködésre bírni a Testvéreket, hogy mint ellenzéki erő semlegesítse őket. A polgárháború kitörésekor a szervezet néhány ezer líbiai és kb. 200 disszidens taggal rendelkezett, akik elsősorban az értelmiség és a diákság köréből csatlakoztak a Testvérekhez.¹ 2012 márciusában a csoport létrehozta az Igazság és Építkezés (Justice and Construction) pártot – az egyiptomi Szabadság és Igazság Párt (Freedom and Justice Party – FJP) mintájára –, amely saját definíciója szerint egy „nemzeti polgári párt iszlám hivatkozásokkal”.² A Muszlim Testvérek gondosan kerüli a kapcsolatot a külföld szemében szalonképtelen dzsihadistákkal. A szervezet fő célja – szintén egyiptomi mintára – a legitimáció, a nyugati elfogadottság, illetve a lakosság megnyerése.³

A Líbiai Iszlám Harcoló Csoport (Libyan Islmaic Fighting Group – LIFG)

Az LIFG 1990-ben alakult az egyiptomi al-Dzsihád dzsihadista szervezet mintájára. Alapítói – mint Abdul-Hakím Belhádzs – egy titkos, elitista, radikális paramilitáris szervezetet szerettek volna létrehozni, melynek fő célja a rezsim megdöntése. A líbiai hatóságok látóterébe 1995-ben került a szervezet, amikor is az államgépezet igyekezett felszámolni a csoportot. 1995 és 1998 között az LIFG – részben saját túléléséért küzdve – lassú intenzitású gerillaháborút vívott Tripoli ellen. Háromszor kísérelték meg meggyilkolni Kaddáfít. A hároméves harcban összesen 165 líbiai tisztviselővel, rendőrrel, katonával végeznek, saját veszteségük 177 fő volt. 2005-től Szaif al-Iszlám Kaddáfi velük is tárgyalásokat folytatott, melynek keretében 2010-ben lemondtak a fegyveres harc eszközéről, cserébe a kormányzat szabadon engedte a szervezet fogva tartott tagjait. Mindazonáltal a két fél viszonya továbbra is feszült maradt, ezt jól jelezte, hogy a LIFG harcosai hamar csatlakoztak a felkeléshez. A szervezet több tagjai is megjárta korábban Afganisztánt, Csecsenföldet, Algériát, így az ezeken a helyeken megszerzett tapasztalataiknak nagy hasznát vették a kormányerők elleni küzdelemben. A csoport 2011. február 15-én új nevet vett fel: Líbiai Iszlám Mozgalom a Változásért (Libyan

1 Omar Ashour: Libyan Islamists Unpacked: Rise, Transformation, and Future. http://www.operationspaix.net/DATA/DOCUMENT/7054~v~Libyan_Islamists_Unpacked__Rise_Transformation_and_Future.pdf. Megtekintve: 2012. május 21. 1-2..

2 Uo. 4.

3 Uo. 4.

Islamic Movement for Change – LIMC),⁴ ezzel is szimbolizálva eltávolodásukat az eredeti dzsihádistá, Nyugat-ellenes gyökerektől. A LIMC csatlakozott a Tripoli Katonai Tanácshoz (Tripoli Military Council – TMC), a szervezet szóvivője, Ansi al-Saríf a TMC szóvivője lett. A Tripoli Katonai Tanács ma szinte teljesen az egykori LIFG-tagokból áll. A TMC fegyveres ereje rendkívül jelentős, mintegy 5-7000 harcos.⁵ A szervezet korábbi vezetője és a TMC parancsnoka, az Afganisztánban a Szövetségesek ellen küzdő Abdul-Hakím Belhádzs nyilatkozatában jelentősen visszavett a Nyugat-ellenes retorikából. Belhádzs 2012. május 14-én lemondott katonai tisztségéről, hogy pártot alapítva részt vehessen az alkotmányozó gyűlési választásokon.⁶

A Mártírok Mozgalma (Martyrs Movement)

A LIFG-hez hasonló, de annál kisebb létszámú dzsihádistá csoport. Nagyjából 2 000 főt számláló fegyveres erejében megtalálhatóak az afganisztáni, iraki, csecsenföldi hadszíntereket megjárt veteránok.⁷

A szalafisták

A különféle szalafista ideológiájú szervezetek a '60-as évek óta vannak jelen Líbiában. Alapvetően két csoportra oszthatók: a status quo pártiakra, akik kiegyeztek a rendszerrel, sőt fontos szerepet játszottak a pro-Kaddáfi propagandában még a polgárháború alatt is. Cserébe az állam viszonylagos szabad mozgásteret hagyott a számukra. A szalafisták másik csoportját a reformisták alkották. Az ő legnagyobb gyengeségük, hogy a folyamatos üldöztetésnek köszönhetően rosszul szervezettek, nincs igazi vezetőjük. Egyes előrejelzések szerint ez hamarosan változni fog, és Egyiptomhoz hasonlóan fontos kormányzó erővé válhatnak.⁸

Az AQIM (Al-Qaida in the Islamic Maghreb)

A szervezet minimális erővel, de valószínűleg jelen van Líbiában is. Az egyes csoportok a '90-es évek algériai terroristaival működtek együtt, de Kaddáfi titkosszolgálatára többségüket felszámolta. Az egykori harcosok jelentős része ma a mérsékeltebb iszlamista csoportokhoz csatlakozott. Az AQIM inkább Líbia határain kívül, Maliban és Nigerben tart fenn kiképzőtáborokat, műveletinek többségét is innen tudja indítani Líbia porózus déli határain keresztül.⁹ Különösen aggasztó, hogy a szervezet valószínűleg jelentős mennyiségű líbiai fegyvert és robbanószert zsákmányolt. Az ENSZ jelentése szerint például nagy mennyiségű Semtexet és 445 detonátort szállító konvoj jutott el Líbiából Nigerbe.¹⁰

4 Ashour 2.

5 Uo.4.

6 Libya's Belhadj quits military post for politics. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-18078436>. Megtekintve: 2012. május 23.

7 Ashour 3.

8 Uo. 3.

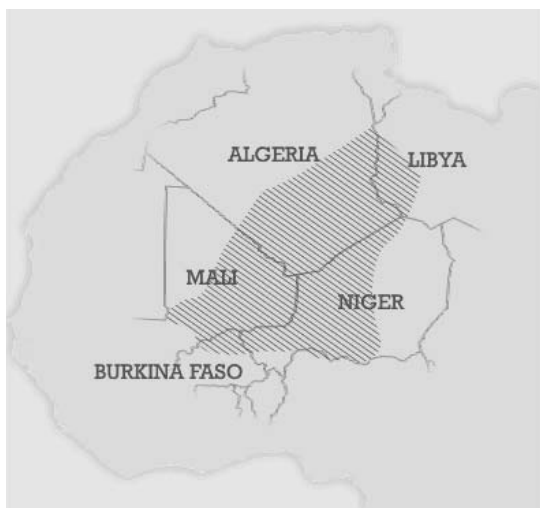
9 Besenyő János: Terrorexport a Szaharába – Al-Káida klón a sivatagban – A Földgömb, a Magyar Földrajzi Társaság folyóirata, XIII (XXIX) évfolyam, 2011/5. lapszám, 257. füzet, 2011. július-augusztus, 38-41. oldal

10 Ashour 7.

A LÍBIAI KONFLIKTUS REGIONÁLIS HATÁSAI

A líbiai konfliktus regionális hatásáról Wolfram Lacher írt tanulmányt.¹¹ Mint Lacher is kiemeli, az észak-afrikai helyzet azért jelent különösen nagy kihívást a térség államainak, mert Líbia határai mentén meglehetősen gyenge államalakulatok sorakoznak. A korábban stabilnak számító Tunézia, Algéria és Egyiptom is – bár eltérő mértékben – megszenvedte az arab tavasz következményeit. Napjainkra a helyzet némileg konszolidálódott, azonban a Kairóban ki-kiújuló utcai összecsapások jelzik a mélyben meghúzódó feszültségeket. Az előbbi három ország erős állami hagyományai, kiépült bürokráciája és hatékony fegyveres szervei azonban nagyban segítenek a szilárd központi kormányzat fenntartásában.

A helyzet sokkal problémásabb az olyan, jóval gyengébb állami hagyományokkal rendelkező országok esetében, mint Niger, Csád vagy Mali, melyekre a líbiai válság komoly destabilizációs tényezőként hat. A legnagyobb kihívást az jelenti, hogy itt nem csupán gyenge államokról, hanem gyenge régióról beszélhetünk, melynek óriási, ellenőrizetlen határain keresztül könnyen áramlanak a harcosok, fegyverek, ideológiák.¹² Gondoljunk csak a Líbiával közvetlenül nem szomszédos Mali esetére, ahol a felkelést a Kaddáfi zsoldjából hazatérő tuareg harcosok vezetik. A nyolcvanas évektől a diktátort szolgáló, mintegy 6 000 főre becsült csoport tagjainak fele elesett a felkelők elleni küzdelemben, de a többiek hazatérve – felmelegítve a térségre, így Észak-Mali területére is kiterjedő független tuareg állam gondolatát – felkelést szítottak Bamako ellen.¹³ Bár sokan azzal vádolják a nyugati szövetségeket és a NATO-t, hogy a líbiai beavatkozás főlegesen destabilizálta a régiót, ez valójában nem új jelenség. A Kaddáfi által pártfogolt csoportok – amint azt Csád esetében láthattuk – évtizedek óta vívják harcaikat a központi kormányok ellen a térség országaiban. A tuaregek már 2006 és 2007 között is folytattak fegyveres harcot a nigeri és mali kormányzat ellen – akkor is Líbiát megjáró parancsnokok,

*A tuaregek lakta területek Észak-Afrikában.
Forrás: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d7/Tuareg_area.png. Megtekintve:
2012. május 24.*

- 11 Wolfram Lacher: Regional Repercussions of Revolution and Civil War in Libya. In: Protest, Revolt and Regime Change in the Arab World. Actors, Challenges, Implications and Policy Options. http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2012_RP06_ass.pdf. 47-50. Megtekintve: 2012. május 16.
- 12 Besenyő János: Erősödő terrorizmus a Maghreb-régióban - AFRIPORT.hu honlapon, (2011. 07.27) <http://www.afriport.hu/hirek/gazdasagi-hirek-magyarorszag/8998-ersoed-terrorizmus-a-maghreb--regioban-elemzes.html>
- 13 A látható légió. Tuareg felkelés Maliban. In: HVG, 2012/12. szám (2012. március 21.), 22-23.

Aghali Alambo és Ibrahim Ag Bahanga vezetésével. A darfúri Igazság és Egyenlőség Mozgalom (Justice and Equality Movement – JEM) vezetőjét, Khalil Ibrahimot szintén Líbiában készítették fel a gerilla-hadviselésre, és Tripoli aktívan támogatta a fúrok Kartúm elleni harcát.

Ami valóban a líbiai állam összeomlásának következménye, az az, hogy a tuaregek mellett nagyszámú fekete-afrikai zsoldos tért haza a harcok befejeztével hazájába. Ezek többsége korábban minimális harci tapasztalatokkal rendelkezett, Líbiában azonban ismereteket szereztek a modern harcászatról. Ráadásul rengeteg fegyvert vittek haza magukkal, amit részben tovább értékesítettek. A régió legnagyobb üzlete jelenleg a már említett fegyverkereskedelem, amelyben nem csupán könnyű, de valószínűleg nehézfegyverek is piacra kerülnek. Mint említettük, a szakértők és a hatóságok számára a föld-levegő rakéták jelentik a legnagyobb kihívást. Bár ezek többségének élettartama már lejárt (az infrafejek már nem működnek bennük), a jelenlétükkel járó fenyegetés nem elhanyagolható.¹⁴

A régió gyenge államaira különösen nagy terhet rónak a hazatérő menekültek. Nigerbe 260 000, Csádba 140 000 ember tért vissza a harcok kirobbanása óta, gyakran megoldhatatlan problémák elé állítva ezen országok kormányzatát, törzsi, etnikai, gazdasági feszültséget szítva az otthon maradt és a hazatérő lakosok között.

AZ ÚJ LÍBIA KÜLKAPCSOLATI KILÁTÁSAI

A térség kulcsállama továbbra is Egyiptom. Nem csupán az arab közvélemény, de a világ is arra figyel, mi fog történni Kairóban, hogyan alakulnak az új ellenzéken belül az erőviszonyok, és hogy az iszlamista pártok miként alakítják retorikájukat, politikai irányelveiket. Mindez fokozottan érvényes a szomszédos Líbiára, melynek politikai mozgalmaira az egyiptomi Muszlim Testvérek és a szalafisták óriási hatással vannak. Bár a nyugati területek törzsi vezetői gyanakodva nézik az egyiptomi – ezáltal közel-keleti – hatás erősödését, hosszú távon ez alól nehezen vonhatják ki magukat. Így a két ország között a történelmileg korántsem problémamentes viszony javulása várható.

Tunéziával Tripoli kapcsolata hagyományosan baráti volt, ami az Ennahda (al-Nahda) győzelmével tovább mélyült. Líbia azért is hálás nyugati szomszédjának, mivel a polgárháború során saját állampolgárain túlmenően is menekültek tízezreit fogadta be. A tunéziaiak számára Líbia ma is egyet jelent a bőséggel és a munkalehetőségekkel, azzal az Eldoráddal, ahol munkájukra szükség van és meg is fizetik őket.

Algériával a diktátor meglehetősen jó viszonyt ápolt. Bouteflika a végsőkéig kitartott Kaddáfi mellett, és befogadta annak menekülő családját is. Emiatt a NÁT hatalomra kerülésével a két ország közötti kapcsolatok megromlottak. A felek azonban a jelek szerint igyekeznek pragmatikus irányvonalat követni, és a szükséges kérdésekben együttműködni. Ugyanez mondható el Szudán és Csád esetében is: a két ország vezetése egyelőre kívár, és igyekszik túllépni a korábbi háborús viszonyokon. Algéria mellett Niger az az állam, amely láthatólag elutasítja a NÁT-tal való szorosabb együttműködést, és a Kaddáfi-család tagjainak egy részét is befogadta.

Ami a távolabbi országokat illeti, a kínai érdekeltségek a jelek szerint átvészelték a konfliktust. Peking igyekszik feledtetni a NÁT-tal a BT határozatok hátráltatását, és tovább bővíteni gazdasági érdekeltségeit. Moszkva befektetései ennél jóval súlyosabb károkat szenvedtek a polgárháború során, és az új líbiai kormány Oroszország felé kevésbé tűnik megbocsátónak.

14 Wolfram Lacher: Regional Repercussions of Revolution and Civil War in Libya. 47. o.

Az Öböl-menti monarchiákkal a NÁT viszonya kettős. Egyrészt hálásak a polgárháború során nyújtott anyagi és politikai támogatásért, ugyanakkor rossz szemmel nézik, hogy gyakran a központi kormányzat feje fölött (lásd Barka állam ügye) igyekeznek befolyásolni a líbiai belpolitikai folyamatok menetét. Az sem elhanyagolható, hogy az állami berendezkedés szempontjából a NÁT számára nem ezek az országok jelentik a modellt.

A NÁT figyelme sokkal inkább Erdogan Törökországára irányul. Annak állami berendezkedése, még inkább mérsékelt, a Nyugat által is elfogadott ideológiai és politikai irányvonala az, ami felkeltette a líbiai vezetés érdeklődését, és ami mentén saját államát szeretné felépíteni.

A Nyugat számára intő jel, hogy a NATO népszerűsége továbbra is rendkívül alacsony a lakosság körében. Bár a Szövetség légicsapásai döntő mértékben járultak hozzá a diktátor bukásához, a líbiaiak 80 %-a még mindig a Kaddáfi-propaganda hatása alatt gondolkodik a szervezetről („a NATO a nyugati imperializmus meghosszabbított karja”).

Az EU pozíciói valamivel jobbak, az Unió láthatósága azonban továbbra is meglehetősen korlátozott Észak-Afrikában.

Összességében elmondható, hogy a NÁT külpolitikai orientációjában az Afrika-központúságot ismét felváltotta az arab világ, illetve Törökország felé való fordulás. A líbiai vezetés többször is hangsúlyosan deklarálta, hogy Líbia muszlim ország, és hogy ez lesz az a fő identitásképző erő, amely mentén meg szeretnék szervezni az új államot.¹⁵

A LÍBIAI GAZDASÁG A POLGÁRHÁBORÚ UTÁN

A polgárháború hónapjai során a líbiai olajipari infrastruktúra súlyos károkat szenvedett. Ebben fontos szerepet játszott, hogy a kormány és a külföldi vállalatok olyan stabilnak gondolták Líbiát, hogy szinte az alapvető biztonsági intézkedéseket (fal, kerítés építése, őrk) sem tették meg az infrastruktúra védelmére. A fizikai védelem hiányának köszönhetően már egy, a közelben becsapódó rakéta vagy bomba, sőt kézfegyverek is jelentős károkat okoztak a létesítményekben, nem beszélve a szándékos rongálásokról. Ezen okulva a lassan visszazivárgó vállalatok most óriási összegeket fektetnek be a „kemény” biztonság szavatolásába. Bár ez a korábbi tapasztalatok alapján indokoltnak látszik, Alan Fraser és Fraser Bomford arra hívja fel a figyelmet közös tanulmányukban, hogy ezek a beruházások sokszor szükségtelen méretűek, vagyis haszontalanok. A szerzőpáros szerint a líbiai helyzet jóval stabilabb annál, mint ahogy azt a többség feltételezi, az energiaipar védelme és működése pedig mind a belső, mind a külső szereplőknek alapvető érdeke. Szerintük célravezetőbb és eredményesebb lenne a „puha” eszközök használatát (megegyezés a helyi milíciákkal, jó kapcsolatok kiépítése a törzsi vezetőkkel). Kontraproduktívnak tartják a biztonsági magánvállalatok alkalmazását, mivel azok rendkívül népszerűtlenek az arab világban, és pusztán jelenlétükkel is gátolják a helyiekkel való jó viszony kialakulását. Fraser és Bomford arra bátorítja a külső szereplőket, hogy a létesítmények közelében élő líbiaiakkal lássák el azok őrzését – bár ők is rámutatnak arra, hogy az angol nyelvtudás hiánya ebben komoly akadályt jelent.¹⁶

Márciusban a Nemzeti Olajtársaság szerint a napi termelés már elérte az 1,36 millió hordót, mértékadó becslések szerint pedig a polgárháború előtti mennyiség ez év nyarára lesz teljesíthető. Ezt igazolják a NÁT által májusban közzétett adatok, mely szerint a kitermelés elérte a napi 1,5 millió hordót, ami csak 300 000 egységgel marad el a polgárháború előtti szinttől.

15 NATO Defense College. 6-7.

16 Risk Management and Lessons Learned in Libya.

Ezt a mennyiséget külföldi befektetők bevonásával 2015-re 2,2 millió hordó/napra, 2020-ra pedig 3 millió hordó/napra szeretnék feltornászni. Musztafa al-Húni, a NÁT elnökhelyettese arról is beszélt, hogy a külföldi vállalatoknak nem kell tartaniuk az államosítástól.¹⁷ Többen figyelmeztetnek ugyanakkor a fennálló politikai bizonytalanságra és a fegyveres összeütközésekre, amelyek továbbra is veszélyeztetik a kitermelést. Kérdéses az is, hogy az országból kimenekült külföldi befektetések milyen ütemben térnek vissza Észak-Afrikába. Az április 25-én, Tripoliban tartott olajipari börze több tucat külföldi vállalatot vonzott, ugyanakkor az is világossá vált, hogy komolyabb befektetések csak akkor érkezhetnek az országba, ha a biztonsági környezet stabilizálódik. A beruházók választ várnak arra a kérdésre is, hogy mi lesz a Nemzeti Olajtársaság sorsa, illetve, hogy a nemzetközi olajtársaságok milyen szerepet játszanak majd az új Líbia olajipari struktúrájában.¹⁸ Márpedig szükség van a külföldi pénzekre – és szakértelemre. Bár az ENSZ-szankciók keretében befagyasztott vagyonok lassan megnyílnak a líbiai kormány előtt, félő, hogy a hagyományosan korrupt és nepotista adminisztráció nem lesz képes kellően kiaknázni az ebben rejlő lehetőségeket.¹⁹

A jövő szempontjából fontos az olajbevételek igazságos elosztása. A lakosság 80 %-a a nyugati területeken él, míg az olajkészletek 70 %-a a keleti országrészben található.²⁰ A Kaddáfi-érában megfigyelhető volt, hogy Kireneika alig profitált természeti kincseinek eladásából, még akkor is, ha a lakosság kisebbik hányada élt a területen. A keletiek ma értelemszerűen szeretnék az eddiginél jóval nagyobb mértékben részesülni a bevételekből, ugyanakkor arra Tripolitánia is igényt tart.

AZ ÁLLAMÉPÍTÉS PROBLEMATIKÁJA – ELVI ÉS GYAKORLATI KIHÍVÁSOK

Líbia esetében továbbra is az maradt az egyik központi kérdés, hogy milyen mintákat fog követni az államépítés, illetve miként valósul meg a konkrét folyamat. Ennek során számos elméleti és gyakorlati kihívással kellett szembenéznie mind a líbiai népek, mind a külső szereplőknek.

Az államépítés elméleti háttere szempontjából alapvető problémaként merült fel, hogy miként sikerül összehangolni a külső és belső szereplők elképzeléseit. A külső aktorok ugyanis – mind a mai napig – hajlamosak megfedkezni róla, hogy az új Líbia megteremtése nem csupán egy működőképes kormány felállításának problémája: fel kell mérni, hogy a líbiai lakosság és a törzsi vezetők milyen minták mentén képzelik el a jövő állami berendezkedését. A két fél elméleti háttere ugyanis nagyban eltért egymástól. A Nyugat az elmúlt két évtized államépítési projektjeiben a „felülről történő” államépítés koncepcióját alkalmazta,²¹ ami már több esetben is kudarcot vallott. Egészen napjainkig a nyugati missziók a „problémás” államokat egy nyugati típusú liberális demokráciává kívánták formálni, amelyhez több esetben is hiányzott a megfelelő történelmi és politikai háttér. Míg egyes speciális esetekben, rendkívül kedvező külső körülmények és belát-

17 Libya currently productiong 1,5 mil b/d crude: NTC official. <http://tweepforum.ly/business/libya-currently-producing-nearly-1-5-mil-bd-crude-ntc-official/>. Megtekintve: 2012. május 23.

18 Foreign firms vie for Libya oil industry revival. <http://www.reuters.com/article/2012/04/25/libya-oil-idUSL6E8FKHB320120425>. Megtekintve: 2012. május 23.

19 Libya's Transition. 5.

20 NATO Defense College 2.

21 Ennek elméletét és kritikáját lásd: Morten Boas: Returning to realities: a building-block approach to state and statecraft in Eastern Congo and Somalia. *Conflict, Security and Development*. Vol. 10, Number 4, September 2010., 443–464. o.

ható struktúrák – mint Bosznia-Hercegovina vagy Koszovó – esetében – óriási ráfordítások árán – ezek a kísérletek értek el bizonyos eredményeket, nagyobb országoknál – mint Afganisztán vagy Kongó – egyelőre nem jártak sikerrel. A ráfordítások eltűntek a korrupció és a nepotizmus útvesztőiben, miközben a Tüske László által leírt „reális” politikai struktúrákat²² erősítették a remélt nyugati modellel szemben, vagy egész egyszerűen a semmibe veszték a polgárháború pusztításai közepette. Bár a nemzetközi közösség egyre inkább tudatában van ennek, és egyre többször hangsúlyozza az „ownership”, illetve a sematizmusok helyett az egyéni megoldások fontosságát,²³ ennek gyakorlati megvalósítása még kiforratlan. Ez pontosan látszik az arab tavasz jelenségei kapcsán is: a nyugati államok többsége rendkívül óvatosan nyilatkozik arról, milyen berendezkedés is lenne szükséges az arab világ egyes államaiban. Ugyanakkor a fentebbi elvek hangsúlyozása azzal járt, hogy az arab államok többsége olyan utat választ, amely korántsem tűnik vonzóknak a Nyugat számára: ez pedig az iszlamisták politikai szerepének növekedése lett. Búr Gábor helyesen mutat rá, hogy az iszlamisták Líbiában is megkerülhetetlen erőként jelennek majd meg a kormányban,²⁴ mint történt ez Tunéziában és Marokkóban is.²⁵ Bár ezek a csoportosulások messze állnak a rettegett radikálisoktól, és többször hangsúlyozták, tiszteletben fogják tartani az emberi jogokat és a demokratikus értékeket, kérdéses, hogy hogyan fog működni ez a hibrid rendszer a gyakorlatban. A radikalizálódás esélye pedig ott lebeg a levegőben, gondoljunk csak az egyiptomi koptok elleni támadásokra, vagy a tunéziai gyilkosságra, amikor egy katolikus papot a nyílt utcán gyilkoltak meg.²⁶

A KÜLFÖLDI SZEREPVÁLLALÁS

A milíciák lefegyverzése, illetve átalakítása reguláris erőkké, a szembenálló frakciók közti konszenzus megteremtése, a belső hatalmi harcok enyhítése, a zavarosban halászó külföldi aktorok leszerelése csak és kizárólag egy széles egyetértésen alapuló, átgondolt és új elképzelésekkel megtámogatott tanácsadó misszió keretében képzelhető el sikeresen. A hagyományos megoldások, egy „demokráciaexport”-ra tett kísérlet kudarccal fog végződni Líbiában, és a centrifugális tényezőket figyelembe véve csak a belső aktorok visszafogottságától teheti függővé, hogy Líbia egy észak-afrikai Irakká változzon.

Kaddáfi bukásával a külföld egy része is lezártnak tekintette a líbiai ügyet. A NATO ígérétehez híven október 31-én befejezte az Operation Unified Protector műveletet, és nem küldött szárazföldi erőket az országba, bölcsen elkerülve egy újabb elhúzódó válságba való belesodródást –

22 Ennek lényege, hogy a nyugati igények kielégítésére az adott államok nyugati mintájú, „virtuális” politikai rendszereket építenek ki, de a valós politikai folyamatok az e mögött álló, a hagyományos hatalmi viszonyokon alapuló „reális” politikai térben zajlanak. Tüske László: A politikai tér és az aktivista utópia a 20. századi iszlámban. In: Vallási fundamentalizmus. Tradíció, politika és radikalizmus az iszlám világban. Szerk.: Krizmanits József. Politológiai Párbeszéd Társasága – L’Harmattan Kiadó, Budapest, 2008., 71–97. o.

23 Rosa Balfour: The Arab Spring, the changing Mediterranean, and the EU: tools as a substitute for strategy? http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_1311_the_arab_spring.pdf. 2. Megtekintve: 2011. november 30.

24 Búr 71–72. o.

25 Marokkó: a mérsékelt iszlamisták nyertek. http://index.hu/kulfold/hirek/2011/11/27/marokko_a_mersekelt_iszlamistak_nyertek/. Megtekintve: 2011. november 30.

26 Besenyő–Marsai

melynek akár fő okozója is lehetett volna a szervezet. Bár az EU többször is hangsúlyozta, hogy részt kíván venni a líbiai átmenetben, és minden szükséges segítséget megad a líbiai népnek az új állam struktúrájának megteremtésében, konkrét lépések e tekintetben alig történtek. Bár az EU már májusban aktiválta az EU SSR Pool-t, hogy szükség esetén a szakértők azonnal telepíthetők legyenek,²⁷ a misszió elindítása mind a mai napig nem történt meg. Az EU Humanitárius Ügyek Koordinálásáért Felelős Hivatala (ECHO) ugyan létrehozott egy irodát Bengáziban, és több EU delegáció is járt Líbiában, konkrét eredmények nem születtek, sőt, az EU többször is hangsúlyozta, hogy nem kíván vezető szerepet játszani a líbiai újjáépítésben, azt meghagyja az ENSZ hatáskörében.²⁸ Az Unió pusztán a szomszédságpolitika keretében nyújt támogatást a líbiai átmenet számára a megbékélés, a választások, illetve az emberi jogok előmozdítására, az oktatás és az egészségügy fejlesztésére, a média, a civil társadalom és a közigazgatás megerősítésére, valamint a migráció elleni harcra. Az összesen 30 millió EUR értékű támogatás túlságosan alacsony ahhoz, hogy bármiféle gyakorlati jelentősége lehetne.²⁹ Áprilisban ugyan sor került egy kisebb misszió telepítésére, hogy elősegítse a júniusi választások lebonyolítását, de ez is elhanyagolható méretű.³⁰ Az okok teljesen nyilvánvalóak: az eurozóna elhúzódo válsága már-már alapjaiban fenyegeti az integrációt, és az európai államok semmiféle plusz terhet nem hajlandók vállalni határaikon kívül. Ez a szűklátókörűség azonban hosszú távon meg fogja bosszulni magát. Ha az EU csak szavakban vállal felelősséget közelszomszédságáért, majd megteszik azt helyette mások tetteiben. Ennek azonban beláthatatlan következményei lehetnek a kontinens számára. Kína, az Öböl-államok vagy Oroszország ugyanis geostratégiai értelemben nagyon messze vannak a Mediterráneumtól. Az Európára nehezedő migrációs nyomás nem fenyegeti őket, sem az ellenőrizetlen határok mentén beszivárgó iszlamista radikálisok – ők bőven beérik az olajüzlet megszerzésével és egy viszonylagos stabilitás megteremtésével. Gondoljunk bele Búr Gábor felvetésébe, hogy a fegyverraktárakból ellopott, vállról indítható föld-levegő rakétákkal felszerelt radikálisok megjelennek Európában.³¹ Milyen pusztító hatással lenne ez, elsősorban nem az áldozatok száma, hanem a gazdasági következmények miatt: néhány ilyen merénylet elegendő lenne ahhoz, hogy az európai turizmus összeomoljon, és eurotízmilliárdok tűnjenek el a semmibe. Az EU mégsem képes egy néhány tízmillió EUR költségvetésű civil-katonai tanácsadó misszió líbiai telepítésére. A NATO pedig – elsősorban az Egyesült Államok nyomására – már többször is deklarálta, hogy az OUP befejeztével nem vállalkozik további líbiai szerepvállalásra.

Legalább ekkor probléma, hogy az Arab Liga és az Afrikai Unió is rendkívül passzív az átalakulás terén. Előbbi jelenleg nyilvánvalóan Szíriára és Egyiptomra koncentrál, míg a líbiai kérdésben sokáig rendkívül megosztott AU csak szeptember végén ismerte el az NÁT-ot mint a líbiai nép jogos képviselőjét.³²

27 SSR Pool of Expert deployment to Libya. <http://www.folkebernadotteacademy.se/en/News/SSR-Pool-of-Experts-deployment-to-Libya/>. Megtekintve: 2011. december 1.

28 Leading Libya Forward? <http://isiseurope.wordpress.com/2011/09/06/leading-libya-forward/>. Megtekintve: 2011. december 1.

29 EEAS – Libya. http://eeas.europa.eu/libya/index_en.htm. Megtekintve: 2012. május 30.

30 ENP Package – Libya. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/12/338&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>. Megtekintve: 2012. május 30.

31 Búr 72. o.

32 Libya War: African Union recognises NTC as leaders. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14986442>. Megtekintve: 2011. december 1.

Az egyetlen említésre méltó erőfeszítés az ENSZ UNSMIL (United Nation Support Mission in Libya – Egyesült Nemzetek Támogató Missziója Líbiában) politikai missziója, amely Ian Martin különmegbízott vezetésével működik az országban. A 2011. szeptember 16. óta folyó munkájával az UNSMIL az államépítés és a jogrend helyreállításának folyamatát igyekszik elősegíteni Észak-Afrikában.³³ A főtitkári jelentésből kitűnik, hogy ugyan az UNSMIL rendkívül szerteágazó munkát végez, gyakran nem rendelkezik azokkal az eszközökkel, hogy valós eredményeket csikarhasson ki – például a felfegyverzett milíciákkal szemben.³⁴

Miért fontos mindez? Mert az előző részben vázolt, a korábbi évek gyakorlatától eltérő államépítéshez mindezen szereplők együttműködése elengedhetetlen lenne. Az EU és a NATO komoly tapasztalatokkal rendelkezik, még akkor is, ha ezek jó része kudarcokból táplálkozik. Az AU és az AL ugyanakkor olyan helyismerettel bír, amellyel a Nyugat nem. Ráadásul a most megszerzett tapasztalatok, mint a kibontakozó tunéziai reformok, ahol úgy tűnik, hossza vajdás után végre valóban történnek előrelépések,³⁵ szintén beépíthetők lennének Líbia talpra állításának folyamatába. De ehhez szükséges lenne, hogy az egyik aktor vállalja a zászlóvivő szerepét.

Ebből a szempontból valójában lényegtelen, hogy Líbiában szekuláris vagy iszlamista párt kerül majd hatalomra. Egyelőre ugyanis alig léteznek olyan struktúrák, amelyek felett ezt a hatalmat gyakorolni lehetne. Kevesen vállalkoztak arra, hogy mélyebben megvizsgálják Líbia belső viszonyait, és nem történtek kiterjedt tárgyalások a törzsi vezetőkkel, így lassan másfél évvel a demonstrációk kirobbanása után sem rendelkezünk tiszta képpel a belső erőviszonyokról – csupán arról van konszenzus, hogy azok „zavarosak”. A külső aktorok gondosan ügyelnek arra, nehogy darázsfaszkekbe nyúljanak, és a Nemzeti Átmeneti Tanácson, illetve az iszlamistákon túlmenően alig látnak bele a líbiai belpolitikába. Így ismét nagy az esélye, hogy a „felülről történő” államépítkezés hibáján keresztül a külföld olyan csoportokat segít hatalomra, amelyek valójában nem képviselik a líbiai nép akaratát. Márpedig a Líbia közvetlen szomszédságában, Egyiptomban fel-fellángoló zavargások azt bizonyítják, hogy az arab lakosság jelentős részének elege van a félmegoldásokból, és látszatintézkedések helyett valódi változásokat szeretne. A becslések szerint több mint 30 000 líbiai vesztette életét a polgárháborúban,³⁶ városok váltak romhalmazzá, ami önmérsékletre is intheti a lakosságot és az elitet, de arra is emlékeztetheti, hogy a súlyos áldozatok árán kivívott rendszerváltás során ne elégedjen meg a félmegoldásokkal. Az újabb fegyveres küzdelem kitörése pedig azzal a veszéllyel fenyegethet, hogy az egyiptominál jóval összetettebb líbiai viszonyok között egy elhúzóódó, törzsek közti polgárháború veszi kezdetét.

33 Department of Political Affairs – Libya. https://www.un.org/wcm/content/site/undpa/main/activities_by_region/africa/libya. Megtekintve: 2012. május 30.

34 Reports of the Secretary General on the United Nation Support Mission in Libya. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2011/727. Megtekintve: 2012. május 30.

35 Interjú Adzsmán Núr egyiptomi liberális ellenzéki politikussal. HVG 2011. november 26., 36–37.

36 Libyan estimate: At least 30,000 died in the war. <http://www.guardian.co.uk/world/feedarticle/9835879>. Megtekintve: 2012. május 30.

UTÓSZÓ

Ennek a kéziratnak a lezárásakor, 2012. május 30-án a líbiai nép választások előtt állt – a szó valós és átvitt értelmében. A 2011 februárjában kitörő felkelés megbuktatott egy diktátort és egy 42 éves politikai berendezkedést. Ugyanakkor nem tudta felülírni az évszázados, évezredes törzsi hagyományokat, a három országrész közti tradicionális ellentéteket, az arab-berber szembenállást. Szintén nem tudta lerombolni azokat a modernizációs és gazdasági eredményeket sem, amelyeket Líbia az elmúlt hetven év során elért: a lakosság jelentős része urbanizálódott, az ország a világ egyik legjelentősebb olajexportőre lett, és a Kaddáfi-éra beruházásai megteremtették az alapot a további fejlesztésekhez.

Líbia anyagi adottságai ezért kiválóak az újramegzdéshez. A jövő nagy kérdése az lesz, hogy ezt felismerve az ország politikai vezetése és a törzsi elit is szép lassan rálép-e erre az útra, és a lakosság bevonásával békében megosztozik a javakon, vagy az emberi kapzsiság diadalmas-kodik, elhúzódozó instabilitásba taszítva a régiót. Egyes fejlemények – a NÁT szembeszállása a regionalizmussal, egyes sikeres fegyveres fellépései a helyi harcok beszüntetésére, jó kapcsolatai a külfölddel, a látszólagos erőfeszítések a minél szélesebb társadalmi csoportok bevonására a kormányzásba, a konfliktusok tárgyalásos rendezése, illetve az a tény, hogy hajlandóak figyelembe venni a helyi igényeket – némi bizakodásra adnak okot. A valóság azonban az, hogy ezek egyelőre felületes percepciók: Líbia ugyanúgy válhat a térség egyik mintaállamává, mint Észak-Afrika Afganisztánjává. Az, hogy melyik utat választja, még a jövő kérdése.

BIBLIOGRÁFIA

MONOGRÁFIÁK, TANULMÁNYOK, ELEMZÉSEK

Ammotragus lervia. http://www.ultimateungulate.com/Artiodactyla/Ammotragus_lervia.html. Megtekintve: 2012. február 8.

Ali Abdullatif Ahmida: The Making of Modern Libya: State Formation, Colonization, and Resistance, 2009, State University of New York Press, Albany

Airports in Libya. <http://www.prokerala.com/travel/airports/libya/>. Megtekintve: 2012. március 2.

Anthony Ham: Libya, Lonely Planet Publications Pty Ltd, 2007

The Arab Spring and Libya's minorities. <http://www.aina.org/news/20120428132634.htm>. Megtekintve: 2012. május 16.

Omar Ashour: Libyan Islamists Unpacked: Rise, Transformation, and Future. http://www.operationspaix.net/DATA/DOCUMENT/7054~v~Libyan_Islamists_Unpacked__Rise_Transformation_and_Future.pdf. Megtekintve: 2012. május 21.

Rosa Balfour: The Arab Spring, the changing Mediterranean, and the EU: tools as a substitute for strategy? http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_1311_the_arab_spring.pdf. 2. Megtekintve: 2011. november 30.

Béke poraira? Líbia Al-Kaddáfi után. HVG 2011. október 29.

Besenyő János – Marsai Viktor: Forradalom vagy vezetőcserék? – tanulmány az arab tavaszról. <http://afriport.hu/elemzes/10696-forradalom-vagy-vezetcserek-tanulmany-az-arab-tavas-rol.html>. Megtekintve: 2012. április 23.

Besenyő János: A nyugat-szaharai válság egy magyar békefenntartó szemével, IDresearch Kft./Publikon Kiadó, Pécs, 2012

Besenyő János: Országismertető-Szudán, Sereg Szemle kiadvány, 2010

Besenyő János - Hetényi Soma Ambrus - Jagadics Péter - Resperger István: Országismertető-Csád, Sereg Szemle kiadvány, 2010

Besenyő János: Terrorexport a Szaharába – Al-Káida klón a sivatagban – A Földgömb, a Magyar Földrajzi Társaság folyóirata, XIII (XXIX) évfolyam, 2011/5. lapszám, 257. füzet, 2011. július-augusztus

Besenyő János: Erősödő terrorizmus a Maghreb-régióban - AFRIPORT.hu honlapon, (2011. 07.27) <http://www.afriport.hu/hirek/gazdasagi-hirek-magyarorszag/8998-ersoed-terrorizmus-a-maghreb--regioban-elemzes.html>

Black September and the Murder of 11 Israelis at the 1972 Munich Olympics. <http://middleeast.about.com/od/terrorism/a/me080803e.htm>. Megtekintve: 2012. március 14.

Morten Boas: Returning to realities: a building-block approach to state and statecraft in Eastern Congo and Somalia. *Conflict, Security and Development*. Vol. 10, Number 4, September 2010., 443–464.

Walter J. Boyne: El-Dorado Canyon. <http://www.airforce-magazine.com/MagazineArchive/Pages/1999/March%201999/0399canyon.aspx>. Megtekintve: 2012. március 26.

Búr Gábor: Káosz vagy rend? Líbia Al-Kaddáfi után. *KBH – Szakmai Szemle*, 2011/3., 69–73.

CIA World Factbook. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html>. Megtekintve: 2012. január 26.

Nick Clark: Education in Libya. *WENR*, <http://www.wes.org/eWENR/04July/Practical.htm>. Megtekintve: 2012. március 1.

Central African Republic 1976 Flag Project. http://www.fotw.net/flags/cf_76.html. Megtekintve: 2012. március 22.

Colonel Qaddhafi and the Great Man-made River. <http://blogs.ei.columbia.edu/2011/04/01/libya/>. Megtekintve: 2012. február 6.

Contract placed for next stage of Libyan network. <http://www.railwaygazette.com/news/single-view/view/contract-placed-for-next-stage-of-libyan-network.html>. Megtekintve: 2012. március 2.

Coptic church. http://i-cias.com/e.o/coptic_c.htm. Megtekintve: 2012. február 11.

The cost of landmines. <http://www.pbs.org/saf/1201/features/landmines2.htm>. Megtekintve: 2012. február 13.

Country Name – Libya. [http://unterm.un.org/dgaacs/unterm.nsf/0/\\$searchForm?SearchView&Seq=1](http://unterm.un.org/dgaacs/unterm.nsf/0/$searchForm?SearchView&Seq=1). Megtekintve: 2012. február 13.

Dario Cristiani: The Zintan Militia and the Fragmented Libyan State. http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=38899&tx_ttnews%5BbackPid%5D=7&cHash=0d69c7043f6629130e17373e94e15958. Megtekintve: 2012. május 21.

Department of Political Affairs – Libya. https://www.un.org/wcm/content/site/undpa/main/activities_by_region/africa/libya. Megtekintve: 2012. május 30.

Larry Diamond: Why are there no arab democracies? <http://www.journalofdemocracy.org/articles/gratis/Diamond-21-1.pdf>. Megtekintve: 2012. május 7.

Dirk Vandewalle: *A History of Modern Libya*, 2012, Cambridge University Press

Districts of Libya. <http://statoids.com/uly.html>. Megtekintve: 2012. február 13.

EEAS – Libya. http://eeas.europa.eu/libya/index_en.htm. Megtekintve: 2012. május 30.

Electrical Power in Libya – Overview. <http://www.mbandi.com/indy/powr/af/lb/p0005.htm>. Megtekintve: 2012. március 2.

Mohamed Eljahmi: Libya and the US: Qadhafi unrepentant. <http://www.meforum.org/878/libya-and-the-us-qadhafi-unrepentant>. Megtekintve: 2012. március 9.

ENSZ Biztonsági Tanácsának 748. sz. határozata.(1992. március 31). <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/011/07/IMG/NR001107.pdf?OpenElement>. Megtekintve: 2012. március 8.

Az ENSZ 2003-as népesedési statisztikáját. <http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/DYB2003/Table03.pdf>. Megtekintve: 2012. január 26.

Az ENSZ Közgyűlésének A/RES/41/38 számú nyilatkozata. <http://www.un.org/documents/res/41/a41r038.htm>. Megtekintve: 2012. március 27.

Európa foga fehérje. http://index.hu/kulfold/2011/03/19/europa_foga_feherje/. Megtekintve: 2012. május 10.

J.D. Fage – W. Tordoff: Afrika története. Osiris, Budapest, 2004.

First Gulf of Sidra Incident (1981). <http://historywarsweapons.com/first-gulf-of-sidra-incident-1981/>. Megtekintve: 2012. március 22.

Founding Statement of the Interim Transitional National Council. <http://www.ntclibya.org/english/founding-statement-of-the-interim-transitional-national-council/>. Megtekintve: 2012. február 13.

Ulf Fruehauf: EU-Libya Agreement of Refugees and Asylum Seekers: The Need for a reassessment. http://www.lb.boell.org/downloads/Perspectives_02-41_Urs_Fruehauf.pdf. Megtekintve: 2012. január 26.

Full text of Saif Gaddafi's speech. <http://www.uruknet.info/?p=m75191&hd&size=1&l=e&fb=1>. Megtekintve: 2012. május 7.

Gazelle. <http://www.junglewalk.com/popup.asp?type=s&AnimalWebsiteID=133>. Megtekintve: 2012. február 8.

GMR (Great Man-Made River) Water Supply Project, Libya. <http://www.water-technology.net/projects/gmr/>. Megtekintve: 2012. február 6.

Great Man Made River Project. <http://na.unep.net/atlas/webatlas.php?id=377>. Megtekintve: 2012. február 6.

The Great Man Made River Project (GMRP). <http://www.gmmra.org/en/>. Megtekintve: 2012. február 6.

Hetvenezzer líbiai lázadó jutott munkához. http://index.hu/kulfold/2012/04/24/70_ezer_libiai_lazado_jutott_munkahoz/. Megtekintve: 2012. május 14.

Hottest Temperature – El Azizia, Libya. <http://www.extremescience.com/hottest.htm>. Megtekintve: 2012. február 4.

HPA Migrant Health Guide. <http://www.hpa.org.uk/MigrantHealthGuide/CountriesAZ/MiddleEastAndNorthAfrica/Libya/LibyaInfectiousDiseases/>. Megtekintve: 2012. március 1.

Thomas Hüskén: Tribal Political Culture and the Revolution in Cyreneika of Libya. 5-6. <http://lcsr-libya.org/documents/completedpapers/Completed%20paper%20by%20thomas.pdf>. Megtekintve: 2012. május 31.

Idi Amin: a byword for brutality. http://web.archive.org/web/20080605070641/http://www.news24.com/News24/Africa/News/0,,2-11-1447_1390595,00.html. Megtekintve: 2012. március 22.

Interjú Adzsmán Núr egyiptomi liberális ellenzéki politikussal. HVG 2011. november 26., 36–37.

IOM response to the Libyan crisis. 10 October 2011. <http://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/media/docs/reports/IOM-sitrep-MENA.pdf>. Megtekintve: 2012. február 9.

Robert D. Kaplan: Surrender or starve. Vintage, H.n., 2003.

Wolfram Lacher: The Libyan Revolution: Old Elites and New Political Forces. In: Protest, Revolt and Regime Change in the Arab World. Actors, Challenges, Implications and Policy Options. http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2012_RP06_ass.pdf. 10-14. Megtekintve: 2012. május 16.

Wolfram Lacher: Regional Repercussions of Revolution and Civil War in Libya. In: Protest, Revolt and Regime Change in the Arab World. Actors, Challenges, Implications and Policy Options. http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2012_RP06_ass.pdf. 47-50. Megtekintve: 2012. május 16.

Land-mines: a deadly inheritance. <http://www.unicef.org/graca/mines.htm>. Megtekintve: 2012. február 13.

Landmines in Libya: Technical Briefing Note. <http://www.hrw.org/news/2011/07/19/landmines-libya-technical-briefing-note>. Megtekintve: 2012. február 13.

Library of Congress – Federal Research Division. Country Profile: Libya. April 2005. <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/profiles/Libya.pdf>. Megtekintve: 2012. február 4.

Líbia. <http://hu.wikipedia.org/wiki/L%C3%ADbia>. Megtekintve: 2012. február 13.

A líbiai beavatkozás motivációi és nemzetközi megítélése. In: Nemzet és Biztonság, IV. évf (2011) április, 65-84.

Libya. http://eeas.europa.eu/libya/index_en.htm. Megtekintve: 2012. április 23.

Libya and the EU - The new partnership against illegal immigration. <http://eu-med.blogspot.com/2010/11/libya-and-eu-new-partnership-against.html>. Megtekintve: 2012. április 23.

Libya: Bikku Bitti. http://www.summitpost.org/ginge-fullen/333351#chapter_1. Megtekintve: 2012. február 5.

Libya – Early History. [http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+ly0013\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+ly0013)). Megtekintve: 2012. február 7.

Libya Energy Data. <http://www.eia.gov/cabs/libya/Full.html>. Megtekintve: 2012. március 2.

Libya – The LNG business. http://goliath.ecnext.com/coms2/gi_0199-3031530/LIBYA-The-LNG-Business.html. Megtekintve: 2012. február 18.

Libya's Constitution. 1951. október 7. <http://www.libyanconstitutionalunion.net/constitution%20of%20libya.htm>. Megtekintve: 2012. március 8

Libya – The Sanussi Dynasty. <http://www.royalark.net/Libya/libya6.htm>. Megtekintve: 2012. február 4.

Libya – Tribes. <http://www.globalsecurity.org/military/world/libya/tribes.htm>. Megtekintve: 2012. február 11.

Libya tribes: Who is who? <http://www.csmonitor.com/World/Backchannels/2011/0224/Libya-tribes-Who-s-who>. Megtekintve: 2012. február 11.

Libyan aviation ready for take-off. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/5030998.stm>. Megtekintve: 2012. február 19.

Libyan government concedes to restive town's demands. <http://www.reuters.com/article/2012/01/25/us-libya-talks-idUSTRE80O1WN20120125>. Megtekintve: 2012. május 23.

Libyan people. <http://www.temehu.com/Libyan-People.htm>. Megtekintve: 2012. február 11.

Libyan sovereign wealth fund ,missing \$2.9bn'. <http://www.bbc.co.uk/news/business-14684547>. Megtekintve: 2012. február 19.

Libyan Tribal Map: Network of loyalties that will determine Gaddafi's fate. <http://www.cetri.be/spip.php?article2102&lang=en>. Megtekintve: 2012. február 11.

Libya's Transition: Uncertain Trajectories. http://www.acus.org/files/libya_transition_primer.pdf. Megtekintve: 2012. május 17.

The Long-Aged Dictatorship. 40 years of Gaddafi rule in Libya. <http://www.anhri.net/en/reports/libya/>. Megtekintve: 2012. március 8.

Map of Libya 1976. <http://www.zum.de/whkmla/histatlas/northafrica/libyaadm1976.gif>. Megtekintve: 2012. február 13.

THE MARINE WEALTH SECTOR OF LIBYA: A DEVELOPMENT PLANNING OVERVIEW. <http://www.fao.org/docrep/field/009/ag421e/AG421E00.htm#TOC>. Megtekintve: 2012. február 19.

Marsai Viktor: A líbiai válság és a Nyugat reakciói. <http://www.biztonsagpolitika.hu/index.php?id=16&aid=1021>. Megtekintve: 2012. február 4.

Marsai Viktor – Szijj Dóra: Afrika és terrorizmus. Az al-Kaida jelenség a fekete kontinensen. *Afrika Tanulmányok*, V. Vol.1, 23-33.

MD Travel Health – Libya. <http://www.mdtravelhealth.com/destinations/africa/libya.php>. Megtekintve: 2012. március 1.

Molnár Anna: Olaszország és Líbia kapcsolata a 2011-es polgárháború tükrében. *Külvilág*, VIII. évf (2011/4), 25-50. <http://www.kul-vilag.hu/2011/04/molnar.pdf>. Megtekintve: 2012. április 19.

National Liberation Army. [http://en.wikipedia.org/wiki/National_Liberation_Army_\(Libya\)](http://en.wikipedia.org/wiki/National_Liberation_Army_(Libya)). Megtekintve: 2012. május 30.

Native Plants in Libya. <http://www.gardenguides.com/123439-native-plants-libya.html>. Megtekintve: 2012. február 7.

NATO and Libya. Fact and Figures. http://www.nato.int/cps/en/SID-F12A152E-FD19AF32/natolive/topics_71652.htm. Megtekintve: 2012. május 14.

NATO and Libya. Operation Unified Protector. http://www.nato.int/cps/en/SID-EFB2B68B-B1E6D73B/natolive/topics_71652.htm. Megtekintve: 2012. május 14.

NATO Arms Embargo and No Fly Zone Implementation for Operation UNIFIED PROTECTOR. http://www.jfcnaples.nato.int/Unified_Protector/AC-IZMIR.aspx. Megtekintve: 2012. május 11.

N. Rózsa Erzsébet: Why Gaddafi May Still Stay in Power? <http://www.kulugyiintezet.hu/pub/displ.asp?id=YPTLPL>. Megtekintve: 2012. május 21.

Erzsébet N. Rózsa: Libya and the Hungarian EU Presidency. <http://www.kulugyiintezet.hu/pub/displ.asp?id=TVYBGH>. Megtekintve: 2012. május 30.

Erzsébet N. Rózsa–László Tüske: Libya: The Other Way or Are Really the Tribes Rulling the Agenda? <http://www.kulugyiintezet.hu/pub/displ.asp?id=CDMLDH>. Megtekintve: 2012. május 21.

Operation El Dorado Canyon. http://www.globalsecurity.org/military/ops/el_dorado_canyon.htm. Megtekintve: 2012. március 26.

Park, Reserves, and Other Protected Areas in the Libyan Arab Jamahiriya. <http://www.parks.it/world/LY/Eindex.html>. Megtekintve: 2012. február 7.

Larry Nicksch: Abu Sayyaf: Target of Philippine-U.S. Anti-Terrorism Cooperation. <http://www.fas.org/irp/crs/RL31265.pdf>. Megtekintve: 2012. március 14.

Religion by Location. http://www.adherents.com/adhloc/Wh_185.html. Megtekintve: 2012. február 11.

Reports of the Secretary General on the United Nation Support Mission in Libya. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2011/727. Megtekintve: 2012. május 30.

Risk Management and Lessons Learned in Libya. http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=349:risk-management-and-lessons-learned-in-libya&catid=123:content&Itemid=389. Megtekintve: 2012. május 16.

Paola Russo: Welfare in the Mediterranean. Countries. Great Arab Popular Socialist Libyan Jamahiriya. <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/caimed/unpan019179.pdf>. Megtekintve: 2012. március 1.

Safe Drinking Water. WHO/UNICEF. http://www.unicef.org/specialsession/about/sgreport-pdf/03_SafeDrinkingWater_D7341Insert_English.pdf. Megtekintve: 2012. február 6.

Sahara Overland – Landmines. <http://www.sahara-overland.com/mines/index.htm>. Megtekintve: 2012. február 13.

Antoine de Saint-Exupéry: Az ember földje. In: Éjszakai repülés. Négy regény. Európa, Budapest, 2002., 176-177.

Secondary Wars and Atrocities of the Twentieth Century. <http://necrometrics.com/20c300k.htm#Uganda>. Megtekintve: 2012. március 22.

Simulation of fan abrupt change in Saharan vegetation in the Mid-Holocene. <http://www.agu.org/pubs/crossref/1999/1999GL900494.shtml>. Megtekintve: 2012. február 7.

SSR Pool of Expert deployment to Libya. <http://www.folkebernadotteacademy.se/en/News/SSR-Pool-of-Experts-deployment-to-Libya/>. Megtekintve: 2011. december 1.

Szilágyi Péter: A Dzsamahiriya nemzetközi közösségbe való reintegrációja az ezredfordulót követően. Konferenciaelőadás. Mediterrán Világ Symposion VII. Pécs, 2011. október 28-29.

Szilágyi Péter: A líbiai arab nacionalizmus és a líbiai forradalom. In: Reményi Péter-Szebényi Anita (szerkesztők) V. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia. A nagy terek politikai földrajza. PTE TTK Földrajzi Intézet, Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs, 2008. 149-156. oldal.

Tanzanian-Ugandan War. <http://www.onwar.com/aced/chrono/c1900s/yr75/flanzaniauganda1978.htm>. Megtekintve: 2012. március 22.

Temehu – Wildlife in the Sahara. <http://www.temehu.com/Wild-life-in-sahara.htm>. Megtekintve: 2012. február 8.

Tüske László: A politikai tér és az aktivista utópia a 20. századi iszlámban. In: Vallási fundamentalizmus. Tradíció, politika és radikalizmus az iszlám világban. Szerk.: Krizmanits József. Politológiai Párbeszéd Társasága – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008., 71–97.

UN Data. <http://data.un.org/Data.aspx?d=SNAAMA&f=grID%3A101%3BcurrID%3AUSD%3BpcFlag%3A1>. Megtekintve: 2012. február 14.

UN General Assembly GA/11137. <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/ga11137.doc.htm>. Megtekintve: 2012. február 13.

UN OCHA – Libyan Arab Jamahiriya Situation Report, 7 August 2011. [http://www.mineaction.org/downloads/1/Libyan%20Arab%20Jamahiriya%20Sitrep%2052%20\(07-08-2011\).pdf](http://www.mineaction.org/downloads/1/Libyan%20Arab%20Jamahiriya%20Sitrep%2052%20(07-08-2011).pdf). Megtekintve: 2012. február 9.

UN SCR 1970. <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/2B57BBA2-07D9-4C35-B45E-EED275080E87/0/N1124558.pdf>. Megtekintve: 2012. május 10.

UN SCR 1973. <http://www.guardian.co.uk/world/2011/mar/17/un-security-council-resolution>. Megtekintve: 2012. május 10.

Understanding the Russian Response to Intervention in Libya. http://www.americanprogress.org/issues/2011/04/russia_libya_response.html. Megtekintve: 2012. május 10.

UNDP Human Development Index – Country Profiles – Hungary. <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/HUN.html>. Megtekintve: 2012. március 1.

UNDP Human Development Index – Country Profiles – Libyan Arab Jamahiriya. <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/LBY.html>. Megtekintve: 2012. március 1.

UNICEF: Libya, Tunisia, and Egypt. Immediate Needs fo Women and Children Affected by the Crisis in Libya. 2 March 2011. [http://www.unicef.org/emerg/files/UNICEF_Immediate_Needs_Document_Libya_Crises_2_March_2011\(1\).pdf](http://www.unicef.org/emerg/files/UNICEF_Immediate_Needs_Document_Libya_Crises_2_March_2011(1).pdf). Megtekintve: 2012. március 1.

The Use of American Military Force Around the World 1981-1990. http://www.historyguy.com/use_of_american_military_forces_1981_to_1990.htm. Megtekintve: 2012. március 22.

Wading through maze of Libyan tribes. <http://www.sandraoffthestrip.com/2011/02/22/nearly-impossible-to-wade-through-maze-of-libyan-tribes/>. Megtekintve: 2012. február 11.

Wheelus Air Base, Libya. <http://www.globalsecurity.org/wmd/facility/wheelus.htm>. Megtekintve: 2012. március 8.

Corri Zoli, Sahar Azar, Shani Ross: Patterns of Conduct. Libyan Regime Support for and Involvement in Act of Terrorism. <http://insct.syr.edu/uploadedFiles/insct/publications/Libya%20Report%2027%20April%202011%20final%20with%20Cover.pdf>. Megtekintve: 2012. május 17.

INTERNETES ÉS NYOMTATOTT SAJTÓ

African Union officially recognises Libya's new leadership. <http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5h2NfICTWlrw96Cs-Ts7A7Xcem2dA?docId=CNG.a8a1185f4a08d2928999ea8643dc5bd9.501>. Megtekintve: 2012. február 13.

Al-Megrahi's release. <http://www.politicalnews.com/al-megrahi-release/>. Megtekintve: 2012. február 18.

Al-Qaeda sends fighters to Libya. <http://security.blogs.cnn.com/2011/12/30/al-qaeda-sends-fighters-to-libya/>. Megtekintve: 2012. május 23.

Amnesty International report brands Libya's militias 'out of control'. <http://www.csmonitor.com/World/Backchannels/2012/0215/Amnesty-International-report-brands-Libya-s-militias-out-of-control>. Megtekintve: 2012. május 14.

Analyst says Somali pirates have new weapons from Libya. <http://www.reuters.com/article/2012/04/12/us-africa-pirates-idUSBRE83B0HO20120412>. Megtekintve: 2012. május 23.

Anti-government protesters killed in Libyan clash. <http://www.washingtontimes.com/news/2011/feb/17/anti-government-protesters-killed-libyan-clash/?page=all>. Megtekintve: 2012. május 7.

Anti-terrorism and uprisings. <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2011/02/201121310169828350.html>. Megtekintve: 2012. január 26.

Arab Countries Reluctant to Receive Expelled Palestinians. <http://tech.mit.edu/V115/N40/arab.40w.html>. Megtekintve: 2012. március 14.

Arab states seek Libya no-fly zone. <http://www.aljazeera.com/news/africa/2011/03/201131218852687848.html>. Megtekintve: 2012. május 10.

Assassination attempt on Libyan P.M.. <http://english.ruvr.ru/2011/11/28/61123506.html>. Megtekintve: 2011. december 1.

AU's opposition to military intervention in Libya ignored by UNSC, Obama. <http://www.sudantribune.com/AU-s-opposition-to-military,38332>. Megtekintve: 2012. május 10.

Battle between rival Libyan militias kills at least 22. http://www.nytimes.com/2012/04/04/world/africa/clash-of-libyan-militias-kills-at-least-22.html?_r=2. Megtekintve: 2012. május 15.

Libya: Broad German Consensus Against a 'Risky War'. <http://globalgeopolitics.net/wordpress/2011/03/20/libya-broad-german-consensus-against-a-risky-war/>. Megtekintve: 2012. május 10.

Building a new Libya. <http://www.economist.com/node/18239900>. Megtekintve: 2012. február 14.

Chavez defends Gaddafi. <http://www.iol.co.za/news/africa/chavez-defends-gaddafi-1.1034006>. Megtekintve: 2012. március 8.

Dictator's useful idiots happy to take his money. <http://www.theaustralian.com.au/news/opinion/dictators-useful-idiots-happy-to-take-his-money/story-e6frg6zo-1226010964238>. Megtekintve: 2012. március 14.

Disarming Libya's militias. <http://carnegieendowment.org/sada/2012/02/16/disarming-libya-s-militias/9ofa>. Megtekintve: 2012. május 15.

Egypt said to arm Libya rebels. <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704360404576206992835270906.html?mod=e2tw>. Megtekintve: 2012. május 16.

Egypt Tourism Visitors to Rise to 14 million. <http://www.nubricks.com/archives/702/egypt-tourism-visitors-14-million/>. Megtekintve: 2012. február 19.

Az emberi jogi főbiztos kivizsgálná Al-Kaddáfi halálát. http://index.hu/kulfold/2011/10/21/az_emberi_jogi_fobiztos_kivizsgalna_al-Kaddafi_halalat/. Megtekintve: 2011. november 30.

ENP Package – Libya. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/12/338&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>. Megtekintve: 2012. május 30.

Ethnic Group Demands Say in New Libyan Government. <http://abcnews.go.com/International/wireStory/ethnic-group-demands-libyan-government-15035829>. Megtekintve: 2011. december 1.

Exclusive: Obama authorizes secret help for Libya rebels. <http://www.reuters.com/article/2011/03/30/us-libya-usa-order-idUSTRE72T6H220110330>. Megtekintve: 2012. május 11.

Ex-jihadists in the new Libya. http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2011/08/29/post_qaddafi_libya_islamists_arms_and_democracy_0. Megtekintve: 2012. május 14.

Flashback: the Berlin Disco bombing. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1653848.stm>. Megtekintve: 2012. március 14.

Foreign Minister Radosław Sikorski visits Benghazi. <http://www.msz.gov.pl/Foreign,Minister,Radoslaw,Sikorski,visits,Benghazi,43100.html>. Megtekintve: 2012. február 13.

France supplying weapons to Libyan rebels. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8606541/France-supplying-weapons-to-Libyan-rebels.html>. Megtekintve: 2012. február 5.

First 14 km of Libyan rail network in place. <http://www.railwaygazette.com/nc/news/single-view/view/first-14-km-of-libyan-rail-network-in-place.html>. Megtekintve: 2012. március 2.

Foreign firms vie for Libya oil industry revival. <http://www.reuters.com/article/2012/04/25/libya-oil-idUSL6E8FKHB320120425>. Megtekintve: 2012. május 23.

Full list of NTC Executive Board. <http://feb17.info/official-documents/full-list-of-official-ntc-executive-board-english-arabic/>. Megtekintve: 2012. május 24.

Gaddafi accused of ordering Lockerbie bombing. <http://www.abc.net.au/news/2011-02-24/gaddafi-accused-of-ordering-lockerbie-bombing/1955284>. Megtekintve: 2012. március 14.

Gaddafi and the Media. <http://www.dailynews.lk/2011/10/22/fea02.asp>. Megtekintve: 2012. február 9.

Gaddafi Given Yugoslavia's Top Medal By Milosevic. <http://www.alb-net.com/kcc/102699.htm#5>. Megtekintve: 2012. március 22.

Gaddafi's billions. <http://www.zawya.com/story.cfm/sidZAWYA20111027035310>. Megtekintve: 2012. február 14.

Gaddafi's daughter Hana: dead or a practising doctor? <http://www.guardian.co.uk/world/2011/aug/26/hana-gaddafi-daughter-mystery>. Megtekintve: 2012. március 26.

Gaddafi's rule crumbling as rebels enter heart of Tripoli. http://www.washingtonpost.com/world/middle-east/libyan-rebels-converging-on-tripoli/2011/08/21/gIQAAbF3RUJ_story.html. Megtekintve: 2012. május 14.

Gaddhafi amasses army of African mercenaries. <http://www.alarabiya.net/articles/2011/03/03/140004.html>. Megtekintve: 2012. január 26.

Gaddhafi planned to turned Italian island into migrant hell. <http://news.asiaone.com/News/AsiaOne%2BNews/World/Story/A1Story20110826-296417.html>. Megtekintve: 2012. január 26.

Inside story of the UK's secret mission to beat Gaddafi. <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-16573516>. Megtekintve: 2012. május 28.

Irish Libyans join the rebels trying to oust Gaddafi. <http://www.irishtimes.com/newspaper/world/2011/0813/1224302379128.html>. Megtekintve: 2012. május 24.

Italy, France sending military staff to Libya. <http://www.timesofmalta.com/articles/view/20110420/world/italy-sending-military-staff-to-libya.361504>. Megtekintve: 2012. május 11.

Italy helped „save” Gaddafi by warning of US air raid. http://news.monstersandcritics.com/europe/news/article_1440085.php/Italy_helped_"save"_Gaddafi_by_warning_of_US_air_raid__Extra__ Megtekintve: 2012. március 27.

Al-Kaddáfi elhurcolásáról készült videó: http://hvg.hu/vilag/20111021_al-Kaddáfi_meglincselese. Megtekintve: 2011. november 30.

Al-Kaddáfi tíz lépést kapott a felkelőktől. http://www.nol.hu/kulfold/felboncoltak_al-Kaddáfit. Megtekintve: 2011. november 30.

Karnyújtásnyira Al-Kaddáfi utolsó erőinek bukása. http://index.hu/kulfold/2011/10/20/karnyujtasnyira_al-Kaddáfi_utolso_eroinek_bukasa/. Megtekintve: 2011. november 30.

Lebanon and Iran urge Libyan rebels to probe 33-year-old mystery. <http://www.guardian.co.uk/world/2011/aug/24/libya-missing-cleric>. Megtekintve: 2012. március 14.

Lebanon Shiite leader was „liquidated” in Libya. <http://www.france24.com/en/20111109-lebanon-shiite-leader-was-liquidated-libya>. Megtekintve: 2012. március 14.

Líbiai-francia üzletek. http://archivum.hvg.hu/article/200750Libiaifracia_uzletek.aspx. Megtekintve: 2012. április 23.

Líbia: törzsi és vallási alapon tilos pártot szervezni. http://index.hu/kulfold/hirek/2012/04/25/libia_torzsi_es_vallasi_alapon_tilos_partot_szervezni/. Megtekintve: 2012. május 17.

Líbia: Vallási pártok is indulhatnak a júniusi választásokon. <http://www.punkosdi.hu/content/libia-vallasi-partok-is-indulhatnak-a-juniusi-valasztasokon>. Megtekintve: 2012. május 30.

Libya announces truce to end clashes that killed over 150. <http://www.thestarphoenix.com/news/Libya+announces+truce+clashes+that+have+killed+over/6391755/story.html>. Megtekintve: 2012. május 23.

Libya Army chief of staff wants to disarm fighters. http://zeenews.india.com/news/world/libya-army-chief-of-staff-wants-to-disarm-fighters_750463.html?utm_source=twitterfeed&utm_medium=twitter|agency = Zeenews| date 05/01/12| access = 05/01/12| title = Libya army chief of staff wants to disarm fighters. Megtekintve: 2012. május 16.

Libya conflict: France air-dropped armes to rebels. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13955751>. Megtekintve: 2012. május 14.

The Libya Conspiracy. <http://www.debatepolitics.com/conspiracy-theories/94186-libya-conspiracy.html>. Megtekintve: 2012. május 9.

Libya currently productiong 1,5 mil b/d crude: NTC official. <http://tweepforum.ly/business/libya-currently-producing-nearly-1-5-mil-bd-crude-ntc-official/>. Megtekintve: 2012. május 23.

Libya: Gaddafi forces attacking rebel-held Benghazi. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12793919>. Megtekintve: 2012. május 10.

Libya holds funeral for 170 bodies found in largest civil war mass grave. <http://www.thestar.com/news/world/article/1141315--libya-holds-funeral-for-170-bodies-found-in-largest-civil-war-mass-grave>. Megtekintve: 2012. május 9.

Libya Leaders Acknowledge Abuse of Prisoners. <http://abcnews.go.com/International/wireStory/libya-leaders-acknowledge-abuse-prisoners-15046063>. Megtekintve: 2011. december 1.

Libya militias resume fighting after ceasefire. <http://www.reuters.com/article/2012/03/28/us-libya-south-clashes-idUSBRE82R19M20120328>. Megtekintve: 2012. május 15.

Libya: New Chief for Revamped National Army. <http://allafrica.com/stories/201111180053.html>. Megtekintve: 2012. május 16.

Libya – Other US majors have returned. <http://www.thefreelibrary.com/LIBYA+-+Other+US+majors+have+returned.-a0165880673>. Megtekintve: 2012. február 18.

Libya: Peace lost in the Desert. <http://allafrica.com/stories/201204290209.html>. Megtekintve: 2012. május 14.

Libya protest over housing enters its third day. <http://www.mesop.de/2011/01/16/libya-protest-over-housing-enters-its-third-day/>. Megtekintve: 2012. május 7.

Libya Revolt Helped Stop Italy Bank Collapse. <http://news.sky.com/home/business/article/16055496>. Megtekintve: 2012. február 19.

Libya revolt: Rebels mark 'victory' after Brega battle. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12630150>. Megtekintve: 2012. május 9.

Libya's Ex-Oil Ministers Criticizes New Leaders. <http://abcnews.go.com/International/wireStory/libyas-oil-minister-criticizes-leaders-15026716#.TtAIFk-dt8w>. Megtekintve: 2011. december 1.

Libya's Qaddafi taps 'fossil water' to irrigate desert farms. <http://www.csmonitor.com/World/Africa/2010/0823/Libya-s-Qaddafi-taps-fossil-water-to-irrigate-desert-farms/%28page%29/2>. Megtekintve: 2012. február 6.

Libya says it is adhering to cease-fire. http://articles.cnn.com/2011-03-18/world/libya.civil.war_1_ceil-ceil-khaled-kaim-rebel-forces?_s=PM:WORLD. Megtekintve: 2012. május 9.

Libya's Belhadj quits military post for politics. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-18078436>. Megtekintve: 2012. május 23.

Libya sets up \$24 bln fund for housing. <http://www.reuters.com/article/2011/01/27/libya-fund-investment-idUSLDE70Q1ZM20110127>. Megtekintve: 2012. május 7.

Libya – The Partition Begins. <http://allafrica.com/stories/201203090052.html>. Megtekintve: 2012. május 15.

Libyan activists demand transparency from National Transitional Council. <http://www.guardian.co.uk/world/2011/dec/13/libyan-activists-demand-transparency-ntc>. Megtekintve: 2012. május 24.

Libyan estimate: At least 30,000 died in the war. <http://www.guardian.co.uk/world/feedarticle/9835879>. Megtekintve: 2012. május 30.

Libyan militias clash in city of Sabha. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-17528382>. Megtekintve: 2012. május 14.

Libyan rebel: I killed Gaddafi. <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4138000,00.html>. Megtekintve: 2011. november 30.

Libyan Rebels Threaten to Deny Oil Dithering Nations. <http://priceofoil.org/2011/03/14/libyan-rebels-threaten-to-deny-oil-to-dithering-nations/>. Megtekintve: 2012. május 9.

Libyan Regime 'lost legitimacy' – Arab League. <http://newsinfo.inquirer.net/breakingnews/world/view/20110313-325099/Libyan-regime-lost-legitimacy-Arab-League>. Megtekintve: 2012. február 13.

Lockerbie bomber Abdelbaset al-Megrahi says west exaggerated role. <http://www.guardian.co.uk/world/2011/oct/03/lockerbie-bomber-says-role-exaggerated>. Megtekintve: 2012. február 18.

Lockerbie bomber al-Megrahi seen at pro-Gaddafi rally in Tripoli. <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jul/27/lockerbie-bomber-al-megrahi-in-tripoli>. Megtekintve: 2012. február 18.

Mandela taken off US terror list. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/7484517.stm>. Megtekintve: 2012. március 14.

Marokkó: a mérsékelt iszlamisták nyertek. http://index.hu/kulfold/hirek/2011/11/27/marokko_a_mersékelt_iszlamistak_nyertek/. Megtekintve: 2011. november 30.

Megdől bolygónk melegrekordja. http://sf.blog.hu/2012/04/14/megdolt_a_foldi_melegrekord. Megtekintve: 2012. május 30.

Militia, tribal leaders demand authonomy for Eastern Libya. http://articles.boston.com/2012-03-07/world/31127757_1_national-transitional-council-libya-transitional-leaders. Megtekintve: 2012. május 16.

More than 100 killed in clashes in Southern Libya: Tribes. <http://timesofindia.indiatimes.com/world/middle-east/More-than-100-killed-in-clashes-in-southern-Libya-Tribes/articleshow/11982623.cms>. Megtekintve: 2012. május 23.

Muammar Gaddhafi, the „king of kings” dies in his hometown. <http://www.guardian.co.uk/world/2011/oct/20/muammar-gaddafi-dies-city-birth>, Megtekintve: 2012. március 9.

NATO bombs the Great Man-made River. <http://humanrightsinvestigations.org/2011/07/27/great-man-made-river-nato-bombs/>. Megtekintve: 2012. február 8.

New Libya army flexes muscles to halt tribal fight. <http://af.reuters.com/article/libyaNews/idAFL5E8DN9P420120223?pageNumber=1&virtualBrandChannel=0>. Megtekintve: 2012. május 23.

NTC declares 'liberation of Libya'. <http://www.aljazeera.com/news/africa/2011/10/201110235316778897.html>. Megtekintve: 2012. május 14.

Oil-rich town of Las Ranuf a major battleground. <http://thestar.com.my/news/story.asp?file=/2011/3/10/nation/8224848&sec=nation>. Megtekintve: 2012. május 9.

Qaddafi's Yugoslav friends. http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2011/02/libyas_balkan_connections. Megtekintve: 2012. március 22.

Pro-Gaddafi Forces Capture Bani Walid, 5 NTC Troops killed – Report. <http://www.rt.com/news/libya-new-civil-war-489/>. Megtekintve: 2012. május 23.

Rebels Hijack Gadhafi's Phone Network. <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703841904576256512991215284.html>. Megtekintve: 2012. március 2.

Rebels retreat in chaos to Libyan oil town. <http://news.smh.com.au/breaking-news-world/rebels-retreat-in-chaos-to-libyan-oil-town-20110310-1bo7d.html>. Megtekintve: 2012. május 9.

Reptérbéke Líbiában. <http://afriport.hu/hirek/libia-al-Kaddáfi-utan/12878-repterbeke-libiaban.html>. Megtekintve: 2012. május 17.

Revealed: Colonel Gaddafi's school for scoundlers. <http://www.metro.co.uk/news/858166-revealed-colonel-gaddafis-school-for-scoundrels>. Megtekintve: 2012. március 22.

Russia Starts Atrocity-Propaganda Against NATO Over Libya. http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=37878&cHash=ef7c3b28f70e5e79673bd a918e921be5. Megtekintve: 2012. május 11.

Snipers, cluster bombs spread panic in Libya's Misrata. <http://newsinfo.inquirer.net/breakingnews/world/view/20110419-331999/Snipers-cluster-bombs-spread-panic-in-Libyas-Misrata>. Megtekintve: 2012. május 24.

Tension rises between rebel and civilian leaders in Libya. <http://articles.latimes.com/2011/sep/12/world/la-fg-libya-fighting-20110912>. Megtekintve: 2011. november 30.

Terror in Tripoli as Gaddafi set for Battle. <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/2/8/6454/World/Region/Terror-in-Tripoli-as-Gaddafi-set-for-battle.aspx>. Megtekintve: 2012. május 7.

Time to rein in Libya's militias. <http://www.chathamhouse.org/publications/twt/archive/view/182758>. Megtekintve: 2012. május 16.

Tribal clashes in Libya's Sabha kill 16. <http://www.thehimalayantimes.com/fullNews.php?headline=Tribal+clashes+in+Libya's+Sabha+kill+16&NewsID=326217>. Megtekintve: 2012. május 14.

Trump: Mr Gadhafi, Tear Down That Tent. <http://abcnews.go.com/International/Politics/gaddafis-tent-blocked-stop-work-order/story?id=8649084>. Megtekintve: 2012. április 23.

Tunisia suicide protester Mohammed Bouazizi dies. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12120228>. Megtekintve: 2012. május 7.

Uganda is ready to accept Gaddafi in exile. <http://www.maltastar.com/dart/20110330-uganda-is-ready-to-accept-gaddafi-in-exile>. Megtekintve: 2012. május 11.

Új alapon a francia-líbiai kapcsolatok. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20040109ujalapon.html>. Megtekintve: 2012. április 23.

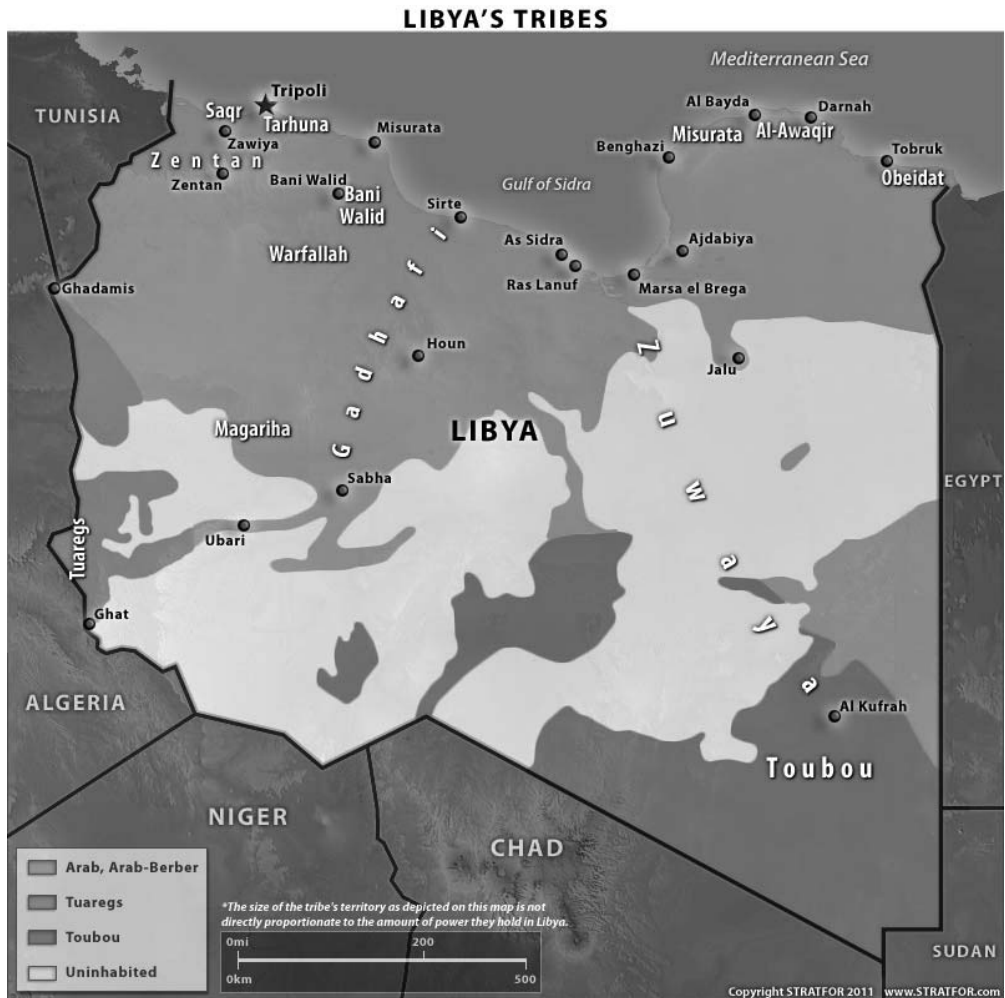
UPDATE 1-Gaddafi pushes rebels east, more fighters ready. <http://www.reuters.com/article/2011/03/12/libya-east-idUSLDE72B06120110312>. Megtekintve: 2012. május 9.

Warfalla, Libya's largest tribe. <http://www.alarabiya.net/articles/2011/09/01/164993.html>. Megtekintve: 2012. február 11.

What does Gaddafi's death mean for Africa? <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-15392189>. Megtekintve: 2012. március 14.

FÜGGELÉK

A LÍBIAI TÖRZSEK ELHELYEZKEDÉSE

Forrás: <http://africaanswerman.com/?p=3083>. Megtekintve: 2012. május 30.

LÍBIA FŐBB VÁROSAI ÉS KÖRZETEI

Forrás: <http://www.nationsonline.org/oneworld/map/libya-administrative-map.htm>.

Megtekintve: 2012. május 30.

